DE VROUW
IN ONZE BRITSCHE ROMANS

B. M. VAN DER STEMPEL

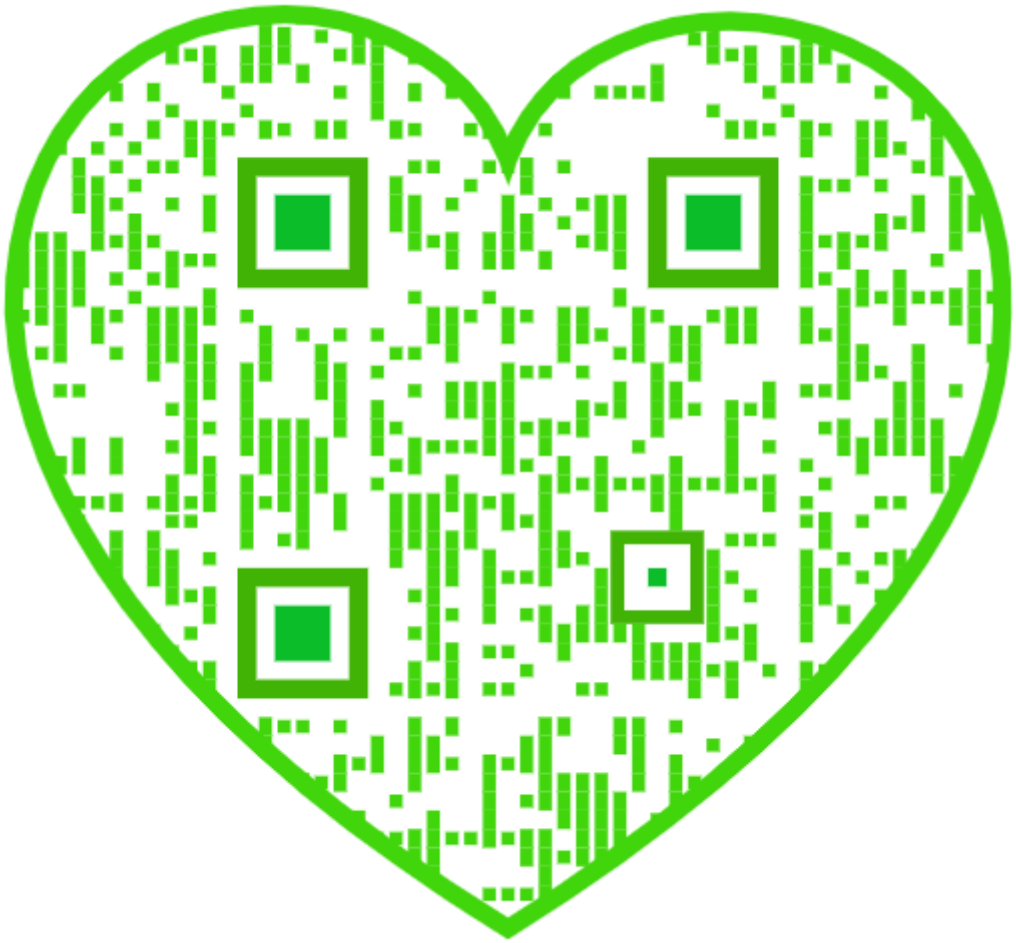

DE VROUW
IN ONZE BRITSCHE ROMANS.

DE VROUW
IN ONZE BRITSCHE ROMANS.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

DOOR

BERTHA MARIANNE VAN DER STEMPEL.

AMSTERDAM
P. N. VAN KAMPEN & ZOON
1910.

AAN MIJNE OUDERS.

VOORWOORD.

Bij het voltooien van mijn proefschrift, is het mij een behoefte, mijn dank te betuigen aan allen, wier wetenschappelijke lessen tot mijn ontwikkeling hebben bijgedragen.

Hooggeachte Promotor, Professor TE WINKEL, U in de eerste plaats breng ik mijn hartelijken dank voor alles, wat ik van U heb geleerd, voor de groote bereidwilligheid, waarmede Gij mij, bij de bewerking van dit proefschrift, hebt gesteund en voortdurend Uw tijd voor mij hebt beschikbaar gesteld.

Oprechten dank ook ben ik den Hoogleeraar BOER verschuldigd, zoowel voor zijne leerrijke colleges, als voor de welwillende belangstelling, welke ik steeds zijnerzijds heb mogen ondervinden.

Eveneens betuig ik mijn groote erkentelijkheid aan de Professoren BRUGMANS en KERNKAMP en den Oud-Hoogleeraar KAN voor de van hen genoten lessen.

Te dezer plaatse wil ik tevens een woord van dank richten tot de zoo hulpvaardige Ambtenaren der Amsterdamsche Universiteits-Bibliotheek voor de mij bewezen diensten; zoomede tot de Bibliothecarissen der Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, der Universiteits-Bibliotheek te Leiden en van het Athenæum te Deventer, voor de te mijner beschikking gestelde werken.

INHOUD.

			Blz.
Inleiding.			
HOOFDSTUK	I.	Gestalte	1— 13
„	II.	Kleeding	14— 32
„	III.	De vormen der samenleving	33— 63
„	IV.	De burcht- of landvrouwe	64— 82
„	V.	Het vrouwelijke gesinde	83—106
„	VI.	Ontwikkelingsgraad, bezigheden, tijdverdrijf. . .	107—137
„	VII.	Liefde en huwelijk . . .	138—180
„	VIII.	Vrouwenportretten	181—209

INLEIDING.

Alvorens ik het onderwerp van mijn proefschrift ga behandelen, meen ik de volgende toelichting van den titel te moeten geven.

Onder *onze* Britsche romans heeft men de Dietsche dichtwerken te verstaan, die, naar hun inhoud, tot den z.g. Britschen Sagenkring behooren, en wel:

De *Historie van den Grale, Merlijns boeck* en *Koning Artur's boek,* te zamen onder den titel: „Jacob van Maerlants Merlijn" door Dr. J. van Vloten uitgegeven (Leiden 1880).

De *Lancelot van Lac,* de *Graalqueste* en *Artur's dood,* mèt den *Roman van Perchevael,* den *Moriaen,* de *Wrake van Ragisel,* den *Ridder metter Mouwen,* den *Roman van Walewein en Keye* en den *Torec* als de „Roman van Lancelot" door Dr. W. J. A. Jonckbloet uitgegeven ('s Hage 1846 en 1849).

De *Roman van Ferguut,* uitgave Dr. J. Verdam (Leiden 1908).

en de *Roman van Walewein,* uitgave Dr. W. J. A. Jonckbloet (Leiden 1846).

Deze werken hebben de stof voor mijn onderwerp uitgemaakt, met dien verstande, dat ik den *Torec* en den *Moriaen* in de afzonderlijke uitgaven door Dr. J. te Winkel (resp. Leiden 1875 en Groningen 1879) heb geraadpleegd.

—

Op een paar uitzonderingen na, zijn al de genoemde romans min of meer getrouwe vertalingen uit het Fransch, dat aan Chrestien de Troyes en zijne navolgers een groot aantal van dergelijke romans dankt. Doch ook die romans, waarvoor *geen* Fransch orgineel is aan te wijzen: de *Walewein*, de *Moriaen*, de *Roman van Walewein en Keye* en de *Ridder metter Mouwen*, zijn *geheel* in den trant der vertaalde romans geschreven, d. w. z. Fransch van opvatting, Heidensch-Keltisch wat den inhoud betreft.

Naar aanleiding nu van deze toelichting, ware wellicht de vraag te stellen, of ik, waar *onze* Britsche romans derhalve de vrouw naar *Fransche* opvattingen voorstellen, tot juist begrip van het type eigenlijk niet *alle Fransche* romans als bronnen had behooren te gebruiken.

Voorwaar, het aantal *onzer* Britsche romans is aanmerkelijk kleiner dan dat der Fransche. Doch de laatstgenoemde zijn, wat hun inhoud betreft, alle tot een zelfde schema terug te brengen; ze gelijken door bepaalde karaktertrekken *alle* op elkander. Het is daarom, dat ik met gerustheid meen te mogen beweren, dat wij in *onze* Britsche romans voldoende materiaal bezitten, ten einde ons een voorstelling van de vrouw der Britsche romans in het algemeen te kunnen vormen.

Een andere vraag is echter, of in deze romans de *Fransche* opvattingen aangaande de vrouw inderdaad zoozeer van de eventueele *Dietsche* zullen hebben afgeweken.

In een mythische wereld, waarin feitelijk alleen de feeën en elven, de „naenen" en „gyganten" schijnen te passen, bewegen zich bij Chrestien c. s. bestaanbare, zij het ook sterk geïdealiseerde, personen. Het is nu zeer wel mogelijk, dat er een wisselwerking ontstond

op deze wijze: de Fransche dichters voorzagen hunne personen, in casu heldinnen, met de geïdealiseerde eigenschappen van de vrouwen der hoofsche samenleving, hunne lezeressen; dezen, op haar beurt, hebben wellicht getracht dergelijke roman-heldinnen te evenaren. Doch aldus stel ik mij eveneens voor, dat deze heldinnen de onder min of meer gelijke omstandigheden als de Fransche edelvrouw levende Nederlandsche-, met name *Zuid*-Nederlandsche edelvrouw, in algemeene trekken zullen hebben weergegeven.

I.

GESTALTE.

Bij de bestaande en tevens zeer verklaarbare neiging van alle menschen en van de dichters in het bijzonder, om datgene, waarvoor zij bewondering willen wekken, zoo fraai mogelijk af te schilderen, kan het ons niet bevreemden, dat in de Britsche romans alle vrouwen als *schoon* worden voorgesteld [1]).

Tot dit doel nu, bedienen de dichters zich in de eerste plaats van het adjectief „*scone*" (dore–, overscone), dat herhaaldelijk voorkomt; vervolgens van andere adjectiva, die alle een zekeren graad van bevalligheid, bekoorlijkheid en schoonheid te kennen geven, als: „*claer* [2]), *openbaer* [3]), *menioet* [4]) (ofra. mignot), *achemant* [5]) (van achemeren, optooien, in hoofdzaak met betrekking tot de kleeding gezegd [6]),

---

[1]) Met name alle *jonge* vrouwen. De verbinding van „jonc" en „scone" is een zóó gewone (zie b.v. Merl. 26082, 33399 en vgl. de uitdrukking „scone joget": Lanc. IV 2074), dat wij, wanneer eene jonkvrouw van zich zelve getuigt (Lanc. II 6616 vg.):

> . . „„Omdat ic jonc ende scone was,
> Alse gi sien moeget openbaerlike," "

hierover, als conventie-uitdrukking, niet te zeer verwonderd behoeven te zijn.

[2]) Lanc. III 4329, 4412.

[3]) Lanc. II 16954, 30491; Lanc. III 6546.

[4]) Wal. 9402.

[5]) Wal. 8428, 9300, 9521, 10164.

[6]) Lanc. II 13733.

hebbelijc [1]) (vgl. ons ònhebbelijk, ongemanierd), *welgedaen* [2]), *behagel* [3]) (van behagen), *fijn* [4]), *welgeraect* [5]), *welhebbende* [6]), *welgereit* [7]), *jolijs* [8])". Daarenboven van uitdrukkingen, die de vrouw prijzen als: de schoonste in het algemeen [9]), — in eenig land [10]), — op aarde [11]), — die iemand ooit zag [12]) of vond [13]), — van wie men las [14]) of sprak [15]), — die er leeft of kan bestaan [16]), welke lof somtijds, zelfs in één en denzelfden roman, op meer dan één vrouwelijk wezen wordt toegepast.

Ten einde zich echter een voorstelling te kunnen maken van een schoonheids*type*, heeft men meer noodig dan dergelijke algemeenheden.

Gaan wij nu na, in hoeverre hiertoe de gegevens ten dienste staan, dan komen wij tot de ontdekking, dat, slechts ten opzichte van *huid* en *gelaatskleur*, *mond* of

---

[1]) Lanc. II 13038, 15039.

[2]) Lanc. II 8049; Lanc. III 11713. 13670, 13706, 20955; Merl. 22037.

[3]) Ferg. 5125; Wal. 10385; Merl. 29873.

[4]) Wal. 9097; Ferg. 4460; Merl. 33488.

[5]) Lanc. III 9002.

[6]) Merl. 29875.

[7]) Ferg. 1173.

[8]) Wal. 9461.

[9]) Lanc. III 14377; Merl. 7659; Tor. 3031 („ene die alre scoenste").

[10]) Lanc. II 3065 vg., 6834 vg., 15762 vg.; Lanc. III 13733 vg.; Lanc. IV 1773 vg.

[11]) Lanc. II 11914 vgg., 18238 vg., 28167; Lanc. III 4204 vg.; Wal. 3414 vg.

[12]) Lanc. II 555 vg., 23660 vg.; Ferg. 1196, 5133; Mor. 3982; Tor. 1068, 1094.

[13]) Ferg. 2113.

[14]) Merl. 17998; Lanc. II 25729.

[15]) Tor. 770.

[16]) Lanc. II 11212; Lanc. III 12412; Lanc. IV 1199 vg.; Tor. 162, 637; Ferg. 2127; Merl. 18967. 24307.

lippen, *haardos* en *lichaamslengte*, op meer dan één plaats bijzonderheden worden medegedeeld, die ons in de gelegenheid stellen vergelijkingen, derhalve gevolgtrekkingen te maken.

Bezien wij dan allereerst de plaatsen, die een nadere toelichting geven aangaande de *huid*, dan vinden wij, om de schoonheid daarvan te prijzen het adjectief „*wit*" gebruikt [1]). Immers, de dichter, die Morgwein „herde behagel" noemt, voegt daaraan toe [2]):

.. .. „maer si was
Herde *bruen* in dat aensicht, alsic las",

en dit op een toon, als deed die omstandigheid wel degelijk afbreuk aan hare bekoorlijkheden, terwijl van een vrouw, die van „laserscape" genas, wordt getuigd [3]):

„Haer vleesch, dat vordien
Donker ende *swarḋ* was gesien,
Ontfinc al sulke scoenhede
Alset hadde vor die siechede".

Van de conventioneele vergelijking der witte huid met de sneeuw, maken zoowel de dichters gebruik, die de huid „wit alse een (die) snee" noemen [4]), als de dichter, die nog verder gaat en het lichaam zijner heldin „witter dan die snee [5])" prijst.

Aangaande een bijzondere eigenschap van de huid geeft wellicht een aanwijzing de vergelijking „scoenre

---

[1]) Wal. 3422; Tor. 3230; Merl. 18971.
[2]) Merl. 29873 vg.
[3]) Lanc. III 9403 vgg.
[4]) Ferg. 1187; Wal. 3422.
[5]) Merl. 18971.

dan dat sonnescijn, (beide) van hude (ende van hare)" [1]) en tevens de plaats, die van het gelaat zegt [2]):

„Wit alse een snee, te poente roet:
Een mochter hem in besien ter noet".

Moge dit laatste wellicht onwillekeurig het denkbeeld van een glimmend gewreven appel wekken, beide plaatsen schijnen mij toe, te kennen te geven, dat men zich een schoone huid behalve *wit* ook *glanzend* dacht.

Wat betreft de *gelaatskleur*, pleit de reeds aangehaalde versregel: „wit alse een snee te poente roet", doch nog meer deze:

„Rodelec mynlic met witten gemene
Gemenget .." [3])

voor een *rose* tint, tegenover het éénmaal, op meewarigen toon, gebezigde „bleec". [4])

Waar omtrent *mond* en *lippen* nader in bijzonderheden wordt getreden, geschiedt dit, door ze als *rood* te kenmerken [5]) en, zelfs waar dit adjectief met name is genoemd, wordt het, door de geijkte vergelijking van den mond met een nauw ontloken roode roos [6]), somtijds nog versterkt. Tot een *kleinen* mond mag bovendien wor-

---

[1]) Lanc. III 22320 vg.

[2]) Ferg. 1187 vg.

[3]) Merl. 18951 vg.

[4]) Lanc. III 9325.

[5]) Ferg. 1189; Wal. 8132.

[6]) Lanc. II 23445 vgg., 23459 vgg. en 23490 vgg. Zie ook Lanc. II 31670—92 en Wal. 7728 waar wij de vergelijking van de roos met de geheele persoonlijkheid der vrouw aantreffen. Met betrekking tot een *mannen*mond (Lanc. II 11928 vg.) klinkt ons echter deze beeldspraak zeer eigenaardig.

den besloten, krachtens de uitdrukking: „den mont nauwe" [1]) en de plaatsen, welke van een „mond*ekijn*" [2]) spreken.

Ter aanduiding van de *haarkleur* vinden wij de adjectiva „*goudijn*" [3]) en „*geluwe*" [4]) gebezigd.

Ter toelichting van het eerste diene de, reeds in ander verband aangehaalde, vergelijking: „Scoenre dan dat sonnescijn, (beide van hude ende) van hare", doch vooral de plaats, die, met betrekking tot het zwaard „metten wonderliken ringen", van deze laatste verhaalt [5]), dat ze door Perceval's zuster vervaardigd waren, van „goude ende van siden" en van

> . . „haren hare, dat tien tiden
> Soe scone was, ende soe claer,
> Datmen die goutdrade ende dat haer
> Met pinen mochte onderkinnen".

De éénmaal voorkomende[6]) vergelijking: „geluwe gelijc der side", kan, dunkt mij, zoowel op den glans der haren, als op de, van nature, (goud)gele kleur der zijde betrekking hebben.

Over de *lengte* der haren zijn de dichters het in hoofdzaak eens: zoo vinden wij gesproken van vlechten, die „*sloegen toten gordele nederwaert* [7])", van haren, die een te paard zittende jonkvrouw „*achter op dat rosside*" [8])

---

[1]) Ferg. 1189.
[2]) Lanc. III 12411; Ferg. 5141.
[3]) Wal. 3447; ook bedoeld in Lanc. III 8826 vg.
[4]) Wal. 3692; Mor. 1243.
[5]) Lanc. III 8821 vgg.
[6]) Mor. 1243.
[7]) Merl. 18949.
[8]) Mor. 1244.

of wel *„tote upt archoen vanden ghereide"* [1]) hangen, terwijl de dichter, die verhaalt van een jonkvrouw, welke

> . . „was gevlochten metten hare
> *An die telege"*. . (scil. van eene linde) [2])

zich deze haren eveneens van meer dan middelmatige lengte moet hebben gedacht.

In prijzenden zin vinden wij ten slotte, ter bepaling van de *lichaamslengte*, de adjectiva *„lanc"* [3]) en *„groet"* [4]) gebruikt, want met nadruk wordt van Ginevra, de schoonste der schoonen, getuigd, dat zij, behalve „haers mere", ook meerdere lichaamslengte bezat, dan hare halfzuster, de z.g. „valsce Jenover" [5]).

Deze weinige algemeene gegevens in aanmerking genomen, mogen wij ons de volgende voorstelling van het, door de dichters der Britsche romans bedoelde, schoonheidstype maken: *eer groote dan kleine gestalte, (glanzend) blanke huid, tot aan* (of *over*) *het middel reikende goudblonde haren, kleine mond* met *roode lippen.*

Eene dergelijke onvolledigheid in de voorstelling, vindt haar oorzaak in het feit, dat van sommige gelaats- en lichaamsdeelen als: *neus, ooren, voeten,* in het geheel *geene-,* van andere daarentegen als: *oogen, armen, handen, boezem, hals,* een slechts *éénmaal* voorkomende beschrij-

---

[1]) d. i. de zadelknop Wal. 3694.
[2]) Lanc. III 14380 vgg.
[3]) Lanc. II 6253; Merl. 26433.
[4]) Merl. 26433.
[5]) Vgl. Merl. 22747 en 22754.

ving wordt aangetroffen [1]). In het laatste geval moeten wij derhalve, naast de overweging, dat de smaak van den dichter door het *als schoon erkende* kan zijn beïnvloed, de mogelijkheid eener geheel *persoonlijke* schoonheidsopvatting zijnerzijds aannemen. Gaan wij echter na, wat een zeer betrouwbare Duitsche gids [2]) over het schoonheidsideaal, ten tijde der minnezangers, zegt, dan mag, naar aanleiding van de o. a. aldaar genoemde schoonheidskenmerken als: „dunkle .. gewölbte .. Augenbrauen; kleine weisse .. und dicht gestellte Zähne; die Schultern .. schmal; die Kehle .. rundlich; rundliche .. kleine .. Brüste" — welke bijzonderheden, min of meer eensluidend, in de Britsche romans voorkomen [3]) — *in dier voege* het voornoemde onvolledige schoonheidstype worden aangevuld.

Als van persoonlijken smaak getuigend, mag men dan wellicht Galiene's „*cleine* handen" [4]) opvatten, waar onze Duitsche gids bepaaldelijk van „lange Hände" spreekt, tenzij wij hier aan het adjectief „clein" de beteekenis *sierlijk* (vgl. kleinood en „die joncfrouwe metten clenen mouwen") moeten toekennen, in welk geval de plaats voor de vergelijking geen waarde heeft.

---

[1]) Met name mogen wij hier de *vrouw* al zeer stiefmoederlijk behandeld achten, wanneer wij Wal. 1403—1420 vergelijken, waar ons van het uiterlijk van een „cnape" o. a. deze bijzonderheden worden medegedeeld: „Die nuese haddi scone ende recht, Syn haer kersp ende blont, Hi was omtrent die middel smal: In sinen kin stont een dal."

[2]) Dr. Alwin Schultz: „Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger", Leipzig, Verlag von S. Hirzel, 1879, deel I, bladz. 166, waar wij ook de reeds gemaakte gevolgtrekkingen aangaande huid, haar, mond, lippen, bevestigd vinden.

[3]) Vgl. Ferg. 1183, 1191, 1193; Merl. 18946 (zoo wij hier althans hals voor totum pro parte mogen houden) en 18969 vg.

[4]) Ferg. 1195.

Van geenerlei waarde ook is de wel vrij uitgebreide doch, door nietszeggende termen als: „soetste lijf", „scoenste handen", „scoenste haer", zéér vage teekening van de fee Morgwein [1]). Van onmacht, waar het er op aankomt schoonheid te „volprijsen", geeft ook de dichter blijk, die, bij monde van den verliefden koning Amorys, Walewein belooft de schoonheid van Ysabele — de heldin van den „Roman van Walewein" — *„uut ende uut"* te zullen beschrijven [2]). Ziet hier, hoe hij zich van deze belofte kwijt:

„Wit alse die snee heift soe die huut,
Ende heet joncfrouwe Ysabele.
Soe hevet [meer] scoonhede tharen dele
Danne Venus doet, die godinne,
Die ghebod heift over de minne.
Soe es scoonre dan Olympias,
Die keyserinne te Rome was,
Soe es scoonre vele sonder sparen
Danne die twalef vrouwen waren,
Die ghescreven syn te Rome binnen,
Dit waren die twalef godinnen,
Daer men of telt ende saghet,
Ende hare scoonheit achter lande draghet
Om lof ende om prijs tontfane.
Soe es vele scoonre, na minen wane,
Danne Ysaude no Elene,
Noch die scone Torabene;
Soe es scoonre vele danne Verghine
Ofte joncfrouwe Barbeline;
Noch Ysaude van Yerlant,
Noch Ysaude metter witter hant

[1]) Zie Merl. 29872—29890.

[2]) Zie Wal. 3421 vgg.

Nes niet so scone als Ysabele.
Soe heveter vele tharen dele,
Die scone ioncfrouwe die ic minne,
Want Venus die godinne
Gaf hare dat scone goudine haer,
Dat segghic jou al over waer,
Dat up hare hovet es ghestaen,
Daer hare scoonheit bi es vuldaen".

Of Walewein, na een dergelijke beschrijving, eveneens *voldaan* is geweest, valt te betwijfelen, al moet daardoor ontegenzeggelijk zijne nieuwsgierigheid, dit wonder der wonderen te aanschouwen, zijn gaande gemaakt. Een dusdanige overdrijving, als waarvan de voorafgaande verzen getuigen, die echter terzelfder tijd spreekt van den roep, welken Ginevra in de sage, als de schoonste aller vrouwen, geniet [1]), treffen wij ook aan bij den dichter van den „Ferguut", waar hij vertelt, dat Galiene niet alleen alle vrouwen aan Artur's hof in schoonheid overtreft, doch dat zelfs:

„Genoevere hads selve groet verdriet
Want jegen hare en was si niet". [2])

Het lijkt mij tenminste niet waarschijnlijk, dat hij hier te kennen wilde geven, dat de gehuwde Ginevra niet meer de schoonheid bezat, welke haar, als jong meisje, wordt toegeschreven. Veeleer zullen wij bovengenoemde loftuiting op Galiene, onder die van de soort als: schooner zelfs dan de Godin der schoonheid, of: witter zelfs dan de sneeuw, moeten rangschikken.

Mèt Ginevra wordt Pelles' dochter, de graaljonk-

[1]) Of juister, als één der drie schoonsten: zie Merl. 19089 vgg.
[2]) Ferg. 5034 vgg.

vrouw, „die scoenste . . in Kerstenhede" geprezen [1]) en het is wederom zeer jammer, dat wij, ook met betrekking tot deze vrouwenfiguur, door de dichter met algemeenheden worden afgescheept. Zoo lezen wij, hoe zelfs Walewein (de kenner) nooit zulk eene schoone jonkvrouw met oogen heeft aanschouwd [2]), hoe eveneens Lancelot van haar zeide [3]):

. . „dat hem dochte
Dat hi noit en hadde vordien
Also scone joncfrouwe gesien:
„„Van vrouwen ne seggic niet,"

voegt hij, voor wien alleen Ginevra „fonteine van scoenheden" is, er onvoorzichtig aan toe. Zoo wordt ons verhaald, hoe hij, na het bedrog te hebben ontdekt, hetwelk hem Pelles' dochter voor zijne „vrouwe" deed houden, de jonkvrouw wil dooden, doch [4]):

„Hi sach hare oegen ende haere mont,
Ende haer scone anscijn tier stont,
Ende sach an hare so groete scoenhede,
Dat hire temayert was mede,"

en hij schenkt haar vergiffenis, omdat hij een „joncfrouwe van scoenhede so groet" niet wil „destrueeren."

Men ziet, dat al dergelijke uitspraken, wier aantal men nog zou kunnen vergrooten, ons niets verder brengen. En men zal bezwaarlijk kunnen nalaten zich te verbazen, wanneer men aan de ééne zijde b.v.

---

[1]) Als derde Gratie wordt Clarine, „des koninck Percides wijf van Casinure," eene onbekende grootheid, vermeld.

[2]) Lanc. II 3731 vgg.

[3]) Lanc. II 15082 vgg. en zie ook 15040 vgg.

[4]) Zie Lanc. II 15305—15317.

van Clarette [1]) noch van Ydeine [2]), van de jonkvrouw, die Lancelot „van venine" genas [3]) noch van Tristoise en Miraude [4]), een nadere beschrijving van het uiterlijk aantreft, aan de andere zijde van de monster-jonkvrouw, die Perceval aan Artur's hof komt halen [5]) en van de reuzin Pantasale [6]), een blijkbaar met voorliefde gegeven teekening vindt, welke het bijna begrijpelijk maakt, dat er, naast eene *schoonheids*ideaal, tevens iets als een „Ideal der *Hässlichkeit*", gelijk ALWIN SCHULTZ het noemt [7]), moet hebben bestaan.

Naar aanleiding hiervan, wil ik, als een staaltje van de wijze, waarop de dichter zich inspant, teneinde zoowel het allerbekoorlijkste als het allerafzichtelijkste te schilderen, de beschrijvingen der jonkvrouwe Galiene en der reuzin Pantasale, beide in denzelfden roman voorkomende, naast elkander laten volgen:

GALIENE [8]).	PANTASALE [9]).
„Si heeft grauwe [10]) ogen ende clare,	„Herde crom was haer die rucghe,
Brune wintbrauwen ghe(b)oget reine,	Si was wel achtien voete lanc, ..

[1]) de heldin van den „Ridder metter Mouwen".

[2]) Walewein's „amie" in de „Wrake van Ragisel".

[3]) Zie Lanc. II 12712, 12884 vgg., 12932 vgg. („die scoenste joncfrouwe .. vander werelt", nà zijne „vrouwe" degene, die door Lancelot het meest wordt bemind).

[4]) de heldinnen van den „Torec".

[5]) Zie Lanc. II 36963—36974.

[6]) Ferg. 3340 vgg.

[7]) „Das höf. Leben" enz. deel I, bladz. 167 hoofd.

[8]) Zie Ferg. 1182—1201.

[9]) Zie Ferg. 3340—3356.

[10]) VERDAM Mned. Wrdb.: „Van de oogen gezegd, heeft „grau" de beteekenis van *licht blauw*. Ons *grijs*, van oogen gezegd, drukt geene schoonheid uit, in het mned. is het een sieraad. Het is dezelfde kleur, welke in het ofra. vair (van lat. varius) genoemd wordt. Vgl. BURGUY 378 (bleu-blanc mêlé)". Zie ook: Rose 800.

Niet te groet, te maten cleine.
Tforhoeft upheven ende slecht,
Haer ansichte lanc ende recht, [2])
Wit alse een snee, te poente roet:
Een mochter hem in besien ter noet.
Die lippen roet, den mont nauwe,
Vele soeter dan enech dauwe.
Haer tande clene, wit nagestaen;
Haer adem roec als galigaen.
Over die scoudren was si smal
Ende wel gescepen overal.
Haer arme lanc; cleine witte hande:
Scoenre wijf noit man bekande.
Hens niemen diese volprisen mochte,
Want nature al haer gedochte
Dede ane hare, doe si was geboren,
Daer si hondert ane verloren".

Si was leelic uitermaten [1]);
Haer lijf was swart alse een cauwen;
Haer hingen oec die oghebrauwen
Enen halven voet over die ogen.
In soude u niet gesegghen mogen
Die sceppenesse van der vrouwen:
Men mochte geene leliker scouwen.
Si hadde twee oren alse een bracke,
Die haren hingen in den nacke.
Uten monde wiesen hare tande
Alse een beer; nieman en kande
Vreeseliker wijf engheene".

Tot besluit geef ik nog de schildering van Ginevra [3]), zooals ze het hart van koning Artur gevangen nam:

„Si hadde enen hals scoen ende ront
Entie scoenste vlechten mede
Die hare sloegen, daer ter stede,
Toten gordele nederwaert;
Haer anscyn dat was so verclaert
Rodelec mynlic met witten gemene
Gemenget, dat natuer negene
Daer an gebrac; noch an hoer lede
An hande, an voete, an vinger mede,

---

[1]) Waar wij deze Pantasale als „scone wijf" of „-vrouwe" vinden aangeroepen, hebben wij natuurlijk met ironie van den dichter te doen. Vgl. Ferg. 3371 en 3500.

[2]) Men vergelijke de voortbrengselen der middeleeuwsche portretschilderkunst.

[3]) Zie Merl. 18946—18958 en 18966—18975.

Noch an lichame, wat helpet messaket,
So en sach men negene bet geraket;
Ic en kan haer scoenheit niet volprysen ..
Die koninck Artur sachse doen an
Die niet scoenre (en) mochte wesen,
Gelijc als wy van haer nu lesen:
Haer borsteline waren ront ende clene..
Ende haer lijf was witter dan die snee;
Wat machic an haer prysen mee?
Si en was te mager no te vet
Maer tuscen den beiden, dat best set.".

II.

KLEEDING.

Behalve door de natuurlijke bekoorlijkheden, welke zij hunnen heldinnen verleenen, trachten de dichters de vrouw aantrekkelijk voor te stellen, door te verhalen, van „*cleder-*" [1]) en „*gesmide diere(n) ende rike*", [2]) waarmede zij zich „*ten sienste doet*" [3]) of waarmede zij „*wel-* [4]), *scone-* [5]), *ten scoenste-* [6]), *rikelike-* [7]), *herde fierlike-* [8]), *ten beste dat si conste-*" [9]) of „*so si best mochte-*" [10]) is „*beraden, gecleet*" of „*gepareert*". Mooie kleederen, fraaie sieraden immers, behooren, volgens de dichterlijke opvatting, uitgesproken door Gurrees, Walewein's broeder, bij het schoone uiterlijk eener vrouw. Hem althans laat de dichter tot de jongste en schoonste, doch minst getooide, van drie vrouwen zeggen [11]):

„„Ay vrouwe,.. ic ne sach
Noit vrouwe op engenen dach
Also scone alse gi sijt, sine dochte mi
Bat gepareert sijn dan gi"".

---

[1]) Lanc. II 6767; Wal. 10996.
[2]) Lanc. II 1062.
[3]) Lanc. II 12806.
[4]) Lanc. II 6251, 7012, 13733.
[5]) Lanc. II 12808.
[6]) Lanc. II 7004.
[7]) Lanc. II 18529; Merl. 28461.
[8]) Lanc. II 3061; Merl. 28462.
[9]) Lanc. IV 2043.
[10]) Lanc. II 7009.
[11]) Lanc. II 6589 vgg.

De plaatsen echter, die van de vrouwenkleeding gewagen, munten wederom door dezelfde soberheid van bewoordingen uit, als die, welke van de gestalte melding maken; een soberheid te meer opvallend, waar we, bij de kleedingbeschrijving van een *man*, zóó uitvoerige bijzonderheden vermeld vinden [1]), als wij nergens bij de kleedingbeschrijving der *vrouw* mogen aantreffen.

In de eerste plaats dan, vond ik van *vrouwenkousen* noch *-schoenen* gesproken, hetgeen bezwaarlijk te verdedigen is, als zouden hare lange slepende gewaden [2]) de geheele of gedeeltelijke bestudeering daarvan belemmeren.

Vervolgens wordt zóó zelden een aanwijzing gegeven ten opzichte van *vorm* of *snit* der kleederen, dat men wederom tot den reeds genoemden Duitschen gids zijn toevlucht moet nemen, wil men de, voorzeker ten volle door hunne tijdgenooten begrepen, bedoelingen der dichters dienaangaande ten naastenbij verstaan.

Alvorens de afzonderlijke kleedingstukken te bespreken, kan ik niettemin de volgende algemeene opmerkingen maken:

---

[1]) Merl. 33365 vgg.: Merlijn, in de gedaante van een „jongelinc scone ende welgemaket", „hadde an enen roc, ombedit, / Ondersneden roet ende wit, / Ende hadde enen gordel ombe van syden / Met goude beslagen te dien tyden, / Ende een almonier al van goude"..; doch zie bovenal Merl. 33744 vgg., waar hij als een harpenaar verschijnt: „Ende hadde van samyte een roc an, / Ende een gordel daarop gegordet smal / Van syden, met goude beslagen al / Ende met gesteenten, die claerheit geven / Gelijc planeten an den trone verheven; / Ende syn hovethaer.. ene goudene crone daerop stont, / Als (van) een koninck; ende hi hadde ane / Scarlakens koussen ende van corduwane / Twe witte scoe, alombe ter stede / Gebreemt met goutboerden, ende mede / Met gespen van goude fijn".

[2]) Vgl. b.v. Merl. 26421.

Wat de *kleur* betreft, pleiten de plaatsen, die rok, mantel of „sorcoet" van *rooden* „samijt" noemen [1]), benevens die, welke van een *roode* „mouwe" [2]), *groene* kleederen van „sindale" [3]) en „pellen *grone*" [4]) gewagen, (waar wij overigens slechts één *witte* mouw [5]) en de *zwarte* kleederen eener treurende [6]) aantreffen,) voor een zekeren smaak, welken de dichters in *roode* en *groene* vrouwenkleederen vinden [7]).

Ten opzichte van de *stof* geven verscheidene plaatsen inlichting. Zoo lezen wij, dat Ginevra op den hofdag omringd is door jonkvrouwen, „sierlijc gecleet met dieren cledren *sidijn*" [8]). Ook waar wij lezen, dat deze koningin haar vertrouwde reiskleederen van „*samite*" medegeeft [9]), moeten wij — krachtens de verzen, die melden, dat koning Claudas deze jonkvrouw ziet rijden, „met soe dieren cledren van *siden*" — aan dit „*samijt*" de beteekenis *zijde* en niet de, in de woordenboeken medegedeelde, vertaling „fluweel" toekennen [10]).

---

[1]) Lanc. II 11461; Wal. 10994 vgg.

[2]) Lanc. II 37475; Lanc. IV 1403.

[3]) Wal. 3690.

[4]) Mor. 1238.

[5]) Lanc. III 14757, 16675 en 17725.

[6]) Lanc. III 7316.

[7]) Schultz. „Das höf. Leben" I, bl. 259, 260: „..roth und grün, wie denn überhaupt diese beiden Nuancen sich in jener Zeit des meisten Beifalls erfreuten".

[8]) Lanc. III 14610 vgg.

[9]) Lanc. III 26090 vgg.

[10]) „Das höf. Leben", I. 259. „..Dieser Samît (Ἑξάμιτος) ist von dem Stoffe, den wir heute Sammet (velours) nennen, wohl zu unterscheiden; es ist ein sehr starkes festes Seidengewebe, das gewöhnlich mit Gold- oder Silberfäden brochirt ist, also dem später Brocat genannten Stoffe entspricht".

De reeds vermelde „*pellen*" [1]) en kleederen van „*sindale*" [2]), een mantel van laatstgenoemde stof [3]), een „hemde *sidijn*" [4]) en ten slotte deze verzen: [5])

„Sine quam niet gecleet met *siden*,
None togede met den bliden;
Maer si quam in groter droefheden",

dit alles spreekt van de voorliefde der dichters voor *zijden* vrouwenkleederen, waaraan zij — blijkens de eerst- en laatstgenoemde plaats — bovendien de nevengedachte „feestkleedij" schijnen te verbinden.

De plaatsen, die een *hermelijnen* mantel [6]) en „pelse" [7]) noemen, spreken op hare beurt van een dichterlijke voorliefde voor deze bontsoort.

Thans tot de bijzonderheden van het toilet der vrouw in de Britsche romans overgaande, maak ik allereerst van *kapsel* en *hoofdbedekking* melding. Aangaande deze beide geeft de volgende plaats een aanwijzing, waar ons verhaald wordt, hoe de keizerin van Rome haar om-

---

[1]) „Das höf. Leben" I. 249: „Der am häufigsten erwähnte Prachtstoff ist Pfeller (pfellel; afr. paile, von Pallium abgeleitet). Man bezeihnet damit ein Brocatgewebe, braucht aber den Ausdruck auch ganz allgemein, einen kostbaren Seidenstoff damit zu bezeichnen. Es wird für Samît ..Zendâl.. gebraucht, aber in vielen Fällen auch wieder ausdrücklich von diesen Stoffen unterschieden".

[2]) „Das höf. Leben" I. 266: „Zendâl (zindâl, zindât; afr. cendal) ist ein leichter, dünner Seidenstoff, der meist zum Füttern der Gewänder verwendet wird". In de wrdbkn. ook door „fijn lijnwaad" vertaald.

[3]) Ferg. 2311.

[4]) Ferg. 1437.

[5]) Lanc. III 7313 vgg.

[6]) Ferg. 68 vgg.

[7]) Ferg. 1438.

geving bedroog, met „joncheren", in vrouwenkleederen gestoken [1]):

„Ende si dade hem lanc haer houden
Ende dat *gevlochten* ende *gevouden*,
Gelijc dat joncfrouwen plegen openbaer,
Ende sloyende cleder, wet vorwaer,
Ende met hovetcledren gewonden."

Wat de dichter met „gevouden" haren bedoelt, is hier niet recht duidelijk. Schultz [2]) spreekt wel van „lange mit Bändern durchflochten Zöpfe", als bepaaldelijk jonkvrouwenkapsel, doch dit kan, dunkt mij, niet gemeend zijn. Wellicht mogen wij aan dit „gevouden" de beteekenis „gescheiden" toekennen, welke verklaring te meer aannemelijk wordt gemaakt door het feit, dat ons het kapsel der jonkvrouwen herhaaldelijk wordt geheeten, uit meer dan één vlecht te bestaan [3]).

Misschien mogen wij uit de plaats, die ons verhaalt, hoe Ginevra's schoone haren op den bruiloftsdag „*nederwaert*" hingen [4]), hier tot geheel loshangend, d. w. z. *ongevlochten* haar besluiten [5]). Het meest voor de hand liggend lijkt mij echter, in dit „nederwaert" een symboliek te zien, welke het, op dien dag, nog hangende haar der *bruid-* tegenover de weldra op te binden vlechten der *gehuwde* Ginevra stelt.

Uit een plaats in den Ferguut [6]), welke ons mededeelt,

---

[1]) Merl. 26418 vgg.

[2]) „Das höf. Leben", I. 179.

[3]) Zoo spreken b.v. Wal. 3692, 5509, 7922; Lanc. II 7936, 7952, 8236, 19045, 19158, 29040 en Merl. 18947 alle van „vlecht*en*".

[4]) Merl. 27564.

[5]) „Das höf. Leben". I. 179: „In Frankreich was es sogar Sitte, dass sie das Haar ganz herabwallen liessen".

[6]) Ferg. 2309.

hoe eens ridders „amie" des nachts „al *hancharich* opschoet", mogen wij wellicht de gevolgtrekking maken, dat de vrouw zich met *los gevlochten* haren ter ruste begaf.

In aansluiting aan de zooeven als jonkvrouwelijken tooi vermelde „hovetcledren", vinden wij het *„hoeftcleet"* der jonkvrouw van Galastroet genoemd, hetwelk zij voor den overwinnaar van het tournooi nederwerpt. [1]) Als hoofdbedekking is eveneens bedoeld de *„huve"* (d. i. een kapje) „van goutdraden goet", [2]) welke Morgwein, in eene „wardrobe bij der sale" te Karmeloet, voor hare zuster, „des koninck Lottes wijf", borduurt.

Elders [3]) lezen wij, dat Walewein een ridder, dien hij doodelijk gewond in de armen eener jonkvrouw vindt rusten, verbindt:

„Mit enen *doeke*, die hem daer naer
Die joncfrouwe van haren hoefde nam."

De vrouwe, die Lancelot naar Cambenoyt begeleidt:

..„hadde hare bewimpelt sere
Jeghen die heyten vander sonnen", [4])

terwijl wij van een booze jonkvrouw, die Walewein komt uitdagen haar op avonturen te volgen, lezen, [5]) dat zij haren mantel liet vallen:

---

[1]) Vgl. Lanc. II 11704 en 11951.

[2]) Merl. 29871; de „huve", was niet uitsluitend een hoofdbedekking voor vrouwen. Vgl. de „huve stalijn", d.i. de helm, het Duitsche „(Pickel) haube" (Wrdb. v. Verdam). Voor deze „wardrobe" vergelijke men Dr. J. TE WINKEL: „Het Kasteel in de 13e Eeuw" Groningen, I. Oppenheim, 1879, bl. 126/127, waar eveneens de, in Ferg. 964 en 965 genoemde, bewaarplaatsen voor kleederen, „werde" en „fortsier" worden vermeld.

[3]) Lanc. II 39310 vg.

[4]) Lanc. II 14814.

[5]) Lanc. II 39249 vgg.

Ende haren *wimpel* oec met allen,
Om dat si wilde datmense soude
Te bat sien"..

Wij hebben hier dus tegenover twee gevallen, waarin wij voor de gehuwde vrouw een hoofdbedekking vermeld zien, vier, welke deze ook voor jonkvrouwen noemen, waaraan men desnoods de plaats kan toevoegen, die van Viviane's „wimpel" spreekt, [1]) al zou ik de kleeding van elven- of elvinnen-achtige vrouwen hier bij voorkeur niet als voorbeeld willen gebruiken. Hiertegenover staat echter Schultz' opmerking, [2]) als zouden jonge meisjes gewoonlijk *zonder* hoofdbedekking gaan. Met name zijn de laatst aangehaalde verzen, die den wimpel als zoodanig noemen (wanneer wij dit ten minste door *sluier* mogen vertalen), met Schultz' bewering in tegenspraak, dat de „Schleier (diu rîse) die wahre Kopftracht *verheiratheter* Frauen" is. [3]) En toch kan hier onmogelijk de „Gebende" bedoeld zijn, die hij met het Fransche „guimpe", het Middelhoogduitsche „wimpel, gimpel" op één lijn stelt, [4]) daar hij deze „Gebende" eveneens „Kinnband" noemt en een dergelijke tooi, in het verband van onze plaats, niet verwijderd behoefde te worden, wilde men iemand „te bat sien." Een andere mogelijkheid is echter deze, dat *hier* door den dichter op den *weduwensluier* is gezinspeeld, [5]) daar hij ons later verhaalt, dat deze jonkvrouw, over haren dooden

---

[1]) Merl. 35324.
[2]) „Das höf. Leben", I. 181, 1e alinea.
[3]) „Das höf. Leben", I. 183, laatste alinea.
[4]) „Das höf. Leben", I. 182.
[5]) „Das höf. Leben", I. 212, vóorlaatste alinea.

„amijs" treurende, rust noch duur vond, alvorens zij op zijnen moordenaar gewroken was.

Tot de eigenlijke kleeding overgaande, noem ik, als zoodanig, in de eerste plaats het „*hemde*", waarbij ik slechts éénmaal, ter nadere aanduiding, het adjectief „sidijn" aantrof, in de bekende verzen, welke verhalen, hoe Galiene, 's nachts opstaande, dit kleedingstuk „ane stac". [1])

„Die vornehmen Damen," zegt Schultz, [2]) „konnten sich allein den Luxus seidener Hemde erlauben, und auch diese werden so theure Kleidungsstücke nur an Fest- und Feiertagen angelegt haben." De laatste opmerking latende voor hetgeen zij is, mogen wij derhalve, naar aanleiding van de eerste, de mogelijkheid veronderstellen, dat overal, waar in onze romans van „het hemde" eener edelvrouw wordt gesproken, [3]) een *zijden* hemd is bedoeld.

Behalve een zijden hemd — en, blijkens de volgorde, waarin dit wordt medegedeeld, *hierover* — trekt Galiene nog een „*pelse* hermerijn" aan, [4]) ten einde zich van het eene vertrek naar het andere te begeven, evenals koning Ban's „amie" zich tot dit doel met een „pelles

---

[1]) Ferg. 1437.

[2]) „Das höf. Leben", I. 189.

[3]) Ferg. 2310; Merl. 33447, 33473, 33485; Lanc. II 7988, 8957, 11273, 19043, 19212, welke plaatsen tevens de bekende middeleeuwsche gewoonte, zich geheel ontkleed te bed te begeven, bevestigen: Het hemde echter, dat Merlijn's moeder, slechts met een mantel daarover heen geworpen, (Merl. 3948) bij hare terechtstelling draagt, zal wel niet „sidijn" zijn geweest.

[4]) Ferg. 1438. Dit „hermerijn" is ook nog niet geheel volledig, daar men in de M. E. hierbij „grau" en „wit" onderscheidde.

diere" beschut.[1]) Dit „diere", hoewel vaag, zegt ons althans iets, daar de „pelse"[2]) (pelsrock, borstpels" Kil. vgl. ons „borstrok"), in het algemeen, volstrekt niet kostbaar behoefde te zijn.

Waar van een „*roc*" als vrouwenkleedingstuk gesproken wordt,[3]) kan, in aanmerking genomen, dat aan dit „roc" het Fransche „cotte" beantwoordt, met name waar we hem in één adem met een „sorcoet", het Fransche „*surcot*" genoemd zien, eer een *onder-* dan een *over*kleed zijn bedoeld. Waar de dichter ons derhalve verhaalt, dat Ginevra, Artur dienende, „stont in horen rocke, al bloet"[4]), zullen wij in dit „al bloet" wel niet een veelvuldig voorkomende stoplap dienen te zien, daar het voor de hand ligt, dat het hier opzettelijk is gebezigd, ten einde aan te toonen, dat geene overkleederen, als „sorcoet" of mantel, de bekoorlijkheden[5]) van Ginevra's gestalte verhulden.

Waar ik, in ander verband, reeds zoowel een „roc" als een „sorcoet" van roode zijde noemde, wil ik de volgende plaats aanhalen, om even bij dezen „*sorcoet*"[6])

[1]) Merl. 33447.

[2]) *Pels* beteekent nog dialectisch (Friesland, Land van Maas en Waal) „onderrok".

[3]) Wal. 10997; Lanc. II 11460; Lanc. III 13628.

„Das hof. Leben", I. 194/195: „Zunächst über das Hemd wird der Rock angezogen, der bis zu den Füssen herabreichte, am Oberkörper fest geschnürt anlag, unten in Falten herabwallte. Am Halsausschnitt wird er durch eine Spange zusammengehalten und ist an den Aermeln, am Halse, zuweilen auch am untern Saume mit Pelzwerk besetzt. Um die Taille wird der Rock durch einen Gürtel zusammengefasst.. Der Rock war entweder einfarbig oder aus verschiedenfarbigen Stoffen zusammengestückt."

[4]) Merl. 18943.

[5]) Men vergelijke de opsomming hiervan in de daaropvolgende verzen.

[6]) „Das höf. Leben", I. 195/196: „War es kalt, so zog man über den Rock wohl noch ein zweites Kleidungsstück an: den *Surkôt*."

stil te staan. De dichter vertelt ons dan, [1]) dat Walewein eens een jonkvrouw zag rijden, wier kleederen:

„Mantel, sorcoet, roc vorwaer
Al waest averrecht gedaen",

en haar toen verwonderd vroeg „„waarombe dat si alsoe rede"".

Hieruit volgt nu, dat de *snit* van dezen „sorcoet" een zoodanige moet zijn geweest, dat de daaronder, met den verkeerden kant buiten, gedragen „roc" *zichtbaar* was.

De *mantel* althans gaf de gelegenheid, den averrechten „sorcoet" waar te nemen. De, in Schultz' werk opgenomen, miniaturen uit het „Pariser Minnesinger Handschrift" toonen ons ten minste dergelijke mantels slechts als *rug-* en gedeeltelijke *schouder*bedekking. [2]) Behalve een reeds vermelden rood zijden mantel, benevens een van „sindale", trof ik nog den eenigszins nader omschreven hermelijnen mantel aan, [3]) dien Ginevra op de jacht:

„Hadde omme hare dor dat sonneschijn.
Die lijste die was sabelijn,
Die al omme den mantel hinc.
Noit man sach so rikelijc dinc."

Met welk doel Ginevra hare vertrouwde, Helibeel,

---

[1]) Lanc. III 13625 vgg.; over een dergelijke rouwdracht als de hier beschrevene, vond ik bij SCHULTZ nergens gesproken.

[2]) Als zoodanig zullen wij ons dan ook wel de in Merl. 3949; Lanc. II 39249; Lanc. III 14171; Wal. 10997 genoemde mantels moeten denken.

[3]) Ferg. 68 vgg. Ook dit „sabelyn" is wederom betrekkelijk onvolledig. Òf er is *sabelbont* mede bedoeld, waarbij men in de M. E. de kleuren *bruin* en *zwart* onderscheidde, òf „sabelijn" is hier eenvoudig door *zwart* te vertalen (vgl. Ferg. 4605: „een halsberch sambellijn") en blijft het dan nog de vraag *welke* zwarte stof gemeend is.

twee mantels op reis mede geeft [1]), blijkt uit de verzen, welke verhalen, dat zij den ééne,

„Tandren tiden alsi woude
Ende haer goet dochte dragen soude".

Met een enkel woord ook wil ik het geheimzinnige manteltje [2]) noemen, dat op een goeden-, of juister kwaden dag, aan Artur's hof verscheen en, bij de aanpassing door de aanwezige dames, zulke gevaarlijke eigenschappen bleek te bezitten. Dat de dichter, met dit kleedingstuk, een langen *slependen* mantel bedoelde [3]), bewijzen hierbij de verzen, die getuigen, dat, slechts bij één der vrouwen, deze mantel zijne normale afmetingen behield, (met de woorden: „hare *sloidi* op deerde",) terwijl hij de anderen min of meer „ontcramp".

Onder de reeds terloops vermelde roode en witte *mouwen*, welke, evenals het „hoeftcleet", een rol bij het tournooi spelen, hebben wij, naar aanleiding van dit laatste feit, volgens Schultz [4]), „die weit herabhängenden Prachtärmel" te verstaan, „die jedesmal erst erforderlichen Falles angeschnürt oder angeheftet wurden" (vgl. het Fransche: manche — manchette). Waar ons de dichter verhaalt van een „joncfrouwe", die was:

. . „so overfier,
Dat si hadde tenen toname hier,
Beide van heren ende van vrouwen:
Die joncfrouwe metten clenen mouwen" [5]),

[1]) Lanc. II 11461 vgg.

[2]) Zie Lanc. III 12504-28, 12564, 12570, 14158-66, 14310-25 en 14330.

[3]) „Das höf. Leben", I. 201: „Derselbe (de mantel n.l.) is ärmellos und reicht bis auf die Füsse herab, ja schleppt noch nach".

[4]) Zie „Das höf. Leben" I, 190-194 2e alinea.

[5]) Lanc. II 37237 vgg.

daar lijkt het eenigszins vreemd, welk verband er tusschen de fijne sierlijke mouwtjes der jonkvrouw en haar „overfier" karakter kan bestaan. Zooals Schultz echter de oorspronkelijke plaats in een noot aanhaalt [1]): „qui si cointement se vestoit De mances, qu'apelée estoit La pucièle as mances petites (Perc. 6364)", is ze volkomen begrijpelijk.

Waar we van de „*rechte* mouwe", welke Lancelot door eene jonkvrouw wordt aangeboden, gesproken vinden [2]), behoeven wij hierin geen toiletgeheimen te zien, die de aandacht vestigen op een zeker onderscheid tusschen rechts en links bij de kleeding, doch eenvoudig de bedoeling van den dichter, Lancelot door de jonkvrouwe een bijzondere beleefdheid (men vergelijke de *rechterhand*) te doen bewijzen.

In de verzen ten slotte, die Ginevra's bruidstooi schilderen [3]):

„Ende Jenovre hadde op haer hovet
Een gouden sapeel, des gelovet,
Ende haer haer hinck haer nederwaert,
Dattet scoenste es, dat oit gewart,
Ende haer cleder waren van geslagenen goude
Die haer sloiden in der moude
Wel twe gelachte lanc ter stede",

zal, met dit „geslagen" goud, wel *geplet-* d. i. *bladgoud* zijn bedoeld.

De bruidstooi van Ginevra brengt ons tot de „*ge-*

[1]) „Das höf. Leben" I. 190, noot 6.
[2]) Lanc. IV 665.
[3]) Merl. 27562 vgg.

smide" en *„juwelen"*. Met „gesmide", oorspronkelijk elke met metaal bewerkte tooi, bedoelen de dichters, zoodra zij hieraan het adjectief „rike" of „diere" toevoegen, bepaaldelijk kleinoodiën van zilver, goud of edelgesteenten [1]). Het laatste begrip hechten wij thans alleen aan het woord *juweel*, hetwelk de Middeleeuwsche dichter zich blijkbaar vrij wat ruimer van beteekenis denkt, waar hij de jonkvrouw, die Lancelot „van venine" genas, dezen ridder, bij het afscheid, „enich" van zijne „juwelen" laat vragen [2]) en aldus vervolgt:

„Lancelot nam een gordel tien tiden
Ende gaeft hare van sire siden,
Dat hem hadde gegeven die coninginne. .
Ende si gaf hem een hachtels van goude,
Ende bat hem dat hyt hangen soude
An sinen hals om haren lieve doe".

Van dit *„hachtels"* (van *hechten*) zou de beteekenis rekbaar zijn (gesp, hand- of armring, keten of snoer), [3]) zoo niet de laatste toevoeging op een *halsketen* wees. Van den eveneens hier en elders [4]) genoemden *gordel*, ontbreekt ons iedere beschrijving. [5])

---

[1]) Zie VERDAM Mned. Wrdb.

[2]) Zie Lanc. II 13084—13102.

[3]) Zie VERDAM Mned. Wrdb.

[4]) b.v. Lanc. II 19836, 20277; Merl. 18949. In Lanc. III 15047 vg. is het niet met zekerheid uit te maken of de „gordel van fijnre siden", welken de jonkvrouw haren gast ten geschenke geeft, een door haar zelve gedragene is.

[5]) „Das höf. Leben", I. 204 vgg., deelt ons aangaande den gordel het volgende mede: „Der Gürtel bestand aus drei Stücken: der Borte, der Rinke und dem Senkel. Die Borte ist gewöhnlich aus Seide gewirkt, oft durch Inschriften noch prächtiger decorirt (hij noemt een versiering b.v. van edelgesteenten, gouden en zilveren gespen). An der Taille des Kleides wurde er (de gordel n.l.) durch kleine Ringe festgehalten. Die Rinke ist

Geheel naar de Middeleeuwsche begrippen, met name in MAERLANT's Steenen-Boek [1]) uitgedrukt, worden ons van de „*vingerline*" der vrouw — haar oorspronkelijk eigendom of wel haar door den „amijs" geschonken [2]) — zekere eigenschappen medegedeeld, welke in nauw verband staan met de steenen der ringen en in 't bijzonder met de daarin „inghegravene" afbeeldingen en figuren. [3]) Zoo vinden wij van Miraude's „vingerlijn metten pantere" gesproken [4]), met de toevoeging:

„Het was waerd eens conincs here,
Want die steen es zegevri".

Het komt mij voor, dat hiermede de door Maerlant „panthera" genoemde steen bedoeld is, waarvan hij de volgende bijzonderheden mededeelt: [5])

„Panthera dats een steen ghedaen
Van menigher vaerwe zonder waen,

---

die Schnalle des Gürtels. Dieselbe ist bei einfachen Gürteln aus Glas, bei kostbaren aus Edelsteinen, Rubin oder Smaragd, zuweilen noch durch Ornamente und Thiergestalten reich verziert. Der Senkel war der Metallbeschlag an dem einen Ende der Borte, welches durch die Schnalle durchgezogen wurde und vorn lang hinabhing."

[1]) Boek XII van zijn „Der Naturen Bloeme".

[2]) Hierover uitgebreider in hfdst. VII.

[3]) „Der Nat. Bl." B. XII 51 vg. en zie 1147—1167.

[4]) Torec. 3261, 3271 vgg. Ook hier is het wederom onzeker of Miraude dit „vingerlijn" *droeg.*

[5]) „Der Nat. Bl." B. XII 939 vgg. Het ligt althans minder voor de hand, dat hier bedoeld zou zijn de bij Maerlant vermelde steen met „Enen man knielende op die knien," (welke bij Miraude's „vingerlijn" *niet* genoemd is) „Slaende enen lyoen fier, / Jof een ander wonderlec dier" (dit zou dan de *panter* moeten zijn), hoewel deze steen inderdaad „in allen striden" seghe ghevend" wordt geheeten. (Zie 1247 vgg.)

Ghenoemt na panthera dat dier,
Dat van scoenheit es so fier.
Die desen draget, hi scauwen ane
Tileke bi sonne opgane,
So sal hem die dach al duere
Ten besten gaen sijn aventuere . ."

Vervolgens hebben wij het „vingerlijn" van Ginevra, hetwelk zij Lancelot schenkt omdat het:

. . „toverie verjaget,
Ende doetse kinnen al bloet" [1]).

Dit mag derhalve versierd worden geacht met één van de steenen, welken wij deze eigenschap door Maerlant zien toegekend [2]).

Als derde noem ik het „vingerlijn", hetwelk Acgravadein's dochter, koning Ban's „amie", van dezen vorst ontvangt en waarvan zijne gemalin „dat wedergade" bezit [3]):

. . „daer een diere saphier in stont
Ende .ij. serpentekine
Gehouwen inden vingerline".

Aan den „saphirus" nu kent Maerlant verscheidene

---

[1]) Lanc. II 21451 vgg.; wederom is het hier niet uit te maken of Ginevra dezen ring van haren vinger nam.

[2]) Wij hebben de keus tusschen: „*adamas*" („Der Nat. Bl." B. XII 81 vgg. m. n. 125 vg.), „*amantos*" (145 vgg. m. n. 154), „*gagates*" (583 vgg. m. n. 602), „*icitos*" (719 vgg. m. n. 728 vg.) en „*magnes*" (813 vgg. m. n. 820), terwijl eveneens hiervoor in de termen kan vallen, een „swarte(n) stene" met „enen man.. in sijn rechter hant gedreghen / Een sceptrum, als coninghe pleghen, / Op die luchter hant enen voghel, / Wide ondaen elken vloghel, / Enen cocodril onder die voete" (1331 vgg. m. n. 1338 vg.).

[3]) Lanc. II 15922 vgg. en 15956. Dit moet dan dezelfde ring zijn, welke in den Merlijn wordt vermeld (Merl. 33487 vgg.).

eigenschappen toe [1]). En wellicht is hierbij met name het feit, dat hij „te paise goet-" en „jeghen nijt ende boeshede nutte es", één der redenen, dat de toevallige ontmoeting, tusschen Bans „amie" en zijne gemalin, een alleszins vreedzaam karakter draagt.

De twee „serpentekine gehouwen in den vingerline" (d. w. z. als totum pro parte: in den *steen*), leveren, wanneer men zich althans aan het Steenen-Boek wil houden, eenig bezwaar op; dit immers bevat slechts één plaats, die hierop betrekking kan hebben, met de woorden: [2])

„Daer du ghevenijns in sies" enz.

welke lezing echter, in den noot, als *bedorven* wordt gekenschetst.

Eindelijk noem ik nog het „*zegevingerlijn*" van Walewein, door Ydeine gedragen [3]) en blijkbaar niet afgelegd, alvorens zij zich ter ruste begeeft [4]).

Om een „*crone, cyrkel*" of „*hoetbant*", [5]) een diadeem, beweegt zich voorts de geheele handeling van den Torec. Deze „cyrkel" nu is van „goude" en bezit bovendien de eigenschap [6]), dat:

. . „wine oec hevet, nembermere
Sone gebrect hem goet noch ere".

---

[1]) „Der Nat. Bl." B. XII 997 vgg.

[2]) „Der Nat. Bl." B. XII 1179. De andere steenen, welke „serpenten" bevatten, vertoonen wederom figuren daarenboven, welke hier niet genoemd zijn. (Vgl. 1205 vgg., 1219 vgg., 1291 vgg.)

[3]) Lanc. III 12948, 12951, 12964, 12997, 13001, 13003 vgg., 13014, 13026.

[4]) Vgl. Lanc. III 12949 en 12963 vgg.

[5]) Vgl. Tor. 14 vgg., 35, 86, 106, 119, 122, 127, 147, 253, 470, 556, 635, 1610, 2874, 3025, 3058, 3078, 3087, 3187, 3191, 3216, 3729, 3738, 3758.

[6]) Tor. 37 vg.

Op grond van het Steenen-Boek wederom, mag men zich dezen diadeem derhalve versierd denken, met één of meer der steenen, welken aldaar de macht wordt toegeschreven „rijchede" of „taerdsche goet" te vermeerderen, „geluc ende goet" of „prijs ende ere" te „bejaghen", „rijc van haven" te maken of groote „glorie" te doen deelachtig worden [1]) en een eigenaardige overeenkomst vertoont de in dien zin vermelde „*smaragdus*", met den naam der laatste bezitster van dezen diadeem (n.l. Miraude).

Tot den hoofdtooi behooren verder nog de volgende sieraden, die eveneens de beteekenis *diadeem* hebben: de gouden „*sapeel*" [2]) (ofra. chapel-chapeau) door Ginevra op haren huwelijksdag gedragen en waarin men wellicht tevens een zeker waardigheidsteeken moet zien [3]), benevens de „*hoet*" d. i. krans, „daer menech dier steen an stont" [4]), welken zij droeg, toen zij Artur in haars vaders paleis „diende".

Ter waardebepaling van den in den Torec vermelden „cyrkel", strekken de verzen, die verhalen, hoe Bruant vijftig kasteelen en dezen diadeem tusschen drie zusters gelijkelijk verdeelt [5]):

---

[1]) „Der Nat. Bl." B. XII: de „*echites*" (503 vgg. m. n. 518), de „*smaragdus*" (1025 vgg. m. n. 1051), de „*galaritides*" (627 vgg. m. n. 637) en de „*allectorius*" (155 vgg. m. n. 166), terwijl tevens hiertoe gerekend moeten worden de steen „Daermen in een serpent vint, / Ende men op sijn ric oec kint / Ene cruke, ende enen raven / Op sinen staert" (1219—1224) en de plaats, die zegt: „Alstu gheminghet sies over een / In den jacinct enen witten steen, / Ende in den witten dan een paert.." (1441—1446).

[2]) Merl. 27563.

[3]) Herhaaldelijk immers had Leodegan te voren Artur gevraagd, wanneer zijne dochter nu „crone" zou dragen.

[4]) Merl. 18944 vg.

[5]) Tor. 117 vgg.

„So deildi die L castele aldaer
In tween delen, wet vorwaer,
Ende die cyerkel was terde deel".

terwijl ons elders de kostbaarheid van een „hoetbant" wordt aangeduid, zoowel door de toevoeging: „den rijcsten diemen vint int lant", als door de mededeeling, dat hij bestemd is voor de „amie" van den overwinnaar bij zeker tournooi.[1])

Welke de bedoeling van den dichter kan zijn, wanneer hij van een „oude quene" spreekt, die:

. . „was soe out wel daer toe
Van. LXX. iaeren, des geloeft,
Nochtan droech si enen cierkel op thoeft[2])",

is niet recht duidelijk. Wellicht wil hij hiermede òf de ijdelheid dier oude vrouw te kennen geven, òf den, in zijne oogen, alleen aan *jonge* vrouwen passenden tooi van den diadeem.

Moet men de „*crone*" of „*rinc*"[3]), waarbij ik slechts éénmaal de bijvoeging „goudene herde diere"[4]) ontmoette, eer tot het teeken der waardigheid dan tot de versierselen der vrouw rekenen, den „*rosenhoet*"[5]) d. i. rozen-

---

[1]) Lanc. II 3009 vgg.

[2]) Lanc. II 216 vgg.

[3]) b.v. Merl. 26800 vg., 28442, 28460, 33706 en vgl. Lanc. III 14588, 22326.

[4]) Merl. 33721.

[5]) Lanc. II 7605, 7610, 7611, 37933, 37947 vgg., 37973, 37981, 37990, 38199, 38204, hier overal ook als den *man* passenden haartooi genoemd en met name den overwinnaar geschonken. De titelplaat in „Das höf. Leben", 2e deel: „der Sieger beim Turnier, nach der Miniatur der Pariser Minnesinger-Handschrift", toont ons de overhandiging door een jonkvrouwe van een dergelijken „rosenhoet" aan „Herzog Heinrich IV von Breslau"; vgl. verder nog Lanc. II 39975 vg.: „blomen .. tenen hoede".

krans, mag men wederom onder de laatste, zij het ook als één der minst kostbare, rangschikken.

Slechts éénmaal vond ik voor de vrouw de „*almoniere*" vermeld [1]), die, blijkens de mededeeling, dat een jonkvrouw hieruit „twe vergulde sporen trac", hier niet tot het gewone doel [2]) wordt aangewend. Naar aanleiding van de bij Schultz in den noot aangehaalde plaatsen, mag echter besloten worden tot het algemeen gebruik hiervan door de vrouw gemaakt, terwijl *geen enkele* bewijsplaats noodig is, ten einde ons, met betrekking tot den eveneens slechts éénmaal genoemden „*spegel*" [3]), te haren opzichte hetzelfde te doen besluiten.

---

[1]) Merl. 34628.

[2]) „Das höf. Leben", I. 206: „Am Gürtel trugen die Damen ein Täschchen (aumonière), in dem sie Geld oder Wohlgerüche aufbewahrten".

[3]) Lanc. II 9627. „Das höf. Leben", I. 175/176: „Polirte Metallplatten sind in unsrer (scil: der Minnesinger) Zeit kaum noch als Spiegel verwendet worden, allgemein brauchte man schon Glas, das mit einer Zinnfolie belegt war. Der Rahmen, das Spiegelholz, war mit Schnitzereien verziert. Grosse Glasscheiben verstand man im 13en Jahrhundert noch nicht herzustellen, und so sind denn auch die Spiegel meistens sehr klein, in der Regel rund und in eine Schutzkapsel gefasst. Diese Spiegelkapseln, theils aus Bronze, theils aus Elfenbein gefertigt, (doch rühren" zegt hij verder „die meisten derartigen Arbeiten erst aus dem 14en Jahrh. oder aus späterer Zeit her) sind in der Regel auf der Rückseite mit Bildwerken, kleinen Flachreliefs geschmückt" (hij noemt als zoodanig: aan den Bijbel, de ridderromans of het gewone leven, ontleende voorstellingen).

III.

DE VORMEN DER SAMENLEVING.

In een samenleving, gelijk ons in de Britsche romans wordt geschilderd, waar de *vrouwendienst* [1]) als een der eerste ridderdeugden en plichten geldt, bekleedt de *vrouw* ontegenzeggelijk een *eereplaats.* Althans bij hem, die er zich door geenerlei bedenking van laat terughouden, meerendeels alleen en vaak tegen overmacht, de mishandelde of beleedigde vrouw te beschermen [2]); die aanstonds bereid is, hetzij als haar ridder in het tournooi op te treden [3]), hetzij als haar „kempe" of „eerverrechter", desnoods met nauwgeheelde wonden [4]), de wapens aan te gorden [5]); die, een enkele maal, inderdaad koninklijker dan de

---

[1]) In nauw verband hiermede staande en als uiting van dezelfde neiging te beschouwen, in de *Mariavereering,* welke in deze romans met name in Lanc. III 8340—51 en 8513—51 wordt uitgesproken. Men vergelijke hiervoor ook, het bijna doorloopend aanroepen van Maria, door Walewein, in den naar hem genoemden roman (b.v. Wal. 4194, 4268, 4964, 5011, 7334, 9939).

[2]) Vgl. Lanc. II 37418—41 en eveneens Lanc. IV 647—687.

[3]) Vgl. b.v. Wal. 3678—3896 en de hiermede in hoofdtrekken overeenstemmende episode: Mor. 1221—1613; Tor. 273—291, 2179—2238; Lanc. II 649-881, 6873—7112, 7621—7661, 9113—9137, 15406—15584, 41690—41843; Lanc. III 12269—12353, 14372—14538, 14807—14886; Merl. 32760 -32796.

[4]) Vgl. Lanc. II 11025—71 (m. n. 11060—67).

[5]) b.v. Tor. 1925—2074; Lanc. II 8662—8669 en 9373—9597, 17470—17713; Lanc. III 6625 vgg., 15875 vgg. en vgl. 16224—16317.

koning zelf [1]), de belegerde te hulp snelt en hare aanvallers doet afdeinzen [2]). Kortom bij hem, die steeds, ook ongevraagd, geneigd is, *al* wat „vrouwen name" draagt: het kleine jonkvrouwtje, de gehuwde- of ongehuwde schoone, de (oude) weduwe, „in staden te staan."

Op de *zedelijke verplichting*, welke op den man rust, om zich onder alle omstandigheden heusch tegenover de vrouw te gedragen, zien wij de dichters hier en daar den bijzonderen nadruk leggen. Zoo door de leer: „ „*van vrouwen comt ons alle ere*" " [3]) en de hiermede op één lijn staande formule: „ „*dor (duer) alre vrouwen ere*" " [4]), welke beide, het spreekt van zelf, slechts den *edele*, den „*hovesce*", in den mond worden gelegd.

Bij zijn eerste lesje in de wellevendheidskunst leert Ferguut van zijn „wert", „des coninx camerlinc": [4])

> . . „datti altenen
> Vrouwen ende joncfrouwen ere dade",

„Ende hi volchde sinen rade", voegt de dichter er aan toe. Moge dit laatste echter hier op de *uiterlijke* beteekenis van dezen raad betrekking hebben (manierlijkheid in *vormen*), méér dan bij Galiene's nachtelijk bezoek, toont Ferguut zich ook van de *innerlijke* waarde dier les doordrongen, waar hij van haren belegeraar Galerant getuigt: [5])

---

[1]) Vgl. Lanc. III 17426—80 (m. n. 17448—52).

[2]) b.v. Tor. 756—859; Ferg. 3865—3976, 4032—4182, al is hier de reden ook van zeer bijzonderen aard; Lanc. II 36995—37011, 38005—38133, 38848—38991 en 39011—39056; Lanc. III 17426—17515.

[3]) Wal. 3813.

[4]) Ferg. 1218 vgg.

[5]) Ferg. 3854 vgg.

„„Die coninc doet hem selve onnere.
Hine es niet hovesch in sijn gedachte,
Dat hise hebben wille met crachte," "

om hem, in denzelfden geest, persoonlijk toe te voegen:[1])

..„„Here, gi doet quaet;
Waer bi doedi dese overdaet?
Ofte u die vrouwe niet wilt minnen,
Moetdise emmer met crachte winnen?..
Laetse met goede, so doedi wel." "

Wanneer hij ten slotte Galerant in een tweekamp overwonnen heeft, dan luidt ook het algemeen oordeel van Galiene's raadslieden, dat „„sulc een ridder *es elker vrouwen wert*"": [2]) een uitspraak, welke niet anders dan van hoogschatting voor het vrouwelijk geslacht kan getuigen.

Welke de gedragslijn is, die de man, volgens Walewein, tegenover de vrouw dient te volgen, blijkt ons, waar hij Moriaen, bij tal van goede wenken, o. a. deze geeft:[3])

..„„alle vrouwen verhoecht,
Ende bewerd haren lachter
Daer gi moget eer ende achter." "

Doch zijn: „„Menne soude ghene vrouwe *slaen*"",[4]) geeft eerst recht de verontwaardiging weer, welke zich van een *ridderlijk* man meester maakt, wanneer hij den „dorper" of „ribaud" de vrouw ziet *mishandelen* [5]);

---

[1]) Ferg. 4681 vgg.
[2]) Ferg. 5006.
[3]) Mor. 926 vgg.
[4]) Wal. 3812.
[5]) b.v. Lanc. II 7613 vg.; Lanc. III 14814 en 14827; Tor. 3514.

hetzij hij hem met de (gewapende) hand of „vuust", [1]) (die „sere wach", scil: „van den wapinen"), met „dorninen roden" [2]) of met een „ghecele" [3]), haar zóó ruw ziet slaan, dat haar het bloed uit de getroffen plaatsen springt [4]); hetzij hij moet aanschouwen, dat zij op zóó onbarmhartige wijze bij de vlechten wordt voortgesleurd [5]), dat daarvan groote vlokken in de handen van hare dwingelanden achterblijven. [6])

Op zeer enkele uitzonderingen na, waarbij de inmenging te haren gunste òf onvoldoende blijkt, [7]) òf slechts dient om haar lot nog te verergeren, [8]) zien wij de beleedigde of mishandelde vrouw beschermd, den aanvaller, somtijds zelfs met den dood, gestraft, den redder hemelhoog verheven.

Want de dichters laten geenszins de vrouw zoovele bewijzen van heuschheid als iets, dat geheel van zelf spreekt, aanvaarden: herhaaldelijk immers geven zij te kennen, dat, bij verschillende gelegenheden, de vrouw, op haar beurt, zich in alle opzichten *wellevend* en *welgemanierd* weet te betoonen.

In de eerste plaats nu geschiedt dit door hare

---

[1]) b.v. Lanc. III 12283 vgg.; Mor. 1229 vgg.; Merl. 21553 vgg. 31056—61.

[2]) Lanc. II 8960.

[3]) Wal. 3700 vgg. („ghemaect met acht starken riemen") en Lanc. III 14707 vgg.

[4]) Lanc. II 8961 vgg.; Merl. 21565 vgg. („uter nesen ende uten monde mede"); Wal. 3708 vg. („hals ende kele.. metten bloede al beronnen).

[5]) Lanc. II 19045; Merl. 21562, 31064.

[6]) Wal. 3695, 3697; Mor. 1246—49; Merl. 31065; Lanc. II 16531—35 gewaagt van een dergelijke handelwijze van een oude „quene" tegenover een „naen".

[7]) Zie b.v. Lanc. II 13373—13441 (m. n. 13436 vgg.).

[8]) Zie b.v. Lanc. II 19036—73.

„hovescheit" te prijzen," [1]) of wel te verzekeren, dat zij hiervan *„groten name"* heeft [2]) en zich *„wel ghelaten"* kan. [3]) Doch bovenal door de wijze, waarop zij de vrouw, met woord en daad, van deze „hovescheit" *blijk* doen geven: iets, waarop ik later zal wijzen bij het behandelen van de voornaamste, zoowel *door-* als *tegenover* haar in acht te nemen, *vormen.*

In de Britsche romans zien wij, evenals de ridders, ook *vrouwen* en *jonkvrouwen* grootere en kleinere tochten ondernemen, hetzij daarbij een bepaald punt (Artur's hof, een tournooi) het einddoel vormt, hetzij de wensch om bepaalde personen of zaken te vinden daarvoor de aanleiding is.

Aldus op een [„teldende" [4]), wit, [5]) zwart [6]), clein [7]), dapper [8]) of arm" [9])] *paard* [10]) of (witte) [11]) *„muel"* [12]) gezeten [13]), meerendeels *onvergezeld* [14]) „harer straten va-

[1]) Wal. 2576, 2766; Ferg. 1174, 2006—10, 2153, 2306, 3863; Lanc. II 7668, 8474; Lanc. III 20866; Merl. 12556, 30317.

[2]) Lanc. II 38326.

[3]) Wal. 10912 vgg.

[4]) Tor. 3033; Lanc. II 2958, 4824.

[5]) Lanc. III 511; Lanc. IV 7678.

[6]) Lanc. II 11539, 18007.

[7]) Lanc. II 7797.

[8]) Lanc. II 11448.

[9]) Lanc. II 16532.

[10]) Lanc. II 5977, 8549; Lanc. III 5140; Lanc. IV 7001.

[11]) Lanc. II 1439.

[12]) Vgl. Ferg. 4341, 4406, 4438 en 4536; Merl. 34535; Lanc. II 400, 36974.

[13]) Als door de vrouw bereden wordt eveneens een „rosside" genoemd (Mor. 1242), waarop men haar, blijkbaar uit *nood,* heeft doen plaats nemen. Anderzijds komt „rosside" voor als *synoniem* van „teldende part", vgl. Wal. 9392 en 9634.

[14]) Dit althans mag men uit de volgende plaatsen opmaken: Lanc. II 166 vgg., 399 vgg., 1437 vgg., 1861 vgg., 4823 vgg., 4935 vgg., 5973 vgg., 10949 vgg., 11775 vgg., 13453 vgg., 16123 vgg., 19623 vgg., 19754 vgg.,

rende", gelijk het in de Middeleeuwen heet, is de vrouw meer dan eens in de gelegenheid, een haar gewoonlijk onbekenden ridder te ontmoeten. Hieronder wensch ik natuurlijk, in dit verband, de „rode", swerte" noch „felle" ridders te verstaan, die zich in deze romans als „dorper" („scaker", „mordenare", eerroovers) doen kennen, doch slechts de welgemanierde, hoffelijke „gesellen van der tafelronde".

Bij een dergelijke ontmoeting dan wordt ons de man [1]), enkele malen ook de vrouw [2]), genoemd als degene, die het eerst („vrindelike, minlike" of „hovesclike") *groet* of „goeden dach ontbiet".

Dit *eerst* groeten der *vrouw* wijkt eenigszins af van onze hedendaagsche begrippen van den goeden toon. Men bedenke echter, dat het *groeten* oorspronkelijk een *bejegenen met woorden* was: de aangesprokene moest derhalve, door zijn antwoord, zijn *tongval,* zijn *landsaard* verraden [3]). Bleef hij dit antwoord schuldig, dan kon men zoo goed als zeker zijn met een vijand [4]) te doen te hebben.

Dit nu in aanmerking genomen, kan het *eerst* groe-

36963 vgg., 40982 vgg.; Ferg. 4348 vgg. en 4409 vgg. (vgl. het nadrukkelijke: „„Ghine hebt knape no garsoen"": 4424, doch vooral de mededeeling: „si.." Lunette n.l. „heft gereden dach *ende nacht*"); Tor. 1392, 2110. Hiertegenover staan plaatsen, welke een ridder, „sciltknecht, gersoen" of „naen" als reisgenoot der vrouw noemen, b.v.: Lanc. II 1056—1058, 1059—64, 1219—21, 6570 vgg, 11465—69, 17098 vg., 29884 vg. e. d.

[1]) Lanc. II 1864, 4290, 4825, 8550, 9628, 11544, 13455, 16129, 17100, 18008, 23560, 24144, 30397; Lanc. III 13630; Tor. 1393, 2114, 3040, doch vgl. ook Lanc. II 2811: „elc groette andren".

[2]) b.v. Lanc. II 62, 1442, 2960, 7797.

[3]) Men vergelijke het *wachtwoord.*

[4]) In elk geval met iemand, die het raadzaam achtte, onbekend te blijven, b.v. een balling. Vandaar, dat de uitdrukking „sonder groete" steeds in ongunstigen zin voorkomt.

ten der *vrouw* bezwaarlijk als *beleefdheid* zijn bedoeld. Voor *haar* immers was het van grooter belang nog dan voor den strijdbaren man, de herkomst, het doel, den naam ook te leeren kennen van dengene, die haar pad kruiste. Waar *zij* dus in deze romans het eerst groet, moeten wij hierin vóór alles het volgen van eene oude gewoonte [1]) zien. Bijzondere omstandigheden kunnen echter ook *aldus* haar groet tot een *beleefdheid* stempelen. Zoo, wanneer een vrouw, die Lancelot, bij een tournooi wonderen van dapperheid heeft zien verrichten, hem nadert, groet en „herberge" biedt [2]).

Anderzijds mag men het *eerst* groeten van den *man*, als een meer moderne „hoveschеit" aanmerken, als een tegemoetkoming aan de te wachten vraag der vrouw, als een geruststelling ook voor haar, dat zij van *zijn* kant niets te duchten heeft.

Een voorbeeld nu van de *verontwaardiging* der vrouw over het *niet* groeten van den man, biedt de plaats, die verhaalt, hoe Walewein, na zijn laatste afscheid van Merlijn, een jonkvrouw ontmoette [3]):

„Ende heer Gawijn so in gedochte vaert
Dat hi haerre vergat te groetene doe;
Doe si vor hen heen was, keerde si alsoe
Ende zeide: „ „by Gode, ten es niet waer,
Dat men van iu secget openbaer:
Men secget, heer Gawijn, dat gy sijt,
Die beste ridder, die es ter tijt

[1]) Welke inmiddels nog hier en daar op het platteland bestaat. Men vergelijke verder het artikel in den „Navorscher" (jaarg. XVIII bl. 603) van A. C. Loffelt, die ons mededeelt, dat in Engeland de *heer* zelfs niet het eerst *mag* groeten.

[2]) Vgl. Lanc. II 14595—14611.

[3]) Merl. 35720—35756.

Entie hovescte oec daermede,
By Gode, dat es gelogen alle bede,
Maer gy sijt die dorperste, dien ic weet,
Want gy my ontmoetet, God weet,
Allene in midden enen woude nu,
Ende niet so vele en oetmoediget iu,
Dat gy my gegroet haddet mede,
Ende gesproken tegen my ter stede;
Sijt seker, iu sal mesvallen om des,
Gy ne woudet om die stat van Logres,
Noch ombe half dat koninerike mede." "
Heer Gawein scaemde hem sere ter stede,
Ende antwoerde der ioncfrouwen nadas,
Als ene, die sere verscamet was:
„„Joncfrouwe, ic dachte omb een dinc nu,
Dat ic soeken vare, ic bidde iu
Dat gij mijt vergevet." ". Si zeide doe:
„„Gy sult dat iersten bekopen soe,
Dat gy daer vele scanden ende onneren
Af sult hebben, eer gy weder sult keren,
Maer ic en secge niet, dat iu altoes sal duren;. .
Enten iersten, dien gy moetet nu,
Dien moety geliken, des onnic iu,
Thent gy my weder siet vorwaer." "

Dit optreden der jonkvrouw ware, na de zeer aannemelijke verontschuldiging van Walewein, als een staaltje van vrouwelijke geraaktheid en onbeleefdheid op te vatten, zoo niet uit de lichaamsverandering, welke hij inderdaad een oogenblik later ondergaat [1]), zou blijken, dat wij hier met een fee of elve,

[1]) Vgl. Merl. 35787 vgg.: Walewein ontmoet n.l. den leelijken „naen" Evadan (vgl. 35757 vgg.) „maer hi en was niet drie mijle gereden", of hij werd hem in alle opzichten in gedaante gelijk.

dus niet met het type der vrouw te doen hebben.

Meer billijk althans, wordt ons de bode der jonkvrouwe van Galoye [1]) voorgesteld, die, na op minzame wijze Artur van hare „vrouwe" te hebben gegroet [2]), *geen wedergroet* ontvangt en van den „bottelgier" Lucan verneemt [3]):

„„Dattie coninc dat niet ne dede
Bi enichger onwardichede;
Maer hi es om die coninginne gram,
Die van haren bedde ne quam
Des es meer dan ene maent leden,
Daer si leget in groter siecheden." "

Immers aanstonds is zij bereid haren groet te herhalen [4]), al moet men anderzijds toegeven, dat, in haar geval (het verzoeken van hulp aan den koning), lichtgeraaktheid in haar eigen nadeel ware geweest.

Op haar beurt zien wij de vrouw den groet van den man in een paar gevallen *onbeantwoord* laten.

Het eene [5]) spreekt van een jonkvrouw, welke Gaheret in een „pavelgoen" ziet zitten, waarop hij haar „goeden dach ontbiet". In dergelijke „pavelgoene" bevinden zich n.l. steeds één of meer jonkvrouwen en vaak zien wij hier den dolenden ridder binnentreden, om te „herbergen", waarbij hij zich niet steeds stoort aan de bezwaren der jonkvrouwe, die van de toestem-

---

[1]) Lanc. II 10949 vgg.

[2]) Hier, in Arturs paleis, is natuurlijk alleen *„hoveschcit"* de beweegreden van het groeten der vrouw.

[3]) Lanc. II 10969 vgg.

[4]) Vgl. Lanc. II 10985 vgg.

[5] Zie Lanc. II 9625—9733.

ming van haren „amijs" het verleenen dier „herberge" afhankelijk stelt [1]).

De jonkvrouw nu, die door Gaheret wordt aangesproken, geeft hem „gene worde", aangezien zij zich niet „sculdich" acht, hem te groeten of „vort mere over riddre te houdene" (ergo: de vormen tegenover hem in acht te nemen), die de „dorperheit" zóó ver drijft, dat hij „ere joncfrouwen bi node falgieren" kon en bovendien zijne broeders „in vangnessen" laat „wesen", zonder zich te „pijnen", hen „uten prisone te done".

Van de eerste beschuldiging zuivert Gaheret zich, door de verzekering, dat, gelijktijdig met de jonkvrouw, een *tafelronderidder* zijn hulp behoefde: door dezen te „falgieren", zou hij zich „versworen" hebben tegen den eed, welke de gezellen bindt, steeds „elc in anders hulpe" te zijn [2]).

Men zou hiertegenover de episode kunnen aanvoeren [3]), waar Bohort, voor dezelfde keuze gesteld — terwijl hier de *ridder* bovendien zijn *broeder* is — besluit de *jonkvrouw* te redden, opdat zij niet door zijn toedoen haar „suverhede" moge verliezen. Doch er is een andere plaats, waar Gaheret inderdaad wordt voorgesteld, als iemand, die de meening is toegedaan, dat men zich, ter wille van vreemde jonkvrouwen, niet in moeilijkheden behoeft te steken. Walewein wil hier n.l. de mishandelde Ydeine „bescudden", Gaheret weerhoudt hem met de woorden: [4])

---

[1]) Vgl. b.v. Lanc II 5314—32, 7876 vgg., 7881 vgg., 9057 vgg., 29707—54 vgg., 30385 vgg.

[2]) Vgl. m. n. 8987—8992.

[3]) Zie Lanc. III 6811—6879.

[4]) Lanc. III 12303-12308 en vgl. ook 12319: „„Gi sult vechten sonder mi"".

. . „„Broder, dor wat saken
Wildi hier nu werringe maken?
Laet hem hebben sine amie:
Al doet hi hare nu dorpernie,
Wat bestaet u dat te wrekene?" " [1])

waarbij men nauwelijks gelooven kan, dat hier dezelfde man spreekt, dien de dichter eertijds zoo ridderlijk de „sake" der jonkvrouw van Malings vóór de „vrouwe" van Roestoc deed „berechten".

Het verhaal van dezen eed der gezellen „vander tafelronde", vindt wellicht zijn tegenhanger in de volgende plaats in den Lancelot. [2]) Daar lezen wij, hoe, toen ten tijde van Uterpandragoen, een jonkvrouw eens, gedurende den maaltijd in 's konings hof, werd geschaakt:

„Niemen en was so coene tier stont,
Dat hi vander taflen opstont,
Eer men die taflen op dede". [3])

Niettemin willen hare drie broeders niet „ontbeiden." Ze gaan den schaker hunner zuster na, doch de koning:

„Hi deetse uten scrifte doen alle drie,
Ende hi seide daer toe dat sie
Nemmermeer ter taflen saeten
Dien tijt datten God woude leven laeten". [4])

[1]) In het 13e deel (nieuwe reeks, vijfde deel) van het „Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde", deelt Dr. J. te Winkel (blz. 118 vg.) de *volledige* woorden van Gaheret en het *daarop volgend* antwoord van Walewein mede, welke beide in onze Lancelot-Compilatie ontbreken. In de plaats van den laatsten versregel zien wij dan hier volgen: „„Si heves seker wel verdient, / Ende hi sal morgen bat haer vrient / Wesen ende versoent al" ". / Mijn her Walewein sprac: „ „ic sal / Die joffrouw staen te stade[n], / Want sijt mi bidt dor genade: / Inne quam noit te gere stad, / Dat mi joffrouw genade bat, / Dat ic hare minen dienste ontseide; / Broder, het waer dorperheide" ". —

[2]) Lanc. II 16790 vgg.

[3]) Lanc. II 16818 vgg.

[4]) Zie Lanc. II 16821—34.

Hoe dit zij, de bewuste jonkvrouw, die Gaheret weigerde te groeten, laat zich door zijn verhaal van den eed bevredigen. En na zijn verzekering, dat hij geheel onkundig is van de gevangenschap zijner broeders, wijst zij hem persoonlijk den weg, ten einde hen te vinden en te bevrijden.

Het tweede geval[1]), waarin een jonkvrouw niet teruggroet, is één der vele bewijzen van den indruk, welken in deze romans mannelijk schoon op de vrouw weet te maken. Lancelot dan ontmoet hier een jong meisje, hij groet haar:

. . „Maer si
Ne sprac een wort niet, want hi
Dochte haer so scone wesen,
Dat si hare scoffierde bi desen;
Ende si bleef houdende nadien,
Als diene woude bat besien.
Hi hadde groet wonder waerbi
Sine so besach. Doe seide hi:
„„Wat segt di, wat dunct u, joncfrouwe?"„
Si seide: „„Mi dunct, bi mire trouwe,
Alte groete scade nu ter tijt,
Dat also scone lichame alse gi sijt
Dus vart recht vort te sire doet;
Ende hets verlies alte groet;
Want gine mocht niet comen wesen
In vreseliker foreest dan in desen."„
Hi seide: „„Ne vervart u niet,
Bedi, joncfrouwe, men niet ne siet
Alle die ongevalle gescien
Daer hem die lieden of ontsien."„
Si seide: „„God bescermes u;
Mi ware leet mesfielt u nu."„
Ende hi sciet mettien van hare."

[1]) Zie Lanc. II 16122—16153.

In overeenstemming met de zooeven bij de kwestie van het groeten medegedeelde bijzonderheden, vinden wij bij dergelijke ontmoetingen soms de vraag der vrouw naar de *herkomst* [1]) („„wanen siedi?"'), het *doel* [2]) („„waer vaerdi ..ende wat vaerdi soeken?"'), den *naam* [3]) van een ridder; en elders de belangstellende vraag van den man naar de *reden* van het misbaar, de treurigheid of de tranen [4]), ja zelfs het lachen [5]) eener „vrouwe" of „joncfrouwe"; dikwijls ook het aanbieden of verzoeken van *hulp* of andere *wederzijdsche* dienstbetuigingen [6]).

Wat nu het vragen van naam enz. betreft, zien wij steeds gewillig de inlichtingen door den man verstrekt. Van de vrouw echter hooren wij éénmaal, wanneer haar naar den naam van haar slapenden „amijs" wordt gevraagd [7]), het weigerend antwoord [8]):

„„In segs u niet, sijt seker des;
Vaert uwer straten, dat radic u,
Eer hi u te doet slaet nu"'.

Hebben wij hier te doen met opzettelijke onbeleefdheid, wellicht ingegeven door een zekeren trots op

---

[1]) b.v. Lanc. II 2817 vg., 30402, hier echter als antwoord op zijn vraag: „„Joncfrouwe suldi herbergen mi?"'

[2]) b.v. Lanc. II 2965 en 2967, 22140.

[3]) b.v. Lanc. II 8552, 18011, 22146 vg.

[4]) b.v. Ferg. 4416—22; Tor. 2108—16; Lanc. II 1860—66, 11537—50, 13451—57.

[5]) Lanc. II 4823—31.

[6]) Vgl. b.v. Lanc. II 1870 vg., 4831—4928, 7817—37, 11550 vgg., 11629—11779, 13482 vgg., 22154—64.

[7]) Tor. 407.

[8]) Tor. 408 vgg.

de onoverwinbaarheid van den „amijs" [1]), dan wel met één van die *waarschuwingen* der vrouw, die den krijgshaftigen ridder op dreigende gevaren opmerkzaam maken [2]) en niet anders dan als *beleefdheid* bedoeld kunnen zijn?

In het eerste geval behoort deze jonkvrouw tot de enkele ongunstige uitzonderingen op het algemeene type van de vrouw, gelijk ons deze bij toevallige ontmoetingen wordt voorgesteld: als eene, die somtijds aan haar groet een heusche opmerking verbindt [3]); die door hare inlichtingen den in het nauw gebrachten tafelronderidder de hulp van één of meer zijner „gesellen" weet te verschaffen [4]); die, door haar tusschenkomst, genade voor den overwonnene weet te bedingen [5]); die de vechtenden doet scheiden [6]) of hun „pays" tracht te maken [7]); die, wanneer zij in de open lucht („opt gras", in een „scone valeye", „onder.ij.bome" of „ormen",) haar maaltijd gebruikt, aanstonds opstaat om den voorbijganger „wellecome" [8]) te heeten en hem uit te noodigen, met haar aan te zitten [9]). Doch bovenal mogen wij het als een groote heuschheid harerzijds aanmerken, wanneer zij den dolenden ridder verzoekt, met haar te *„herbergen"* [10]) en niet aflaat, alvorens hij beloofd

[1]) Vgl. Tor. 450 vg.

[2]) Vgl. b.v. Lanc. II 4303 vgg., 6021 vgg., 13485 vgg. en van de reeds zooeven aangehaalde plaats (16122—53) m. n. 16139—46.

[3]) b.v. Lanc. II 22149 vgg.

[4]) Vgl. Lanc. II 1866—74, 13457—90.

[5]) Zie b.v. Lanc. II 5973—96.

[6]) Lanc. III 14241—45.

[7]) Lanc. II 32633—37.

[8]) Lanc. II 6573 vgg., 17101, 29880 vg.

[9]) Lanc. II 6576 vgg., 17102 vg., 29882 vg.

[10]) b.v. Lanc. II 2979—83, 11727—33, 14607 vgg.; Lanc. III 12373 vgg., 14046 vgg.; Tor. 2238 vg.; en vgl. ook Merl. 31255—71.

heeft, van deze aanbieding gebruik te zullen maken.

Veelal is deze laatste beleefdheid de dankbaarheidsuiting der geredde en in veiligheid gebrachte vrouw. In de gevallen nu, waarin men met een groet, een waarschuwing of inlichting volstaat, is de ontmoeting afgeloopen, nadat men elkaar „te Gode .. bevolen" heeft [1]): een meermalen voorkomende uitdrukking voor afscheid („orlof") nemen [2]). In het zooeven genoemde geval echter wordt de tocht door beiden, beschermer en beschermde, gezamenlijk voortgezet.

Enkele keeren is ook dàn de taak van den redder nog niet ten einde; immers meer dan eens zien wij de vrouw, zelfs door mannelijk geleide, geenszins voor aanranding of schaking gevrijwaard [3]). Afgescheiden van een voortdurende waakzaamheid derhalve, schijnen de verdere plichten van den reismakker der vrouw hoofdzakelijk hierin te bestaan, dat hij te gelegener tijd zijne gezellin „*int gereide* —" of „*up daerde*" moet „*setten*" [4]).

Slechts éénmaal wordt ons van een dergelijk dienstbetoon der *vrouw* tegenover den *man* gesproken

---

[1]) Zie de formules „Blijft te Gode", en „vard Godevolen" Tor. 976 en 1302. Zie verder: Lanc. II 16149 en vgl. ook Lanc. III 6912.

[2]) b.v. Lanc. II 4325, 4928, 13490; Lanc. IV 1445.

[3]) Vgl. Wal. 3984 vgg., 8531—63: Merl. 31177—31203; Lanc. II 649–656, 771—791, 13373—13403; Ferg. 3648—71.

[4]) Vgl. Wal. 4416 vg., 8415 vgg. (hier zet ridder de vrouw „vor hem" op het paard gelijk in Wal. 10134; Lanc. III 15807 vgg., 18901 en Merl. 31096), 8718 vg., 8758 vg., 9633, 10164 vg.; Lanc. II 755, 791, 7062, 9328; Lanc. III 6876 vg., 18944 vg. en vgl. ook Lanc. IV 4696 vg.; Merl. 31140.

en wel in de verzen, die verhalen, hoe Evadan's „amie" haren „amijs", den (betooverden) leelijken, gebochelden, „naen", op- en van het paard tilt [1]).

Het is, om tot de geredde vrouw terug te keeren, met name hare houding tegenover den redder, die, zooals ik reeds zeide, in meer dan één opzicht getuigenis aflegt van hare „hovescheit". Op den voorgrond dient gesteld, dat zij ons in het algemeen wordt geschilderd als eene, die diep doordrongen is van het besef, dat degene, die beleefdheden of weldaden bewijst, alleszins op dankbaarheid in den meest uitgebreiden zin des woords mag aanspraak maken.

Dat nu blijkt minder uit de enkele malen, dat zij *zelve* voor een dienst een wederdienst verzoekt [2]), dan wel uit de wijze, waarop zij tegenover *anderen* door woord en daad hare erkentelijkheid weet te toonen.

Zoo lezen wij, hoe zij, vaak in uitgezochte bewoordingen, den beschermer dank brengt [3]); hoe zij hem verzekert, dat hij over hare bezittingen [4]), ja zelfs over haar persoon [5]), gebieden en beschikken kan, al zien

---

[1]) Merl. 34549 vg., 35459 vg., 35515 vg.

[2]) b.v. Lanc. II 4831—35, 8647—55, 13855—57, 22154—64.

[3]) b.v. Ferg. 3640 vg., 3880 vgg.; Tor. 1745 vg., 1863 vgg.; Lanc. II 4660—70, 6244 vgg., 6258 vgg., 7111 vgg., 11671, 11736, 14119 vgg., 17498, 17581.

[4]) b.v. Ferg. 3882 vgg.; Tor. 950 vg.; Lanc. II 6249, 39098 vg. en vgl. ook Lanc. II 9370 vg., waar deze verzekering zelfs aan den *broeder* van den redder wordt gegeven.

[5]) Vgl. Lanc. II 6247 vg., 6265 vgg., 7121 vg., 39093 vgg.; Lanc. III 12370 vgg., 14912 vgg. (als over zijn „vrindinne"); Wal. 3716 (als over zijn „dienstwijf") 4027 vgg. en, zoo men wil, ook hier Tor. 950 vg.

wij haar daarom ook niet *steeds* geneigd, zijne opvattingen te deelen, wanneer hij van deze laatste toestemming in al te letterlijken zin wenscht gebruik te maken [1]).

Zoo lezen wij ook, hoe zij, na vele wederwaardigheden, onder geleide van haar beschermer bij hare lieden of verwanten teruggekeerd, dezen verzoekt, in de allereerste plaats hunne zorgen aan haar *redder* te wijden en hem te „festeeren" [2]). En geheel *alleen* staat hiertegenover het gedrag eener jonkvrouw, die, door Walewein tegen een groote overmacht verdedigd, aanstonds met hare, ter elfder ure toesnellende, lieden het hazenpad kiest en Walewein „op dat velt" laat, „daer hi sere was verladen" [3]).

Reeds geeft het kleine jonkvrouwtje, Thibaut's dochtertje, een groot bewijs van heuschheid [4]), door Walewein, die als *haar* ridder in het krijt trad, *persoonlijk* „in zijne herberge" te komen danken voor de „ere", welke hij haar „deet".

Zoodra zij echter hoort, *wie* haar redder was, *kust* zij hem „*an sinen voet*:" [5])

— „„Wat eest, joncfrouwe, wat gi doet!""
„„Ic cusse uwen voet dor dat gi
Mijns gedinken sult daer bi" ",

waarop de betuiging *zijnerzijds* volgt, dat hij haar „altoes getrouwe" zal wezen: een variant op de verzekering

---

[1]) Vgl. b.v. Lanc. II 6285–98 en 7127–7293 tegenover Lanc. III 12358–75.

[2]) b.v. Lanc. II 7302—19, (of gast:) 14618—28, 15612—24; Lanc. III 6893—6901.

[3]) Zie Mor. 1570—86.

[4]) Zie Lanc. II 37554—60.

[5]) Lanc. II 37566—82.

van den man, dat hij, zoolang hij leeft, de „ridder (ende) vrient" eener vrouw zal blijven [1]).

Wat nu dit kussen „ane den voet" betreft, ook elders zien wij op deze wijze, behalve door een „*te voeten vallen* [2])", een vrouw aan hare dankbaarheid uiting geven en wel de jonkvrouw, die door Artur met een kasteel begiftigd wordt tot belooning voor de goede tijding, welke zij van Lancelot brengt [3]).

De teksten spreken verder van enkele gevallen, waarin de vrouw, wanneer toevallige omstandigheden de verwanten van haren redder tot haar voeren, de bewijzen harer erkentelijkheid ook tot *hen* uitstrekt [4]) en dit bovenal in den meer stoffelijken vorm, waartoe het „herberge" verleenen haar in de gelegenheid stelt.

De wetten der Middeleeuwsche gastvrijheid nu schrijven een reeks van verplichtingen voor tegenover den *gast* [5]), waarvan het nakomen natuurlijk een bewijs is van begrip van goeden toon en manierlijkheid. Doch het verraadt *meer* dan gewone beleefdheid, wanneer de gastvrouw daarenboven oplettendheden voor haren gast heeft, die van *bijzonder* nadenken getuigen of wel, wanneer zij zich „pijnt", hem *persoonlijk* diensten te bewijzen, welke feitelijk tot de taak der „knapen" „serianten" en „camerieren" behooren.

---

[1]) b.v. Lanc. II 30580 vg., 38320 vgg., Lanc. III 12478 en vgl. ook Lanc. II 12925 vgg. en Lanc. III 8887 vg. benevens Lanc. IV 1446 (..„hi beval hare sinen dinst sere").

[2]) Lanc. II 11843 vg. doch vgl. ook: 6242, 9596 en het „nijgen toten voete": 37441.

[3]) Lanc. II 11839—43.

[4]) Vgl. Lanc. II 8485—8537, 9351—9372, 17434—64 en, zoo men wil, ook Lanc. III 12393 vgg.

[5]) Zie het volg. hfdst.

Zoo is het blijkbaar een gewone beleefdheid, den gast terstond bij zijn aankomst *kleederen* te geven [1]), b.v. „omdat hi gepijnt was van hitten [2]),“ of „dat hi niet vervrisen soude [3])“ of wel „dat hem gheen coude soude an gaen; si addent sdaghes ghehadt heet [4]).“ Doch voorzeker wil de dichter de bijzondere „hoveschеit“ der vrouw te kennen geven, wanneer hij verhaalt, dat zij tot dit doel *zelve* kleederen medebrengt of gaat halen [5]).

Evenzoo mogen wij ook het geven van grootere of kleinere *geschenken* aan den gast als een meer dan gewone wellevendheid harerzijds beschouwen. In dien geest worden ons een „*rosenhoet*“ [6]), een „*gordel van fijnre sijden*“ [7]) en niet nader omschreven „*gichten ende scoenheit*“ [8]) genoemd, het laatste echter met de toe-

[1]) Schultz. „Das höf. Leben“, I, 403: „Nach der Begrüssung kleiden sich die Gäste zunächst um;.. Wer nicht einen Anzug zum Wechseln mit sich führte, der erhielt ihn vom Wirte geliehen.. Sie erhielten bequeme Kleider geborgt, die sie bei ihrer Abreise dem Kämmerer oder der Kammerfrau wieder abgaben.. jeder erhielt einen Anzug, wie er seinem Stande angemessen war“, doch vooral de hierbij behoorende noot: „Cléomadès 9645: À ce tans à coustume estoit Que en plusours chastiaus avoit À vestir pour les trespassans. Telle ert la coustume à ce tans, Pour ceaus qui armé trespassoient. Adès vesteüres avoient Pour chevaliers ou pour autrui; Selonc ce c'on véoit en lui *Prestoit* on chascun vesteüre, Et li gardoit on s'armeüre, Jusqu' à tant k'aler s'en devoit Et, si tost que armés r'estoit, Reportoit cele robe arrière Ou chambellans ou chamberière“.

[2]) Lanc. II 7433.

[3]) Tor. 791.

[4]) Wal. 2524 vg.

[5]) Vgl. b.v. Lanc. II 7487 vgg., 18910; Ferg. 764 vgg., 964 vgg. tegenover: Lanc. II 7432, 9361 vg., 17486 vgg.; Lanc. III 11863 vg., 15043 vgg.; Tor. 790; Wal. 2521 vgg., welke alle van het *doen* geven of halen van kleederen spreken.

[6]) Lanc. II 7611.

[7]) Lanc. III 15047 vg.

[8]) Lanc. II 39109 vg.

voeging: „maer sine (scil: de gasten) wildens niet een twent". In deze weigering ligt geenszins een beleediging voor de gastvrouw opgesloten: integendeel komt zij mij voor, te kennen te geven, dat men zich door hare overige wijze van ontvangen reeds in hooge mate aan haar verplicht gevoelde.

Vervolgens zien wij den gast *paard* en *zwaard* door zijn gastvrouw verstrekt [1]), met name, wanneer de ridder of in dit geval juister de redder beide of één van beide te haren behoeve verloren heeft.

Op zijn beurt vereert Walewein bij het tournooi, waar hij voor Thibaut's dochtertje in het krijt treedt, zoowel deze kleine jonkvrouw, als de vrouw en dochters van zijn „wert", met de door hem bij die gelegenheid buitgemaakte „orse" [2]). Zelfs zien wij den over het algemeen al bitter weinig hoffelijken Keye een mislukte poging wagen, ten einde Galiene bij het tournooi te harer eere een dergelijke hulde te bewijzen [3]).

Tot de gastvrouw terugkeerende, noem ik verder verschillende plaatsen, die haar in deze hoedanigheid met een enkel woord als *bijzonder tactvol* en *wellevend* teekenen. Zoo b.v. de verzen, die ons verhalen, hoe de vrouw van een haar mishandelenden man, na door Gurreës en Sagrimor voorgoed van hem te zijn bevrijd, niet wil „gedoegen", dat hare gasten bij het lijk waken,

---

[1]) Vgl. Lanc. II 9606 vgg., 18988 vg. („goede wapine ende .i. goet paert") 39098; Ferg. 3700 vgg.

[2]) Vgl. Lanc. II 37506 en 37537—46 en vgl. ook hoe hij t. a. p. paarden aan door hem geredde jonkvrouwen schenkt: Wal. 4714 vgg.; Mor. 1374 vgg.

[3]) Ferg. 5196 vgg.

doch hen aanstonds zich ter ruste doet begeven [1]). Vervolgens die, welke de persoonlijkheid van Artur's moeder schilderen, gelijk zij Walewein, wanneer hij de „avonturen" in haar kasteel ten einde heeft gebracht, door allerlei vriendelijke opmerkzaamheden eert: hetzij zij hem hare jonkvrouwen zendt om hem „bliscap ende joie" te maken" [2]), hetzij ze hem doet vragen, waar hij wenscht te eten [3]), doch niet minder door de wijze, waarop zij zijn wensch eerbiedigt, dat men vooreerst niet naar zijn naam zal „vereiscen" [4]). In dien geest ook treft ons de houding eener „vrouwe", bij wie Bohort herbergt: wanneer zij hem n.l. slechts „borne ende broet" ziet nuttigen, verwijt ze hem dit minzaam, om echter geen oogenblik langer aan te houden, zoodra ze uit zijn antwoord begrijpt, dat hij hiervoor een geldige reden heeft [5]). Niet minder kenschetsend is de goedhartigheid, waarmede de dochter van „sconinx camerlinc" zich over den in den regen staanden Ferguut ontfermt [6]); de liefdevolle wijze, waarop Egletine den „Ridder metter mouwen" troost, wanneer hij vreest, zijn „lief" Clarette nooit te zullen weerzien [7]); de vreugde ook, waarmede de „joncfrouwe van Galestroet" haar „hof" doet sieren, ten einde haar redder te ontvangen, [8]) al zou ik, om redenen welke in de

---

[1]) Lanc. II 7677 vgg.
[2]) Zie Lanc. II 39742—47.
[3]) Lanc. II 39772 vg.
[4]) Vgl. Lanc. II 39872—81.
[5]) Zie Lanc. III 6551—65.
[6]) Vgl. Ferg. 728—757.
[7]) Lanc. III 15997—16002.
[8]) Lanc. III 11803 vgg.

volgende hoofdstukken mogen blijken, zoomin deze „joncfrouwe", als die van Montesclare, het toonbeeld eener gastvrouw durven noemen. En — om niet verder in bijzonderheden te treden — ten slotte geven een bewijs van de heuschheid der gastvrouw de „*beden*", waarmede zij den gast hetzij tot *blijven* [1]), hetzij tot *wederkeeren* [2]) tracht te nopen, wanneer zij hem op dezelfde eervolle wijze *uitgeleide doet* [3]), als waarop zij hem bij zijn komst *tegemoet* trad, om hem het welkom toe te roepen [4]), waarbij we wederom het *bij de hand vatten* [5]), het „*om den hals nemen*" [6]) of *kussen* („*ane den mont*") [7]) als uitingen van bijzondere wellevendheid mogen aanmerken.

Als een bewijs ook van groote welgemanierdheid, en dit waar de vrouw *zelve* gast is, troffen mij de woorden van Bohort's „amie" [8]), welke bij een bezoek aan de jonkvrouw, die Lancelot „van venine" genas, dezen ridder aantreft. Lancelot nu „spranc" terstond „jegen hare op", de jonge vrouw echter:

---

[1]) Zie b.v. Lanc. II 9604 vgg.; Wal 4646—54.

[2]) b.v. Lanc II 7396 vgg., 7683 vgg., 17778—84; Lanc. III 16034 vgg.

[3]) Lanc. II 9611 vgg., 17778 vgg.

[4]) Lanc. II 7414 vgg.; Lanc. III 22587 vgg., 23068 vg.; Wal. 2526—38.

[5]) Wal. 2529; Lanc. II 7429, 38312; Lanc. III 11865, 20869 vg.; Lanc. IV 742; overigens een blijkbaar gewoon gebruik. b.v. bij voorstelling of begeleiding, vgl. Wal. 8427, 8762 vg.; Lanc. II 14196, 39831; Lanc. IV 1337; Ferg. 1221 vg.

[6]) Torec. 944.

[7]) Tor. 945 („menechwaerf"); Lanc. II 15906, 30448 vg. („helsen"), al is hier van een inniger verhouding dan van die tusschen gast en gastvrouw sprake. Wal. 4732 vgg.

[8]) Zie Lanc. II 30490—97.

..„Seide tot hem vriendelike:
„„Sit ende rust u, lieve here;
Ghi sijt lichte vermoit mere
Dan ic ben." "

En zoodra zij verneemt, dat hij Bohort „soe bestont ende ginc an", toont zij groote vreugde „ende *boet* hem haren *dienst* mede (ende hi hare)" [1]).

Als een voorbeeld van de gevallen, waarin, zooals ik reeds zeide, de gastvrouw den gast diensten bewijst, welke zij, ook zonder hierdoor aan de gewone beleefdheid te kort te doen, gevoegelijk aan het personeel kon overlaten, noem ik allereerst de plaats, die ons verhaalt, dat Galiene, nadat haar oom Ferguut welkom heeft geheeten, hem bij het afstijgen *„den stegereep hilt"*. [2]) Dit nu was Ferguut „leet in sijn gedochte":

„Want nature noit en wrochte
Scoenre wijf dan Galienen",

want vermoedelijk had, bij vele wenken, „sconinx camerlinc" hem ook dezen gegeven, dat een ridder éér verplicht is vrouwen te *dienen*, dan door haar bediend te *worden*".

Doch ook Gorleman's zuster vat haar taak als gastvrouw zéér ernstig op [3]): immers, wanneer haar broeder haar „heet", Walewein „met trouwe te plegen",

„Si nam Waleweine, ende liets niet,
Metter hant, ende *gingen dwaen.*
Ter taflen sitten sijn si gegaen,

---

[1]) Zie Lanc. II 30534—43.

[2]) Ferg. 1213 vg. en vgl. ook 2329, waar de „amie" den „amijs" dezen dienst bewijst.

[3]) Zie Lanc. III 20869 vgg.

Beide vrouwen ende heren.
Daer was gedient met groten eren;
Ende naden etene gincmen slapen,
Beide heren ende oec knapen.
Ende vanden hues die scone joncfrouwe
Hadde Waleweine *gebet* met trouwen.
Sie *diende* hem ende liets niet,
Gelijc dat haer hare broder hiet,
Des anders margens harde saen
Quam si tote Waleweine gegaen
Ende seide: „„Staet op, edel man,
Ende doet vaste uwe wapene an;
Gi moet ter plaetsen weder riden
Ende jegen minen broder striden" ".

Van dit *wekken* van den gast door de gastvrouw spreken ook andere plaatsen [1]), zonder echter te gewagen van haar hulp bij het *aankleeden*, waarvan de volgende verzen blijkbaar melding maken:

„Her Walewein es opgestaen
Ende heeft hem gewapent saen,
Ende die joncfrouwe *halp* hem daer.
Hi namse in sinen arm daernaer
Ende cussese daer an haren mont."

In een werk [2]), dat, ons tot in bijzonderheden het Middeleeuwsche kasteel voor oogen stellende, meermalen hieraan belangrijke mededeelingen toevoegt, betreffende de toenmalige zeden, gewoonten en levensopvattingen, wordt, naar aanleiding van deze plaats, op, in

[1]) Zie Ferg. 967 vg.; Lanc. II 19014—20 en vgl. ook Lanc. II 14291 vgg.

[2]) „Het" reeds in het tweede hoofdstuk genoemde „Kasteel in de 13e Eeuw, geschetst volgens de gedichten van dien tijd" door Dr. J. te Winkel. Zie in dit verband bl. 137.

onze oogen althans, zeer *zonderlinge* ethische begrippen gewezen. In deze romans spreken hiervan bovendien de plaatsen, welke blijkbaar *hetzelfde* slaapvertrek voor gastvrouw, gastheer en gast [1]) of wel voor een jonkvrouw en haren toevalligen geleider [2]) aanwijzen; vervolgens die, welke aantoont, hoe de vermoeide ridder, wanneer hij een „pavelgoen" betreedt, zich somtijds zeer weinig er om bekreunt, of- en door *wie* een zich aldaar bevindende „couche" reeds is ingenomen [3]); doch met name toont een plaats in den Merlijn, op welk een eigenaardige wijze men, in geval van nood, met de voor nachtverblijf beschikbare ruimte weet te woekeren [4]).

Eenerzijds omdat zij blijkbaar geheel en al van personeel verstoken waren [5]), anderzijds met de onmiskenbare bedoeling, haren redder de hoogst mogelijke eer te bewijzen, zien wij twee, door Ferguut bevrijde, jonkvrouwen zich inspannen hem te dienen. Herhaaldelijk echter oppert de waardige leerling van „sconinx camerlinc" zijne bezwaren hiertegen. Zoo, wanneer na haar verhaal, hoe zij in haren treurigen toestand zijn gekomen, zij hem met een opgewekt: „„alles rouwen moetmen vergeten"" ter maaltijd noodigen [6]):

Die ene joncfrouwe *die tafle leide,*
Dandere *brochte becken ende dwale*
Ende hieten dwaen. „„En sate niet wale,

[1]) Zie b.v. Lanc. II 5413—50.

[2]) Die haar als „kempe" vergezelt naar hare „vrouwe", vgl. Lanc. II 8935—39.

[3]) Zie Lanc. II 7880—7913.

[4]) Zie Merl. 31216—25.

[5]) Men vergelijke haar: „„Here.. Ghine vint hier niemen dan ons beden"" (Ferg. 3631 vg.).

[6]) Vgl. Ferg. 3671—82.

Lieve joncfrouwe" ", sprac die jonchere,
„„Gaefdi mi water, het ware onnere" ".
Hi naemt selve ende es geseten".

Of toen, na zijn eerste rit op Pennevare, het door hem getemde paard van den gygant, de jonkvrouwen hem de „*sporen.. wilden afdoen,* Die hi hadde ane sine voete" [1]):

„Hi scamets hem ende seide: „„Soete,
Wart op; en ware geen gevoech" ".
Hi deetse selve af ende loech,
Ende dwoech sine hande in een beckijn",

waarbij het laatste vers begrijpelijk maakt, dat Ferguut dergelijke diensten van *dames*handen weigerde.

Echter, van zijne heldendaden vóór „den Rikestene", tot haar teruggekeerd, verzette hij zich met woord noch daad, toen de jonkvrouwen [2]):

..„*ginghen opdoen dat rosside,*
Wrevent ende gaven hem coren",

of toen zij [3])

..„daden hem ten ridder sciere
Ende *holpen ontwapinen*"..

Immers, „hi was moede", zegt de dichter, blijkbaar ter verontschuldiging hiervan [4]): „Wat wonder waest? Al met bloede soe was sijn ansichte bevaen" en zijne gastvrouwen moeten hem verplegen en genezen, zich aldus van één der vele plichten tegenover den gast

---

[1]) Vgl. Ferg. 3815—22.

[2]) Ferg. 3984 vg.

[3]) Ferg. 3988 vg. en vgl. Tor. 859 vg.: („die joncfrouwe.. Ontwapendene selve").

[4]) Ferg. 3989 vgg.

kwijtende, waarover ik in ander verband uitvoeriger zal spreken.

Minder nog door het feit, dat zij — evenals Gorleman's zuster en gelijk andere dochters des huizes [1]) — de gasten gaat „dwaen" en bovendien hunnen aanvoerder al knielende *„schenkt"*, dan wel door de hoffelijke bewoordingen, waarvan zij dezen dienst vergezeld doet gaan, eert Jenover Artur, den redder haars vaders [2]):

„Die ioncfrou nam doe den nap, God weet,
Ende zeide: „„jonchere, drincket gereet;
Wistic nu wael hoe gy hiet,
Ic noemde iu also ende anders niet" ".

Men vergelijke, voor dit *aanspreken* met den naam, het (herhaalde) „„Her Walewein" ", „„Torec, live" ", [3]) „„lieve minne Galiene" " [4]), met het gewone, vormelijke „„(lieve, edel,) here, ridder, vrouwe, joncfrouwe, (scone) maget"" e. d. en het wederom meer gemoedelijke „„(lieve) vrient [5]), minne [6]), soete [7])."""

„„Drinket"" (vervolgt Jenover) „„ende (en) scaemt iu niet sint,
Ende en sijt niet versaget een twint," "

hetwelk wederom wijst op een aarzeling zijnerzijds, wanneer een zóó schoone gastvrouw hem knielende dient. Jenover vat het echter anders op:

---

[1]) Zie het volg. hfdst.
[2]) Zie Merl. 18981—19014.
[3]) Tor. 1259.
[4]) Ferg. 5533.
[5]) b.v. Lanc. III 23070; Ferg. 4435, 4530.
[6]) b.v. Ferg. 5533.
[7]) b.v. Ferg. 3818.

„„Want, by Gode, ten wapenen en zijdy
Niet versaget, duncket my;
Dat sceen wael heden, zeggic nu,
Daer en vijfdusent sagen na iu." "

Artur antwoordt daarvan te zullen zwijgen, doch gaarne „van" haar hand te drinken:

. . „„Ende God late my
Des verdienen sonder uwe noet,
Dat gy my desen dienst nu doet."
. . „Here", zeide si, „„gy en hebt des noch niet
Te beginnen, of gy dat gebiet,
Maer gy hebt my hondertwerf voertan
Meer vergouden dan ic iu kan;
Want daer vergoudijt wel, sonder waen,
Daer mijn vader was gevaen
Ende gyne verloestet uter noet;
Ten andren male, daer gy staket doet
Die mynen vader hadde ter aerden
Gesteken met sinen paerde,
Daer gy iu ombe aventuerdet sere,
Eer gy bescuddet mynen here;
Daer dady, here, met wapenen soe
Dat al dat heer vor iu vloe;
Ay, wie sach oit so jongen man,
Als gy zijt, die dat dorste vangen an,
Dat gy daer vinget an gerede" ".

Van een dergelijke *vleiende kritiek* der vrouw, in het bijzijn van den man en tot hem zelf gericht, [1]) spreken ook andere plaatsen. Zoo brengt Evadans „amie" — ook als terugslag op Keye's onhoffelijken spot met haar leelijken „vrient" — Artur hulde als den meest ridderlijken toeverlaat der hulpbehoevende

[1]) Waarschijnlijk gedraagt hij zich hierbij als Artur, die zwijgend en ongetwijfeld ietwat verlegen „vore hem" ziet (Merl. 19014 vgg.)

vrouw [1]). Zoo ook put zich in loftuitingen tegenover Lancelot uit, de „vrouwe", die hem na zeker tournooi, waarbij hij *niet* bekend wilde zijn, verzoekt bij haar te „herbergen" [2]). Zij prijst hem, wanneer haar man is teruggekeerd, in de meest heusche bewoordingen, om haar „here" ten volle de eer te doen beseffen, dat hij een zóó hoogen gast binnen zijne muren huisvest. Doch ten zeerste wekt zij Lancelot's misnoegen, door, op verzoek van haar man, ten slotte te bevelen, het *schild* van haren gast te brengen, opdat men hem hieraan „kinnen" moge.

„Lancelоet seide: „„Nu doedi
Alse vele *onneren* als gi wilt mi;
Maer haddic gewaent van desen,
Dat gi so *dorper* hadt gewesen,
In ne ware niet comen, sonder waen,
Hier binnen, wat gi hadt gedaen" ".
Si seide:"

en dit blijkbaar zeer ontsteld:

. . „„Here, eist u dan leet?" "
— „Jaet, vrouwe, God weet!" "
Si seide: „„Men ne sprekes niet mere.
Ic deedt in goede om u, here" " [3]).

Want, al wat naar, zij het ook ònopzettelijke, *on*wel-

[1]) Zie Merl. 34535—93.

[2]) Zie Lanc. 14592—14777. n. 14637—51.

[3]) Dit motief wordt nog nader toegelicht, waar wij, bij PAULIN PARIS, „Les Romans de la Table Ronde, mis en nouveau langage", Paris, Leon Techener, MDCCCLXXII, een dergelijke episode uit het bij ons ontbrekende 1e boek van den Roman van Lancelot zien medegedeeld: „ „Pardonnez, sire," " zegt hier de vrouwe (tome 3, blz. 201), „ „à ma curiosité; elle nous permet de vous rendre tout l'honneur qui vous est dû" ".

levendheid zweemt, vermijdt de hoofsche gastvrouw natuurlijk angstvallig.

Zoo grijpt de vrouwe van Roestoc met beide handen de gelegenheid aan, den *broeder* van Walewein te dienen en te eeren, van Walewein, „Die over hare jegen Segurades vacht, alse hier voren [1]) gescreven es": een dienst „daer si hem noit af Dancte noch loen en gaf" [2]).

En te midden van zoovele staaltjes van vrouwelijke welwillendheid, van vergevensgezindheid zelfs tegenover den vijand [3]), treft ons in den Torec [4]) de *herhaalde* weigering van Bruant's gemalin, haar vijand Torec te genezen en dit met de wetenschap, dat het behoud van haar man hiervan afhangt. Eerst na gewezen te zijn op de „jamberlike sonde", die zij op zich laadt:

„„Dat gi om te genesene ene wonde
Uwen man nu laet verstoren" "

geeft zij — we mogen aannemen met tegenzin — hare toezegging Torec te verplegen.

Uit het voorafgaande is gebleken, dat de dichters, de vrouw als „hovesc" roemende, hiermede in het bijzonder hare *vormelijkheid, gedienstigheid, fijngevoeligheid, erkentelijkheid* en *gulheid* wenschen te kennen te geven.

Blijkbaar *niet* in het woord „hovesc" opgesloten, is een andere, eveneens van manierlijkheid getuigende

---

[1]) D. w. z. in het 1e ontbrekende boek, waarover ons wederom Paulin Paris „Les rom. de la T. R." tome 3, bl. 302, 1e al.—312, 1e al. inlicht.

[2]) Vgl. Lanc. II 9351—72.

[3]) Weliswaar meestal op verzoek van den redder, vgl. Wal. 4022—4075; Tor. 2027—2041 (na de *eerste* maal te hebben geweigerd); uit *eigen* beweging in Ferg. 4860—85.

[4]) Zie Tor. 1573—1603.

eigenschap. Deze wordt m. n. in den Merlijn genoemd, waar wij een „vrouwe" „hovesc ende *luttel sprekende*" zien geheeten [1]). Verre van eenige *tekortkoming* aan te wijzen, mag deze getuigenis b.v. aldus worden opgevat: met bescheidenheid luisterend en, op haar beurt, een enkele gepaste opmerking ten beste gevende [2]). In denzelfden roman ook zien wij de echte Jenover, de „hovesce" bij uitnemendheid, van de „valsce" onderscheiden door de mededeeling, dat zij „*gerede* ende *scoenre sprake*" heeft [3]). Met dit „gereit" (klaar, voorhanden,) is waarschijnlijk hetzelfde bedoeld, als met het t. a. pl. gebezigde „*welsprekende*" [4]) (zonder dat men naar zijne woorden behoeft te zoeken), tenzij men hier eenvoudig „gereit" en „scone" als synoniemen (vgl. „welgereit") wil beschouwen.

In dit hoofdstuk zagen wij aan de vrouw, als de zwakkere, verschillende praerogativa toegekend. Als zoodanig kan men hieraan nog toevoegen, het „*snijden der morsele*" [5]) voor haar aan den maaltijd, terwijl men ten slotte in Galaäd's woorden: [6])

„„Joncfrouwen hebben dat vordeel dat si
Al overal bi rechte sijn vri" ",

met name in het verband, waarin ze gebezigd zijn, een toespeling op zekere *maatschappelijke* rechten der vrouw zou kunnen zien.

[1]) Merl. 12558.

[2]) Mag men hiertegenover wellicht de van langen adem getuigende sermoenen in Merl. 35723—56 en Lanc. II 6679—6753 stellen?

[3]) Merl. 22749.

[4]) Vgl. Merl. 34552 vgg. en 29893 vg.

[5]) Vgl. Wal. 8049—51 en 10268—71; in Lanc. III 15067 vg. deelt zij dit voorrecht met den gast.

[6]) Lanc. III 9215 vg.

IV.

DE BURCHT- OF LANDVROUWE.

Van de verschillende, bij alle dichters voorkomende, vrouwentypen vraagt in de eerste plaats de *burcht-* of *landvrouwe* de aandacht.

Reeds dadelijk springt hierbij het onderscheid in het oog tusschen de *gehuwde* „vrouwe" en de meesteres „*sonder man*" of „*voget*". Immers, terwijl de eerste in normale omstandigheden alleen als hoofd der *huishouding* behoeft op te treden, heeft de tweede daarenboven somtijds een rol te vervullen, als hoofd van het *bestuur*.

Het aantal der *ongehuwde* meesteressen is in deze romans vrij groot. Ik noem slechts de jonkvrouwen van Galastroet [1]), Montesclare [2]), Galoye [3]) en Malings [4]); Lysanor, een „maget", die Artur „manscap komt doen [5]); Galiene, de „vrouwe van den Rikestene" [6]); Ydeine, die het land van Lancgarde beheerscht [7]); de koningin, die bij hare „crone" zwoer, alleen met den winner van zekeren witten „hertenvoet" te zullen huwen [8]), om van anderen niet te spreken.

[1]) Vgl. b.v. Lanc. III 11190.
[2]) Vgl. b.v. Tor. 1273.
[3]) Vgl. b.v. Lanc. II. 17469.
[4]) Vgl. b.v. Lanc. II 8582.
[5]) Merl. 15420 vgg.
[6]) Vgl. b.v. Ferg. 3861 vg.
[7]) Vgl. b.v. Lanc. III 12378 en 12388—12404.
[8]) Zie Lanc. III 22314—30.

Als tolk van deze, in de oogen der dichters althans, *minder* bevoorrechten, moge de heldin van den Ferguut spreken, wie het volgende verzoek tot haren opperleenheer, koning Artur, in den mond wordt gelegd [1]):

..„„Here, waert u wille
Gaefdi mi man, ic wists u danc;
Want wi vrouwen wi sijn cranc,
Wine mogen striden no vechten
Noch ons lant berechten"" [2]).

Zij het al niet in dezelfde bewoordingen, ook elders vinden wij de *alleenstaande* meesteres voorgesteld, als eene, vaak in haar bezit en waardigheid *bedreigde*, aangezien haar — behalve nog de lastige vazal of vijand, die ook het mannelijk hoofd bestookt — de omstandigheid, dat zij een „*crancke*" *vrouw* is, benadeelt en belemmert bij de uitoefening van haar gezag.

Hoezeer immers van deze omstandigheid misbruik kan worden gemaakt, zien wij uit het verhaal, hetwelk de dichter de „joncfrouwe van Malings" laat vertellen, die, meenende, dat men haren zwager meer „ontsach" dan haarzelve, hare lieden hem „manscap" liet doen [3]):

„„Ic sprac daerna een huwelic te done,
Dat mi rieden mine barone,
An enen jonchere in dat lant,
Dat ic hem droech mijn goet in hant
Dat mi hadde gelaeten mijn vader.
Ic seit minen swager algader

[1]) Ferg. 5048 vgg.

[2]) Men vergelijke in het vorige hoofdstuk de gevallen, waarin de man optreedt als de „kempe" der vrouw, m. a. w. als *rechtspersoon* in haar plaats.

[3]) Zie Lanc. II 8590—8621 doch bovenal 8629—36.

Dat ict gedaen hadde. Als hijt verstoet
Wart hi welna al verwoet.
Hine antworde mi niet daer toe,
Ende hi verspiede den jonchere doe
Ende sloegen doet verradenlike.
Daerna quam hi te mi cortelike
Ende sprac dat ic sotheit dede daer an,
Dat ic anders mans goet gaf enichgen man.
Ic seide: „„Here, dat en mach niet sijn,
Ic en hebbe niemans goet gegeven dan dmijn.""
Hi vragede mi waer mijn lant ware,
Ende ic seit hem daer nare.
— „„Dat lant en waert u niet,"" sprac hi thant,
„„Vart elre soeken ander lant.
Wildi ocht ne wilt, ic sal dit nu mere
Houden, want ic ben daer af here.""

In hoofdzaak is deze behandeling op één lijn te stellen met die, welke wij eene, niet nader genoemde, jonkvrouw van de zijde haars stiefvaders- [1]) en de jonkvrouw van Galoye van de zijde van „des hertogen Gahanius sone" zien ondergaan [2]).

Als tegenstelling van de beide gevallen, waarin we zwager en stiefvader, de aangewezen beschermers der ongehuwde meesteres, op bovengenoemde wijze zien optreden, diene een plaats, welke ons verhaalt [3]), hoe de dochter van zekeren koning Norgan een nauwgezet verdediger van hare belangen vond in haar stiefbroeder, die:

---

[1]) Die haar van haar gebied verjaagt, vgl. Lanc. III 15203—14, 15906—12, 16257 vg.

[2]) Die haar met geweld een door den hertog aan haar vader gegeven kasteel ontneemt en de schenking loochent, vgl. Lanc. II 17508—17578.

[3]) Zie Merl. 15581—93.

..„hielt haer lant ende manne mede
Met krachte ende met vromechede,
Ende dadese werden siner suster man
Ende helpen verweren dat lant daeran."

Van de opvatting „crancke" vrouw zien wij min of meer afgeweken, waar gesproken wordt van een „vrouwe", die, zelve uit haar leen ontzet, wegens het instellen van „costumen, die niet goet en waren", haar opvolgster, een jongere zuster, beoorloogt[1]); van de koningin van Forestan, die der jonkvrouw van Rochedon niet alleen haar rechtmatig leen onthoudt, doch haar bovendien tot een huwelijk tracht te dwingen [2]); van de jonkvrouw van Galastroet, die aan het hoofd van haar leger uitrukt om den *man* (Maurus) in zijn eigen gebied te bestoken, daar hij haar doodvijand (Walewein) gevangen houdt[3]); van een andere jonkvrouw, die, door hare „liede" in de „camere", waar zij zich met Walewein bevindt, belegerd,

„Toten scaecspele (si) scire voer, [4])
Dat lach gestroit opten vloer,
Ende rapet al in haren scoet,
Ende dede coenheit vele groet,
Ende ginc staen ter camerdore:
Den dorperen dire stonden voren
Ginc si deilen ende spinden
Gene rocken metten vinden
Ende gene ridders metten ouden,
Ende swoer dat sijt ontgelden souden,

[2]) Zie Lanc. III 6595—6621.
[3]) Zie Lanc. II 13859—13909.
[4]) Zie Lanc. III 12084—12150.
[5]) Lanc. II 38425 vgg.

Die quade dorpers entie vule;
Si warp daer sulken somege bule,
Dat alden dach hem dede wee."

Maar wel het allerminst maakt de vrouwe van Roestoc den indruk eener „crancke" meesteres, zooals zij met waardigheid en beleid op een wijze, die in alle opzichten eerbied afdwingt, optreedt, wanneer de „sake" der haar leenplichtige jonkvrouw van Malings vóór haar wordt gebracht [1]).

Is voor het zooeven genoemde optreden der jonkvrouw van Galastroet teleurgestelde liefde of juister de, daarmee in nauw verband staande, gekwetste ijdelheid het motief, meermalen ook vinden wij door de dichters deze beweegreden naast hebzucht en machtsmisbruik voor den *man* geldend genoemd, waar zij ons verhalen van de belegering van stad of burcht der ongehuwde- [2]), ja zelfs der gehuwde meesteres, wier „here" afwezig is [3]).

De teekening nu der *belegerde* burchtvrouw is bij de dichters in hoofdtrekken dezelfde en geeft ons aanleiding tot de volgende algemeene voorstelling: de tijding van het aanrukken van den vijand vernemende [4]), treft de belegerde vrouw, op eigen gezag of in overleg met hare raadslieden, maatregelen, ten einde stad of burcht in toestand van tegenweer te brengen of den

---

[1]) Zie Lanc. II 9373—9597.

[2]) Zie Ferg. 3834—3853, 4201—4241; Tor. 756—856; Lanc. II 4670—4723, 38025—32, 41042—41073; Lanc. III 13248—13571 (m. n. 13413—13433), 18070—18124; Merl. 19501—5.

[3]) Vgl. b.v. Lanc. III 17426—40; Lanc IV 8288—8314; Mor. 4163—84; Merl. 25267—88, 32581 vgg.

[4]) Vgl. b.v. Ferg. 4214—16; Lanc. III 13242—52.

uitval te wagen [1]) en, zoo de verdediging mislukt, onderhandelingen aan te knoopen met den vijand, betreffende „verste", „kempe" en plaats van den tweekamp, die moet uitmaken, aan welke zijde het recht is [2]).

Zeer aannemelijk wordt ons derhalve de ontsteltenis der alleenstaande meesteres voorgesteld, die, zich „op enen tor" of „ten cantele" bevindende, als de onmiskenbare teekenen van een dergelijk „asselgieren" de „tenten (ende) there" [3]) reeds vóór haren burcht aanschouwt. Aldus worden ons enkele gevallen beschreven, waarin het echter blijkt, dat de meesteres zich noodeloos ongerust heeft gemaakt: de door haar ingewonnen of ontvangen inlichtingen doen haar de „vijanden" kennen als met zeer vreedzame bedoelingen bezield [4]), of wel de tijd leert, dat zij slechts haar burcht voorbij trekken, „sonder iemane te doene toren" [5]).

De „liede" nu schijnen over het algemeen niet zeer *voorspoedig* te zijn bij de verdediging hunner meesteres [6]). Alleen van Ginevra, tengevolge van Artur's z. g. dood door Mordret en de zijnen in den „tor van Londers" belegerd, verhaalt de dichter ons [7]), hoe zij door hare

---

[1]) Ferg. 4216—4221; Lanc. III 13252—13278, 17504 vgg.; Tor. 792—810 en vgl. ook Lanc. III 15886 vg., waar deze maatregel overbodig blijkt.

[2]) Ferg. 4241—4286; Lanc. III 13320—13370.

[3]) Tor. 3061 vg.; Lanc. II 40460 vgg. en vgl. ook Lanc. III 15882 vgg., waar we ons waarschijnlijk de meesteres, een gast uitgeleide doende, moeten denken (vgl. 15869—75).

[4]) Zie Tor. 3063—3142; Lanc. II 40465—79.

[5]) Lanc. III 15890—92.

[6]) Vgl. Ferg. 3916—3924, 4238—4241; Lanc. III 13314—13324, terwijl dezelfde gevolgtrekking is te maken uit Lanc. III 17426 vgg., 18076—18088 en Tor. 806 vgg. („„Onse liede sijn gelovech ende mat" ").

[7]) Zie Lanc. IV 8300—11 en, ongeveer in dezelfde bewoordingen, 8314—19.

getrouwen zóó krachtdadig werd beschermd, dat hare belagers

> .. „liten dassaut staen metter vard,
> Bider were di si daden daer binnen
> Die daer waren metter coninginnen."

Voor het overige echter zien wij de belegerde of in hare rechten bedreigde meesteres, voor zooverre zich geen ridders aanbieden, die haar „om tsout" ja zelfs „om niet" willen dienen [1]) en, door hun moedig optreden, hare „liede" aanvuren [2]), in de noodzakelijkheid van elders hulp te ontbieden [3]) of wel een „kempe" te doen zoeken, die ten slotte steeds in „één van sconincs (scil: Artur's) hove" wordt gevonden [4]).

Wat het zoeken van dezen „kempe" betreft, de woorden der jonkvrouw van Malings in den mond gelegd [5]), die verzekert, dat hare „ridders ende vavasore" wèl een eed willen doen, dat de „clage", welke zij tegen haren zwager heeft, „getrouwe" is, doch dat *geen* hunner was „ „so coene, die hem onderwant van minen doene"", mogen, met een geringe wijziging, voor alle benarde meesteressen gelden. Zelfs van de beminne-

---

[1]) Vgl. Tor. 775 en 781.

[2]) Zie Ferg. 3938—3964, 4040—4179; Tor. 811—854.

[3]) Vgl. de reeds aangehaalde plaats: Lanc. III 17426 vgg.: Mor. 3006 vgg.

[4]) Men vergelijke hiervoor m. n. het „belof" van Nascien en de zijnen, op den eersten hofdag na Artur's huwelijk: (Merl. 28533 vgg.) „„Here, heer koninck!" " seide Nascien ter stonde / „ „Hier syn die ridders van der Tafelronden, / Die oec willen doen hier een belof, / Dat hier nembermeer joncfrouwe in den hof / Comen en sal om helpe negene, / Opdat tegen enen ridder allene / Te doene es, daer en sal een ridder varen / Waer dat sine leiden wille daernare, / Ende also vele pinen daerombe dan, / Dat men haer recht sal doen voertan / Van den onrechte" ".

[5]) Vgl. Lanc. II 8636—41, 8667—73 en 8682—85.

lijke Galiene moet de dichter getuigen [1]), dat er in het geheele land „en was ridder no seriant, die vechten dorste vor die coninghinne".

Aan den anderen kant wordt ons van de meesteres zelve — al blijven ons ook hare traditioneele tranen en jammerklachten, wanneer zij geen uitweg meer ziet, niet gespaard — staaltjes van flinkheid en durf verteld. Zoo mogen wij ons b.v. Galiene en Clarette beiden als *in persoon* het verloop van den strijd vóór haren burcht volgende voorstellen; van de eerste lezen [2]) wij, hoe zij, zoodra zij „geware wart", dat hare lieden de stad zouden overgeven, Galerant, haren belegeraar, tot zich deed komen, die haar:

.. „had .. saen genomen
In enen torre, daer si lach",

terwijl het van Clarette heet [3]), dat zij:

.. „verkinde haer oems scilt,
Ende Lanceloets mede, die daer hilt."

Is dit wellicht minder opvallend in romans, spelende in een wereld, waar de vrouw in al wat *strijd* is, bijzonder belang stelt [4]), een zeldzaam bewijs van *flinkheid* niet alleen, doch ook van *zelfverloochening*, wordt ons verhaald [5]) van de moeder van Miraudijs (den „Ridder metter mouwen"). Zij toch, door den koning van Cornuwaelge belegerd:

---

[1]) Ferg. 4300 vg.
[2]) Zie Ferg. 4241—48.
[3]) Lanc. III 17502 vg.
[4]) Zie hfdst. VI.
[5]) Lanc. III 18086 vg.

.. „wilde gerne di stat opgeven
Om te behoudene haer liede leven,"

en aldus het ergste lot ondergaan, hetwelk de belegerde vrouw zich denken kan: het prijs geven van haar *persoon* tevens, aan den, steeds gehaten, belegeraar.

Wanneer Torec de jonkvrouw van Montesclare vraagt, hem de muren te *doen* toonen, laat de dichter haar antwoorden: [1]) „ „ic wilse u *selve* tonen gaen" ".

De reeds in ander verband genoemde jonkvrouw van Galastroet ten slotte geeft geen gering bewijs van durf, door *persoonlijk* de belegering van het kasteel haars vijands te gaan leiden, al zal zij, wanneer Artur den belegerden te hulp snelt, op raad harer lieden ook den aftocht blazen.

Min of meer huiverig, metter*daad* hunne belangstelling voor de in het nauw gebrachte meesteres te toonen, zien wij de lieden echter aanstonds gereed, aan hare roepstem gehoor te geven, haar van *raad* te dienen. Aldus laten de dichters de „vrouwe" in „zale" of „camere" [2]), éénmaal ook in „vrijthof" of „boegaert" [3]), over sommige der reeds genoemde-, zoo ook over andere aangelegenheden, b.v. het *huwelijk*, van gedachten wisselen [4]). Hetzij uit eigen beweging, hetzij hiertoe min of meer genoodzaakt, in volle raadsvergadering, of wel met enkele uitverkorenen, bespreekt zij aldus b.v. het uit een huwelijk voortvloeiend „orbore" voor het land of de eischen, waaraan de candidaat

[1]) Vgl. Tor. 794—798.

[2]) Ferg. 4986; Tor. 953, 3064.

[3]) Lanc. III 22668 en 22675.

[4]) Zie b.v. Lanc. II 8599 vgg.; Lanc. III 13332—57; Ferg. 4986—5020; Tor. 3098—3120.

moet beantwoorden. In één geval [1]) blijkt een weduwe uitsluitend met den drossate [2]) in overleg te treden omtrent het *uithuwelijken* harer dochter.

Over het algemeen getuigt, bij dergelijke beraadslagingen, de toon der *dienaren* van *eerbied* en *inschikkelijkheid*, die der *meesteres* van *vertrouwen*. Zoo bijvoorbeeld, wanneer de wanhopige Galiene, voor wie op den bepaalden tijd, geen „kempe" verschenen is, „ane haer liede raet" zoekt [3]). Op ernstige wijze herinneren dezen haar aan het feit, dat ze bij hunne „trouwe" gezworen hebben, haar onder de gegeven omstandigheden aan den vijand uit te leveren, om echter aanstonds op haar verzoek:

„ „Laet hem nog dragen sinen scilt
Een lettelkijn. . " "

te antwoorden:

. . „ „Vrouwe, uwen rade
Willewi volgen met alre machte." "

Een soortgelijk geval wordt ons beschreven [4]), waar we lezen van de koningin, die bij hare „crone" zwoer, dengene, die haar den witten „voet" van zeker hert zal brengen, te huwen. Wanneer het oogenblik dáár is, hare gelofte gestand te doen, betoont zij zich afkeerig van den winner. Dan roept zij hare raadslieden, waaronder zelfs graven en koningen, „die van hare hilden leen", te zamen, en deze bedingen wederom een „verste"

[1]) Lanc. II 6620 vgg.

[2]) Ook elders als toeverlaat der zich in moeilijkheden bevindende meesteres genoemd: b.v. Merl. 25284 vgg. en 32587 vgg.

[3]) Zie Ferg. 4638—56.

[4]) Zie Lanc. III 22648—22737.

voor haar, omdat, zooals één hunner zegt, „„hier binnen so mach vele gescien"".

Anderzijds wordt ons ook wel eens een *minder* vriendelijke verstandhouding geschilderd. Zoo, wanneer de dichter ons verhaalt, hoe de trouwlustige Mabilie van Montesclare haren geheimen raad mededeelt, haar redder (Torec) te willen huwen [1]):

„Haer ridders castieden daer ave nu met
Ende seiden: „„Joncfrouwe, bi mire wet,
Ende sprect dompelike hier an;
Gine wet niet wie hi es die man
Anders dan hi seget hier nu.""

Op denzelfden toon antwoordt de jonkvrouw:

.. „„En roke u,
Wat gi mi raet, ic sal dit doen.""

En wanneer zij, na Torec's weigering haar te huwen, hem in „enen steen" doet werpen, is er wederom

.. „menech here
Diet haer lachtende harde sere,
Maer sine wouts daer laten niet."

Een andere plaats [2]) betreft de onderhandelingen, gevoerd tusschen Ginevra en de ridders, die Mordret bij zijn huwelijksplannen ten opzichte van de koningin steunen. „Een, die spreken conste", antwoordt haar op hare weigering met Mordret te hertrouwen:

---

[1]) Zie Tor. 952—965 en 981—987.

[2]) Zie Lanc. IV 7952—8082.

„ „Vrowe, en mach also niet wesen.
Wine liten in genen kere
Dit rike niet bliven sonder here;
Want quame ons orloge tenegen tide,
Wi worden daeraf gequetst ende onblide.
Hier omme so moet van al dien
Onse wille met crachte gescien,"'

terwijl zij, na hare herhaalde weigering:

.. „lipen hare op mettesen
Ende seiden, het moeste ember wesen."

In de wereld der Britsche romans intusschen, met zoovele „dolende" personages bevolkt, zien wij de burchtvrouw meer dan eens in de noodzakelijkheid, als *vrouw des huizes*, met name als *gastvrouw*, op te treden [1]). Wanneer nu de dichters de vrouw „herberge" laten bieden of verleenen, wenschen zij blijkbaar hiermede te kennen te geven, dat zij als *hoofd der „maisniede"* de noodige maatregelen heeft te treffen tot de *tegemoetkoming, ontvangst, reiniging, verkleeding, begiftiging, voeding, het tijdverdrijf* of *vermaak, de nachtrust* en, zoo noodig, *de verpleging* en *genezing* van haar gast, kortom, zoowel voor den uiterlijken als innerlijken mensch, ja zelfs voor paard en personeel van ieder, die onder haar dak vertoeft, te doen zorgen of wel — en dit getuigt, gelijk we zagen, van bijzondere heuschheid — *persoonlijk* zorg te dragen.

Over het algemeen zien wij de vrouw (resp. dochter)

---

[1]) b.v. Lanc. II 2979 vgg., 7319 vgg., 7421 vgg., 7466 vgg., 9351 vgg., 14607 vgg., 15612 vgg., 19323 vgg., 29948 vgg., 39056 vgg.; Lanc. III 6543 vgg., 11800 vgg., 12373 vgg., 13634 vgg., 14046 vgg., 15030 vgg., 22974 vgg.; Ferg. 751 vgg., 3630 vgg.; Tor. 2091 vgg.

des huizes, waar een „here" aan het hoofd der „maisniede" staat, door dezen [1]), of ook wel door goedgeschoolde „knapen" of „serianten", „camerieren" of „joncfrouwen" ter zijde gestaan. Het verraadt derhalve allerminst *on*eerbiedigheid of bemoeizucht van den dienaar, wanneer een „cnape" der jonkvrouw van Galastroet de komst van een ridder aankondigt met de woorden: [2])

„ „Vrouwe, dien suldi wel ontfaen,
Want hi heves wale verdient
Dat gi sijt sijn gode vrient." "

Bleek zooeven nog de alleenstaande meesteres in menig opzicht de *minder* bevoorrechte, wanneer daarentegen de dichter òf haar, òf de door echtgenoot, vader, broeder of oom beschermde als vrouw des huizes laat optreden, dan zien wij het voordeel veeleer aan de zijde der *eerste*. Immers aan *geen* „gerechten here" is zij verantwoording schuldig van de wijze, waarop zij haar taak gelieft op te vatten, terwijl de *tweede* het er steeds op moet wagen, of hare schikkingen, in den smaak van haren „here" zullen vallen, iets waarom zij zich intusschen niet altijd bekreunt [3]).

Een ander geval doet zich natuurlijk voor, waar de „here" haar, die in zijne woning als vrouwelijk hoofd der „maisniede" fungeert, nadrukkelijk *laat verzoeken*, den gast „wale te ontfaen", hem „minne ende ere" te doen of wel „sijns met trouwe te plegen" [4]),

[1]) b.v. Lanc. II 42447; Merl. 30341, 33359; Ferg. 838 vgg., 1206 vgg.

[2]) Lanc. III 11800 vgg.

[3]) b.v. Lanc. II 7410—7471 en vgl. ook 7509—7537, 18852—18916 en 18976—91.

[4]) b.v. Lanc. II 38264 vgg.; Lanc. III 20861 vgg.; Merl. 18823 vgg. In Lanc. II 15898 vgg. zal het feit, dat de „here" den gast bij zijne zuster

zoo ook, waar de „vrouwe", uit dankbaarheid tegenover den redder van haren man, het zich tot taak stelt, hem gastvrij te ontvangen [1]).

In één geval slechts, waarin de dichter den „here" ook overigens als „dorper" kenschetst, zien wij dezen „here" verzet aanteekenen tegen de *zonder zijne toestemming* door zijn vrouw verleende „herberge". Het betreft hier de episode, welke de verhouding schildert [2]) tusschen de vrouw van een „drossate" en dezen jaloerschen man, dien zij, zijn gedrag moede, eens zóó geducht de waarheid onder het oog bracht, dat „„si worden alle te barenteert sere, die saeten ter taflen, van den worden"". In haar klacht tot Gurrehes vertelt deze vrouw later [3]), hoe haar „here" haar daarna verzekerd had, haar daarvoor op zoodanige wijze te zullen straffen,

„„Dat ic gelijc getrouweden wive
Nemmermeer genaecte sinen live,
Maer alse een cameriere.
Ende hi nam mi in deser maniere
Mine rike cleder daer toe,
Ende dede so vele ane mi doe,
Dat ic ne hadde van allen dingen
So vele machts als van .ij. penningen,
Noch ne hebbe, dat suldi weten.
Ende heeft mi oit sint doen eten
Metten gersoenen .. ""

Zoodra er echter gasten komen, trekt hij tijdelijk het

brengt, wel eveneens het verzoek aan haar inhouden, hem zoodanig „te gemake" te doen, dat hem „nine gebreet", evenals in Lanc. II 11996 vgg. de vraag van den „here" aan zijne zuster, waarom ze den zieken bezoeker niet geneest, tevens het bevel hiertoe in zich sluit.

[1]) Wal. 2520 vgg.; Lanc. II 6241 vgg.

[2]) Zie Lanc. II 6611—6779 en 7439—7627.

[3]) Vgl. Lanc. II 6762—73.

laatste bevel in, om haar, gelijk vroeger, [1]) „met den gast te doen eten", [2]) evenals ons ook elders de gehuwde vrouw bij den maaltijd, hetzij *naast haren „here"*, hetzij *naast den gast*, gezeten — een eereplaats voor *beiden* — wordt voorgesteld [3]). Dat dit *zede* is, mag men afleiden uit het feit, dat genoemde jaloersche man, voornamelijk „omdattie niet ne woude", dat men hem „over dorper" zou houden [4]), zijn vrouw in de tegenwoordigheid van den gast doet verschijnen; doch bovendien uit de omstandigheid, dat zoowel in den Walewein door koning Wonder [5]), als in de Wrake van Ragisel door den koning, die Walewein aangaande „vrouwengepens" onderricht [6]), de afwezigheid der koningin, niettegenstaande de aanwezigheid van den gast, wordt toegelicht en min of meer ook verontschuldigd.

Zij het ook in den trant der Middeleeuwen om met een enkel woord aan te roeren, wat heden ten dage een zielkundige- of karakterstudie uitmaakt, zoowel hier als elders weten de dichters door de wijze, waarop zij de meesteres doen optreden, ook de manier, waarop zij haar laten behandelen, somtijds zeer aannemelijk voor te stellen. De vrouw van laatstgenoemden koning verliest haar waardigheid zelfs tegenover den „quaetsten" en „onreinsten knecht" uit het oog, ergo keurt de heer des huizes haar niet langer de eer waardig, in zijne-, laat

[1]) Vgl. Lanc. II 6647—59.

[2]) Zie Lanc. II 7591—7601.

[3]) b.v. Lanc. II 6279 vg. (hier zit de *dochter* des huizes naast den gast, de „vrouwe" naast haren „here"); Merl. 30355, 33359; Wal. 2556—2576.

[4]) Lanc. II 7593 vgg.

[5]) Zie Wal. 1119—28, op Walewein's vraag: „„Ne hort hier ghene coninghinne?" (1093).

[6]) Zie Lanc. III 12770—12830.

staan in de tegenwoordigheid zijner gasten te verschijnen. De jonkvrouw van Montesclare gedraagt zich — we zagen het — dwaas en ongepast: de dienaren op hun beurt nemen den haar verschuldigden eerbied niet langer in acht. Ginevra geeft zich ten laatste niet eens meer de moeite, haar „dulle minne" voor Lancelot te verbergen [1]): Acgravein en allen, die zich op Lancelot willen wreken, ontzien bij deze wraakplannen ook de *koningin* in geen enkel opzicht meer [2]).

Eveneens wordt ons het leedvermaak, waarmede Morgwein's „portenare" de verwenschingen van den ontvluchten Lancelot aan zijne meesteres overbrengt [3]), en ook het verraad der jonge meisjes, die door de koningin van Forestan en de jonkvrouw van Galestroet zijn aangewezen, om hare onschuldige slachtoffers te bewaken [4]), begrijpelijk gemaakt, door de teekening van de geheele persoonlijkheid dezer meesteressen.

Aan den anderen kant mogen wij, hoewel het natuurlijk niet zonder gevaar is uit het objectieve het subjectieve af te leiden [5]), de bedoeling der dichters aannemen om de „vrouwe" beminlijk of, juister, *bemind* voor te stellen, waar zij ons het *leed* der dienaren over ziekte of ongeval [6]), hunne *vreugde* over- en hunne

---

[1]) Zie hfdst. VIII.

[2]) Zie Lanc. IV 4321—34.

[3]) Zie Lanc. II 23523—40. Men vergelijke slechts de ***haast*** waarmede hij haar hiervan in kennis stelt (23536 vgg.).

[4]) Zie Lanc. II 13943 vgg. en Lanc. III 12017—12045: beiden laten hunnen gevangene ontvluchten.

[5]) Men bedenke slechts, hoe *ongenegen* de dienaren worden voorgesteld, om als „kempe" der meesteres op te treden: bezwaarlijk zou men b.v. hieruit gevolgtrekkingen *ten nadeele* van de meesteres kunnen of mogen maken.

[6]) b.v. Lanc. II 9137 vgg., 10937—45; Lanc. III 22628 vgg. en 22837—43.

pogingen tot herstel en redding der meesteres schilderen [1]).

Zoo ook mag het vóór de vrouw van den jaloerschen „drossate" pleiten, dat, niettegenstaande de pogingen van haar man, om haar gezag bij het personeel te ondermijnen, de leden daarvan haar blijkbaar als de meesteres *blijven* erkennen. Immers we lezen, hoe men haar bij de ontvangst van *hare* gasten behulpzaam is [2]); hoe men, met name tot het „herbergen" van één dezer gasten, *hare toestemming* vraagt [3]); hoe men haar ten slotte op de hoogte stelt van de booze plannen, welke de „here" beraamt tegen degenen, die zijn vrouw in den burcht heeft toegelaten [4]).

Het spreekt wederom van zelf, dat de dichters nu en dan door enkele trekjes hunne als meesteres optredende heldinnen met traditioneele heerschersdeugden trachten te sieren, waarvan *grootheid van ziel, menschlievend* en *tactvol handelen*, en ook *mildheid*, de voornaamste zijn. Als zoodanig wordt, èn in den „Merlijn", èn in den Lancelot, Ginevra als *de* meesteres bij uitnemendheid voorgesteld en geprezen [5]); waar zij echter meer als toonbeeld, dan wel als voorbeeld mag gelden, stel ik mij voor, haar aan het einde van dit proefschrift te bespreken, met enkele andere, eveneens om vele redenen bijzondere, vrouwenfiguren.

---

[1]) Zie b.v. Lanc. II 4548—61, 11434—40; Lanc. III 9217—9319, 9407 vg., 22953 vgg.

[2]) Vgl. Lanc. II 7431 vg. en 7473 vg.

[3]) Vgl. Lanc. II 7459—73.

[4]) Vgl. Lanc. II 7505—47.

[5]) Vgl. b.v. Merl. 28445—55, 28859—65, 29501—29621, 35198—35211; Lanc. II 11080—89, 18608—12, 21554—63; Lanc. III 2977—87, 12543 vg., 16123—36, 18784—94, 22355 vgg. enz.

In ander verband noemde ik reeds de moeder van Miraudijs, die het heil harer onderdanen boven hare *eigen* belangen stelt. Van de gemalin van koning Leodegan lezen wij [1]), hoe zij, toen zij eens „te mettene" gaande haar „cameriere" in diepen slaap vond, haar „liet liggen doe, Ende ginck *allene* enwech alsoe". Galiene op haar beurt verzekert hare ontstelde vertrouwde, die geen „kempe" voor haar heeft kunnen vinden:

„ „So helpe mi God! hoe dat gaet
Lunette, ic en doe u geen quaet;
Want ic ben seker ende wel weet,
Dat u mijn vernoy es leet." " [2])

Meermalen bezigde ik in dit hoofdstuk, waar ik van de *meesteres* sprak, de termen „vrouwe" en „joncfrouwe", waarbij ik thans nog even wil stilstaan. In het algemeen dan mag men zeggen, dat, zoowel voor de ongehuwde als de gehuwde meesteres, de titel van *„vrouwe-"*, voor de eerste daarenboven die van *„joncfrouwe"* geldt, zonder dat hieruit een bepaalde regel [3]) valt af te leiden. Zeer eigenaardig klinkt echter voor onze ooren de ver-

---

[1]) Ferg. 4551 vgg.

[2]) b.v. „joncfrouwe", met de bijgedachte aan haar *ongehuwden staat*, „vrouwe", met de nevenbedoeling *meesteres*; hiertegen immers spreekt o.a. het feit, dat de „cameriere" herhaaldelijk van hare „joncfrouwe" spreekt (b.v. Lanc. III 11831, 11840; Ferg. 4358, 4387, 4411. 4471, 4476), waar wij in dàt geval „vrouwe" (vgl. Ferg. 4390) zouden verwachten. Men vergelijke voor een en ander met name: „De bewoners van een kasteel in de 13e Eeuw" door Dr. J. TE WINKEL, bl. 269 en 273 in de „Geschiedkundige Opstellen, uitgegeven ter eere van Dr. H. C. ROGGE" enz., Leiden, A. W. Sijthoff.

[3]) Lanc. II 29758.

klaring van één dezer meesteressen, dat zij de „*here*" van het land is [1]).

Uit het voorafgaande is genoegzaam gebleken, dat de dichters der Britsche romans het *opvolgingsrecht* der vrouw — met alle daaraan verbonden *verplichtingen* [2]) — erkennen.

Van haar *erfrecht* spreken bovendien met ronde woorden de verzen, welke haar „*oyr*" van het vaderlijk goed noemen [3]) of wel verzekeren, dat haar dit „*verstarf*" of „*op hare quam*" [4]), zoomede die, welke haar als erfgename van geheel vreemden vermelden [5]).

---

[1]) Zie Merl. 18018—27.

[2]) b.v. het „manscap" doen (vgl. Merl. 15420—33) of wel het in persoon haar leen komen „ontfaen" (Lanc. III 16706 vgg.), bijstand aan den opperleenheer in tijd van oorlog (Tor. 1935 vg.), het komen wanneer zij „int hof gedaget is" (Tor. 1937; men vergelijke haar straf, wanneer zij, nadat dit bevel drie malen herhaald is, *niet verschijnt:* 1938 vg.), e. d. Van een zekeren, voor de opvolging vereischten, leeftijd spreken wellicht in Lanc. II 13859—79 de verzen 13875 vgg., waarmede ook Lanc. II 4794—4805 te vergelijken zijn.

[3]) b.v. Lanc. II 8589 en vgl. Merl. 13012 vg., 19036—40, 22592 vg.

[4]) b.v. Mor. 711 en Lanc. III 16709.

[5]) b.v. Tor. 638—643; en vgl. Lanc. III 6611 vgg.

V.

HET VROUWELIJKE „GESINDE".

De voornaamste leden van het vrouwelijke „gesinde" worden ons genoemd in de verzen [1]), die ons verhalen, hoe op een hofdag van koning Uter-Pandragoen elk zijner „hoge liede" mèt „zine vrouwe"

> . . „brachte daer. .
> Sine kamerere ende sine joncfrouwe,
> Sine dochter ende sine nichten mede". .

De laatste versregel nu is min of meer als een nadere omschrijving van den voorafgaanden te beschouwen: bij de beteekenis immers, in de Middeleeuwen aan het woord „camer(i)ere" gehecht, is hiertoe iedere adellijke dame [2]), die tot het gevolg van het hoofd der „maisniede" behoort (onverschillig of zij tot hem al [3]) dan niet in familiebetrekking staat), ergo ook de *dochter des huizes,* te rekenen.

---

[1]) Merl. 7640 vgg.

[2]) Zie „De bewoners van een kasteel in de dertiende Eeuw", bijdrage van Dr. J. TE WINKEL in de Geschiedk. Opst. uitgeg. ter eere van Dr. H. C. Rogge, bl. 276: „Daar traden dan de adellijke joncfrouwen op als *camerjoffers,* zooals zij later een enkele maal worden genoemd, of als *camerieren,* zooals zij in de dertiende eeuw gewoonlijk heeten".

[3]) „De bewoners van een kasteel enz." bl. 276, 277; zie behalve het hier gegeven voorbeeld van „camerieren", die „bloedverwanten der burchtvrouw waren of haar „van maechscap bestonden": Lanc. II 8456 (Sornahans nichte), Lanc. III 12386 vgg. (Ydeine's nichte), Merl. 33325 (Acgravadein's nichten), Ferg. 1201 vgg. (Galiene, blijkbaar „dame van gezelschap" van haren oom), waarvan de drie laatste, zoo men ziet, de jonkvrouwen ook als bloedverwanten van den burcht*heer* noemen.

Soms laten de dichters deze dochter, omdat hare moeder gestorven is, in de plaats der overledene *vrouw des huizes* treden. Wordt hierdoor hare verhouding tot de „camerieren" een geheel andere, tegenover den vader blijft hare positie dezelfde. Zoolang n.l. één van beide- of beide ouders als hoofd van het „gesinde" fungeeren, is de dochter, zoogoed als „minste ende meeste" van dit „gesinde", hun *eerbied* en *gehoorzaamheid* verschuldigd, getuige de voorbeelden zoowel hiervan als van de straf, die haar bij het verzaken dezer kinderlijke plichten wacht.

Zoo wordt ons het volgende antwoord [1]) der dochter van „sconinx camerlinc" medegedeeld, wanneer de doornat geregende Ferguut haar op haar deelnemende vraag, „watti sochte", verzoekt hem te „herbergen":

„„Here"" sprac soe, „„bi mire trouwe,
Te herbergene mi niet en besteet.
Dore uwen wille eist mi leet.
Dit huus es sconinx camerlinc,
Het is mijn vader, ic ben sijn kint.
Up éne vorworde blijft hier tamere:
Ic ans u wel, willet mijn here. [2])
Hi sal van hove comen saen,
Eest heme leet, gi sult wech gaen;
Want waert minen vader leet,
In mochte u houden niet, Godweet"".

[1]) Zie Ferg. 736—756.

[2]) Deze betiteling van den vader als „„*here*"", ook elders aangetroffen b.v. Wal. 7106, 7120, 7148 („„lieve here"") 7191, 7374 („„vader, here""), kenmerkt met die der moeder als „„*vrouwe*"" b.v. Lanc. II 6627, 6632, 6635, 7000 en die der dochter als „„*joncfrouwe*"" b.v. Wal. 7136, 7197 („„welghedane joncfrouwe"") 7409 e. d., de *verhouding* der dochter tot hare ouders.

Voor de oprechtheid dezer woorden pleit zoowel de verbazing van den vader, wanneer hij, thuis gekomen, haar ziet, „etende mettien jonchere (want sine was gewone niet)", als de wijze, waarop de jonkvrouw hem ontving [1]):

„In hare ansichte wert si roet.
Vollec si jegen hem opscoet". [2])

In enkele gevallen echter doen de dichters zeer duidelijk uitkomen, dat de omstandigheden er het hare toe bijdragen, om de dochter in het nakomen harer kinderlijke plichten te bemoeilijken.

Van *gehoorzaamheid* aan den wil der moeder (weduwe) getuigt het verhaal der reeds vaker vermelde vrouw van den jaloerschen „drossate". Weliswaar klaagt ze, dat men haar haars ondanks heeft uitgehuwelijkt, doch het feit, dat zij niettemin de *vrouw* van den „drossate" is, sluit elk *daadwerkelijk verzet* harerzijds buiten [3]). In een soortgelijk geval verkeert de jonkvrouw, die — tengevolge van een haar moeder afgeperste belofte — gedwongen is, een „fel" en boosaardig ridder te volgen. Met den schralen troost, wellicht door een dapper man gered te zullen worden, maar der wanhoop nabij,

„Die joncfrouwe.. *niet ne liet*
Te done dat hare moeder hiet" [4]).

Hiertegenover nu staan enkele gevallen, waarin wij de dochter, grootendeels ten behoeve van vreemden, *tegen* den wil van den vader zien handelen.

---

[1]) Zie Ferg. 812—819.

[2]) Ook Ysabele, de heldin van den Walewein, *staat* vóór haar vader, wanneer zij hem toespreekt (vgl. Wal. 7100 vg.).

[3]) Zie Lanc. II 6611—6639.

[4]) Zie Lanc. II 6975—7010.

Het belangrijkste voorbeeld hiervan geeft het breed uitgesponnen verhaal van het optreden der heldin van den Walewein, Ysabele, tegenover haar vader, den „riken coninc Assentijn". „Om te behoedene tscone wijf" heeft deze vader zijn dochter in een kasteel „in hoede ghedaen", waarvan ons met de gewone dichterlijke overdrijving de onneembaarheid en ontoeganke-lijkheid worden geschilderd [1]). Niettemin laat de dichter Walewein, zij het dan ook als gevangene van Assentijn, er binnentreden. Dan acht Ysabele het oogenblik gekomen, de inwilliging van een „gerne" door haar vader toegestane en met dure eeden door hem bezworen „bede" te vragen [2]). Al volgt eerst eenige regels verder de mededeeling, dat Ysabele „ontsteken" werd „van siere (Walewein's) minne", toch kan de bedoeling des dichters, dunkt mij, hier slechts deze zijn: Zonder strikt genomen haar vader te verraden wil Ysabele Walewein redden. Dit nu wordt haar aanstonds onmogelijk gemaakt door Assentijn's uitroep [3]):

. . . „„Uwer bede,
Dochter, ne willic niet onsaken;
Maer dat mach niemen ghemaken,
Al baeddi mi om tsmans leven,
Dat icker jou soude gheven"",

een uitspraak, die onder de gegeven omstandigheden haar *dwingt* tot *bedrog* haar toevlucht te nemen [4]). Het *oneerbiedige* van de handelwijze dezer dochter ligt echter veeleer hierin, dat zij zich later door dengene, die haar

[1]) Zie Wal. 3455—3478.
[2]) Zie Wal. 7116—18, 7122—24, 7376 vgg.
[3]) Wal. 7380 vgg.
[4]) Wal. 7394 vgg.

vader zooveel schade berokkende, laat „helsen ende cussen" [1]), dan in het feit, dat zij uit welk motief dan ook zijn leven tracht te sparen.

Medelijden („hare ontfarmde der worde" scil. van den door haar vader in „enen vulen putte" geworpen Lancelot) is de door den dichter voor een andere jonkvrouw aangevoerde beweegreden, om den vijand haars vaders te redden [2]). Hetzelfde motief („haer ontfarmes menechfoude") beweegt de dochter van den zwarten ridder, die zich bij „der aventuren gewat" ophoudt, om den door haar vader vastgebonden Torec te „ontbinden" [3]). Bij de minder heftige gemoedsaandoeningen, welke de beide laatste jonkvrouwen tot hare handelwijze nopen, worden zij ons ook geschilderd als met zachtere gevoelens tegenover den vader bezield. Van de hartstochtelijke Ysabele immers wordt getuigd, dat zij liever haar vader *dood* zag dan Walewein te verliezen of te vergeten [4]); van de jonkvrouw echter, die Lancelot uit den put redde en tot straf hiervoor onbarmhartig door haar vader wordt geslagen [5]), lezen we [6]), hoe zij na Lancelot's mededeeling, dat hij *al* zijne vijanden gedood heeft, vol rouw en vrees:

. . „ginc haren *vader* soken harentare,
Ende alsine niet en vant
Si pensde dat hi ware gevloen thant,
Ende vertroeste haer selve doe."

De dochter van den zwarten ridder op haar beurt

[1]) Zie b.v. Wal. 7981—7990.
[2]) Zie Lanc. II 18852—18916.
[3]) Zie Tor. 1428—1447.
[4]) Wal. 7952 vgg.
[5]) Lanc. II 18919 vgg.
[6]) Zie Lanc. II 18958—18972.

vraagt Torec als wederdienst genade voor haar vader, op wien hij zich na zijne bevrijding gewroken heeft, welk verzoek terstond door hem wordt toegestaan [1]).

Toch laten de dichters zoomin voor de beide laatste jonkvrouwen als voor Ysabele de *gevolgen* van haar daad uitblijven. Assentijn geeft zijne dochter de gelegenheid in den kerker hare zonden te overdenken [2]); de jonkvrouw, die Lancelot bevrijdde, wordt door hare broeders met den vuurdood bedreigd [3]); de dochter van den zwarten ridder ziet haar vader „gewont so onsochte, dat hi niet lange leven mochte" [4]). Aan den anderen kant getuigt het feit, dat zoowel Ysabele [5]) als de jonkvrouw, die Lancelot redt, op wonderbaarlijke wijze aan haar straf ontkomen [6]), van een zekere sympathie der dichters voor hunne heldinnen.

Inmiddels zien wij tegenover deze beide jonkvrouwen de dienaren de partij van den „*here*" kiezen [7]), nadat één van hen de rol van verrader heeft gespeeld [8]). Hetzelfde is het geval, waar we lezen van een jonkvrouw, die *geheel onbekend* met het feit, dat hij haren vader doodde, met Walewein minnekoost [9]). Een dienaar, toevallig hiervan getuige, voegt haar verontwaardigd toe:

---

[1]) Tor. 1484 vgg.

[2]) Vgl. Wal. 8272, 8282 vgg., 8317 vgg.

[3]) Zie Lanc. II 19208—17.

[4]) Tor. 1488 vgg.

[5]) Zie Wal. 8391—8401.

[6]) Zie Lanc. II 19218—19238.

[7]) Zie b.v. Wal. 8065—96, 8136—66, 8259—70; Lanc. II 18900—6 en 18916—22.

[8]) Wal. 7975—8045 en Lanc. II 18890—18900.

[9]) Althans in de oogen van den dienaar: zie Lanc. II 38312—27.

„ „Bose wijf, du cust ende sits beneven
Die dinen vader nam sijn leven" "

en alarmeert daarna de geheele menigte in de stad ten einde zijn meesteres te lijf te gaan [1]). Men ziet ook de slechts *in schijn* oneerbiedige dochter ontgaat haar straf niet. Alleen op Mathamas' dochter, die heimelijk den gevangene haars vaders spijs en drank doet toekomen [2]) (wederom is hier medelijden het motief: „ „mi es leet, dat gi hier sit nu gevaen" "), zien wij dergelijke strafoefeningen *niet* toegepast. Trouwens tengevolge van *haar* medelijden ondervindt de vader geen andere dan een geringe materieele schade: de plundering van zijn spijskast.

Tegenover dit alles nu treft ons een plaats in den Moriaen [3]), die spreekt van *kinderlijke liefde* en *eerbied*, zonder eenige zelfzuchtige nevenbedoeling of overweging van noodzaak en plicht. In eenvoudige bewoordingen klaagt een ontvoerde jonkvrouw haar nood, niet over de haar aangedane beleediging, doch over het feit, dat zij haar armen vader, die loopen noch rijden kan, in den steek heeft moeten laten:

„ „Ic hebben geheven ende geleit,
Ende also minen vader gedient:
Hi hevet anders lettel vrient.
Nn waric gerne met hem bleven
Ende hem gehouden al min leven
Na mine macht te sinen besten" ".

Een andere „joncfrouwe", wier vader door Gurreës gered

[1]) Zie Lanc. II 38327—37.
[2]) Lanc. II 998—1036.
[3]) Zie Mor. 1440—52.

is, treedt dezen ridder met de volgende woorden tegemoet[1]):

„ „Ic ben u sculdich sere te minnen,
Want gi hebt mi, bi mire trouwe,
Geworpen uten groten rouwe,
Daer ic in moeste gevallen sijn
Ne haddi niet bescudt den vader mijn.""

Van *wederzijdsche* genegenheid en zorg wordt ons in deze romans meer dan één staaltje medegedeeld. Toen Jenover in den slag tegen de Sennen haar vader gevangen zag wegvoeren, maakte zij „so groet mesbaer, datsi hoer selve welna hadde gedodet" [2]) en zij „verscoet" van blijdschap, toen zij hem behouden zag terugkeeren [3]). Koning Leodegan op zijn beurt is zoo dankbaar voor het feit, dat zijn dochter de gemalin van koning Artur is geworden, dat hij vol berusting zegt [4]):

„ „God, Here! . . sint dat dus komen sy,
So ne roeket my wat gy doet met my,
Sint dat mine dochter bestadet es nu
An den besten, die levet.""

Van wederzijdsche liefde spreekt ook de episode, [5]) handelend over moeder en dochter, die tengevolge van eene in nood gegeven belofte de slachtoffers van een „fellen" en wreeden „verrader" dreigen te worden: het leed der moeder, dat haar dochter gedwongen is dezen „dorper" te volgen, haar wanhopige pogingen om hem door beloften en aanbiedingen te bewegen, haar kind, dat zij „minde so sere, alse moeder hare kint

[1]) Lanc. II 6258 vgg.
[2]) Merl. 17676 vgg.
[3]) Merl. 17756 vgg.
[4]) Zie Merl. 22682—92.
[5]) Zie Lanc. II 6813—7079, 7295—7301 en 7381—92.

minnen mach", te mogen uithuwelijken „„daert (haar) wille si"", haar heftige smart bij de wegvoering, haar onstuimige vreugde bij den terugkeer der dochter, haar trots, wanneer ze hoort, hoe schrander en waardig deze haar redder te woord stond, toen hij haar „van minnen versochte", de volgzaamheid der dochter zelve met, we zagen het reeds, zóó geringe kans op bevrijding, dit alles teekent den band tusschen moeder en kind als zeer innig en teeder.

Bij de verhouding tusschen Ysabele en haar vader kan men op den duur bezwaarlijk van wederzijdsche genegenheid spreken. Alvorens de dichter echter de „minne" zoo ingrijpend tusschenbeiden laat treden, schildert hij ons, met een enkel trekje, de belangstelling van Ysabele voor haar vader, dien zij bij zijn thuiskomst haastig tegemoet treedt[1]); ook Assentijn geeft blijk van genegenheid voor zijne dochter, wier feitelijke gevangenis hij door allerlei aardige en kostbare afleidingen zoo duldbaar mogelijk tracht te maken[2]) en van wie hij, wanneer men hem meedeelt, hoe zij hem bedriegt, ternauwernood gelooven wil[3]), dat zij hem aldus kon verraden.

— Uit een en ander hebben wij reeds terloops kunnen zien, dat de dichters grooten nadruk leggen op een voor de ouders zóó gewichtig punt van overweging als het *„besteden" der dochter* (scil. aan een echtge-

[1]) Wal. 7364 vg.

[2]) Zie de beschrijving hiervan Wal. 3478—3593; de dichter laat hier bovendien (3478 vg.) Amoraen getuigen: „„In can gheweten wat hare daert"" en elders (3498 vgg.):

„„Wat mach der scoonre joncfrouwen nosen? . .
Hens niet dat hare herte begheert
Daer ne eis binnen een groot deel.""

[3]) Vgl. Wal. 8019.

noot). Zoo lezen wij van de bezorgdheid van koning Leodegan, of er van het zoo vurig door hem gewenschte huwelijk tusschen Jenover en zijn redder wel ooit iets komen zal[1]). De geheele bewaking van Ysabele geschiedt slechts met het doel, „datse gheen man soude ghewinnen . . . men moeste eer weten wat hi begaert" [2]). Een andere vader echter weigert de hand zijner dochter — zonder dat de dichter ons hiervan eenige reden noemt — aan den ridder, die haar „te wive versochte", met de bedreiging [3]):

. . „minde sine,
Hi soudse leggen darse pine
Ende ongemac dogen soude,
Ende oec niet uut en soude alsi woude."

Het gevolg is, dat deze dochter zich door den „amijs" laat ontvoeren „„op die vorwarde"", dat hij haar „„te wive nemt na die wet, die die heilige kerke heft geset[4])."""

Zelden of nooit wordt ons van éénige *stem* gesproken, welke de *dochter* in dit voor haar zoo belangrijk kapittel zou hebben. Niettemin vond ik slechts éénmaal door een „vrouwe" de klacht geuit, dat zij *haars ondanks* door hare moeder is uitgehuwelijkt. Aan deze reeds in ander verband aangehaalde plaats gaan echter de volgende verzen [5]) vooraf, waardoor de dochter zelve min of meer de moeder verontschuldigt:

---

[1]) Zie Merl. 18883 vgg., 19049 vgg., en, zoo men wil, zelfs 24245 vgg.
[2]) Wal. 3475 vgg.
[3]) Zie Lanc. II 24505—24512.
[4]) Lanc. II 24540 vgg.
[5]) Lanc. II 6611 vgg.

„ „Het es wel .iij. jaer leden nu,
Dat *mijn vader starf*, seggic u, . .
Ende mijn moeder hadde vrese das,
Omdat ic jonc ende scone was,
Alse gi sien moeget openbaerlike,
Ne huwede si mi niet haestelike,
Dat men mi *met crachte soude nemen hare*." " [1])

Als verdere verontschuldiging voor deze weduwe mag gelden, dat de „drossate", wien zij haar dochter ten huwelijk geeft, haar plechtig belooft, de jonkvrouw te „houden" gelijk de moeder „visieren soude, Ende doen alsoe groet ere Ende daer af faelgieren nembermere" [2]). Op welke wijze hij deze belofte hield, zagen wij in het vorige hoofdstuk; doch wellicht had de wetenschap, dat hij „van clenen geslachte-" en alleen „ridder gemaect" was „om sine rijchede" [3]), de moeder een dergelijken afloop kunnen voorspellen.

Ook een andere jonkvrouw wordt het slachtoffer van het stellen van vertrouwen in den man, die, „van quaden dorpren" voortgesproten, uitsluitend „dor das dat hi so stout van lachamen was" geridderd wordt: [4])

„Sider dedi prouetschen so vele,
Dat hem die here van den castele
Sire dochter te wive gaf . .
Hi anteretse so qualike vort,
Dat hise om ene cleine dinc
Daer na an enen boem verhinc."

Afgescheiden van deze twee gevallen, wordt ons niet

---

[1]) Inderdaad wordt ons een dergelijk gewelddadig optreden eenige bladzijden verder medegedeeld (Zie Lanc. II 6831—39, 6931—35, 7061—64).

[2]) Lanc. II 6631 vgg.

[3]) Lanc. II 6623 vgg.

[4]) Zie Lanc. II 6846—65.

dan bij uitzondering van een ongelukkig huwelijk gesproken. Derhalve mogen wij aannemen, dat de dochter over het algemeen met de voor haar gedane keuze tevreden is, zelfs dan, wanneer zij tengevolge van geloften van den ouder [1]) tot een huwelijk genoodzaakt wordt, waarbij de eed van Belinette's vader [2]):

> . . „dine oec roefde van den live
> Soude sijn dochter hebben te wive",

al bijzonder onaangenaam voor deze jonkvrouw mag worden genoemd.

Een uitzondering op de meerendeels zéér goede verstandhouding tusschen kinderen van dezelfde ouders geeft ons de episode, die spreekt van het geschil tusschen Tybaut's dochters [3]), waarbij de jongste door de oudste *geslagen* wordt. Dit „kint" smeekt dan den onbekenden ridder (Walewein), die hiervan de onwillekeurige aanleiding was, haar te wreken, waardoor zij zich de berisping van den vader op den hals haalt:

> . . „„Loepti dus in die stat
> Den ridders clagen u verdriet,
> Dat u ende uwer suster es gesciet!" "

Echter vraagt hij haar, hem de oorzaak van haar beider twist mede te deelen. Nadat zij hem dienaangaande heeft ingelicht, met de verontwaardigde verze-

---

[1]) Vgl. b.v. Lanc. III 19450 vgg. en 19644 vgg.; Tor. 1646 vgg. en 1770 vgg., welke de hand der dochter als belooning voor *hare* of *'s lands* redding toezeggen.

[2]) Lanc. III 13743 vgg.

[3]) Zie: Lanc. II 37418—37527 en vgl. het vorige hfdst.

kering, dat zij den „amijs" harer zuster gaarne „ter eerden" zag liggen:

„Tybaut sprac ende loech:
„„Dochter, gi moet margen vroech
Den riddere een teken geven daer bi
Dat men kinne dat u riddere si,""

waarmede hij haar tevens in één der beginselen van het ridderwezen en den vrouwendienst inwijdt, „daeraf si en wiste twint". „„Maer gi"", voegt hij de oudste dochter toe, „„dise sloecht heden, Moet Godsat hebben nu ter stede"".

Op typische wijze laat de dichter den volgenden dag de zusjes verder krakeelen. Het „overfiere" jonkvrouwtje, trotsch op *haar* ridder, die inderdaad den „amijs" harer zuster afsteekt, drijft haar spot met den overwonnene en houdt zelfs op de bedreiging:

„ „Swiget daer af, quade pute!
Bi Gode, haddic u daer ute
Ic soude u geven ene buffe"" [1],

haar mondje niet, zoodat de vrouwen slechts met moeite verhinderen, dat zij wederom geslagen wordt.

Van een *bevoorrechten* der *dochter* boven de *zoons*, getuigt een plaats in de Lancelot [2]), waar wij lezen, dat „die hertoge Cales" ter gelegenheid van haar huwelijk „die helecht van sinen lande algader" zijne dochter „woude draegen in handen", zoodat zijn zes zonen klagen „onterfd" te zijn en dit niet te zullen dulden. Hierop antwoordt de vader:

---

[1]) Een en ander al zeer weinig gepaste uitdrukkingen in den mond eener „joncfrouwe" en eer in de taal der „sotte kluyten" thuis behoorend.

[2]) Zie Lanc. II 9985—10009.

„ „Ende omdat gire nu toe sprekende sijt
Gevic op den ridder nu ter tijt,
Die mine dochter te wive hebben sal,
Na minen live mijn lant *al*.""

— Laat ons thans zien, welke de plichten zijn, die de dochter des huizes in hare hoedanigheid van „*cameriere*" te vervullen heeft, hetzij alleen, hetzij in samenwerking met de „*nichte*" of de door eenig edelman aan hare ouders toevertrouwde „*joncfrouwe*".

Als zoodanig zien wij voor *alle* zich in kasteel of burcht bevindende jonkvrouwen een bepaald voorschrift gelden, waar de dichter ons [1]), naar aanleiding van het feit, dat de *dochter* van Walewein's „waert" hem en de zijnen „dient", het volgende verhaalt:

. . „Men plach te dien tiden des
In dat conincrike van Logres,
Alsmen in goets[mans] herberge vernam
Datter wandelende riddere quam,
Ende die riddere was hoech man,
Die joncfrouwe dire binnen was dan,
Soe si edelre was, soe si mere
Was gehouden te dienne den here;
Ende ne was si niet edel si liet
Dat dienen staen ende diende niet."

Waarin deze diensten bestaan vinden wij nader omschreven, wanneer zoowel de echte als de „valsce" Jenover bovengenoemd voorschrift op bevel haars vaders in toepassing brengen [2]):

„Doe sprac die koninck Leodegan daer
Siner dochter, dat si ginge naer

[1]) Zie Lanc. IV 1183—1199.
[2]) Zie Merl. 18823—29.

Ende pareerde, ende name voertan
Twe silverine beckene, ende ginge dan
Ende *wiesce* die heren met warmen borne.
Si was derwaert saen nu vorne..
. . Daernaer [1])
Ginck si hem (Artur) wasscen den hals sijn,
Ende oec mede sijn anscijn,
Ende *drogedet* met ener sconer dwale.
Daerna ginck si wasscen wale
Die ander koninge, wet vorwaer.
Entie ander Jenover, die was daer
Des drossaten wives dochter mede,
Si dwoech die ander heren ter stede
Ende haren vader, den koninc, met.
Doe ginck die ander Jenover, dat wet,
Die des koninck Leodegans dochter was
Van sinen wive, ende *nam* nadas
Drie mantele, ende *hincse* daernaer
Den drien koningen *ombe den hals* daer."

terwijl we verder lezen: [2])

„Ende sijn dochter Jenover, twaren,
Diende vor Artur ende *scenkede* hem nu,
Ende knielde vor hem, seggic iu,
Die wile dat hi drinken soude."

Wanneer Artur haar echter verzoekt op te staan, daar zij „„lange genoech gedient"" heeft, zegt haar vader [3]):

..„„dat en mach niet wesen.""
Dus diendesi voert na desen
Van menegen gerechte, dat daer quam."

Op dezelfde wijze zien wij Acgravadein's dochter, met

[1]) Zie Merl. 18832—47.
[2]) Merl. 18936—40.
[3]) Merl. 19018—24.

twee „nichten", hare ouders en hunne gasten (Ban, Bohort, Merlijn) „dienen" en voor de koninklijke bezoekers *twee bedden „maken"*, „scone ende rikelic gepariert mede" [1]). Mèt hare broeders laat de dichter de beide dochters van den forestier Minoras „vor den koninck Lot ende sine kinder, ende vor den waert ende sijn wijf.. *ter taflen dienen*" en zoowel den lof der gasten, als dien van den vader („„trouwen.. si sijn goet"") verwerven [2]).

Zooals ik reeds zeide, is de „cameriere" de rechterhand der meesteres.

Bij de koningin van Forestan — zij het ook als gevangene — verblijf houdend, wordt Lancelot door hare „joncfrouwe" iederen dag van eten voorzien [3]). Wanneer hij onder dezelfde omstandigheden in Morgwein's „woninge" vertoeft, beveelt de „feije" hare vertrouwde [4]):

„„Nu doettene ontwapenen saen
Ende doettene wel te gemake,
Dat hem en gebreke engene sake.""

Vóór den maaltijd brengt deze vertrouwde hem „goede scarlakene cledere" [5]). Wanneer Walewein als gast der koningin, voor wie Lancelot den witten hertenvoet won, zich ter ruste heeft begeven, brengt een „joncfrouwe" hem „een covertuer bespringet met goude,

---

[1]) Merl. 33322—30, 33360 vgg., 33426 vgg.

[2]) Merl. 30349—30379.

[3]) Vgl. Lanc. II 13700 vg., 13791 en 13811 vg. en vgl. Lanc. II 22904 vgg. waar Morgwein blijkbaar dezelfde taak aan hare „cameriere" opdraagt.

[4]) Lanc. II 22903 vgg.

[5]) Lanc. II 22920 vg.

die hi over hem hebben soude" [1]); als gast der „joncfrouwe" van Galastroet wordt hem hare „cameriere" tegemoet gezonden, die hem later, „in die zale", met luider stem het welkom toeroept [2]). Ydeine van Lancgarde ten slotte gaat nog verder en geeft Gariët, gedurende zijn verblijf in haar burcht, hare „cameriere" als *„gichte"*! [3]) Met name van de „vrouwen ende joncfrouwen", die tot Ginevra's „maisniede" behooren, de „kinder der barone" [4]), lezen wij dat zij „dienden tallen stonden den heren vander tavelronden" [5]).

Laten de dichters somtijds de „camerieren" door de verschillende leden van het mannelijke „gesinde" bij haar taak de behulpzame hand bieden, *al* wat tot de *genezing* en *verpleging van gewonden en zieken* behoort, zien wij door hen aan de zorgen van „vrouwen ende joncfrouwen" toevertrouwd [6]).

Niet alleen *jonge meisjes,* ook *gehuwde vrouwen* treden in deze romans en wel aan de hoven als „camerieren" op. Nog meer dan de reeds vaker genoemde verbinding „vrouwen ende joncfrouwen" [7]), pleit hiervoor de plaats, die spreekt van de *vrouw* van koning Leodegan's

---

[1]) Lanc. III 23030 vgg.

[2]) Lanc. III 11814 vgg. en 11849 vgg.

[3]) Zie Lanc. III 12394 vg.

[4]) Lanc. II 42520 vgg. Van deze jonkvrouwen zijn de voornaamsten: Helibeel (Ginevra's „nichte"), Clarette, (Waleweins „nichte") en Ydeine van Lancgarde gedurende den korten tijd, dat zij aan het hof vertoeft.

[5]) Zoo noemt b.v. Merl. 29459 vgg. het behulpzaam zijn bij het *verkleeden.*

[6]) Hierover uitvoeriger in het volgende hfdst.

[7]) Zie b.v. Lanc. II 39731, 42517; Lanc. III 12516 vg.; Merl. 29461, 29465 enz.

„drossate", indertijd als jong meisje met zijne gemalin aan zijn hof gekomen en ook *na* haar huwelijk als hare „joncfrouwe" daar gebleven [1]); vervolgens de verzen, die ons mededeelen [2]), dat sommige van Ginevra's hofdames „hadden *ondertrouwe metten ridders vander tavelronde*".

Terwijl de „cameriere" gewoonlijk het gezelschap, de rechterhand en de vertrouwde der *„vrouwe"* is, bewijst zij ook enkele malen den *„here"* dergelijke diensten. Zoo treffen wij twee jonkvrouwen aan, die den weduwnaar, koning Amoraen, gezelschap houden [3]); een jonkvrouw begeeft zich als bemiddelaarster met een boodschap van Lancelot naar het kamp van Artur, die hem te Joyeuse-Garde belegert [4]); jonkvrouwen komen ook als boden „van des conincs halven Pelles" [5]) en uit naam van „den hermite Nachiëen" aan Artur's hof [6]).

Deze feiten worden slechts terloops vermeld; daarentegen zijn de dichters uitvoeriger, wanneer zij ons van de „cameriere" verhalen, die, als vertrouwde der meesteres, een kortere of langere reis onderneemt teneinde een kampioen [7]), een huwelijks-candidaat [8]), een vijand zelfs [9]) voor haar op te sporen of wel hare

---

[1]) Zie Merl. 17977—18008.
[2]) Lanc. III 793 vgg.
[3]) Wal. 3032.
[4]) Zie Lanc. IV 5781—5979.
[5]) Zie Lanc. III 9—25.
[6]) Zie Lanc. III 509—543.
[7]) Zie Lanc. II 10949—11045; Ferg. 4307—4411, 4460—4502.
[8]) Zie Lanc. III 22271—22349.
[9]) Zie Lanc. II 11369—11409, 11453—74 en vgl. 22865—22900.

brieven en boodschappen over te brengen [1]), waarbij somtijds al haar diplomatisch talent te pas moet komen.

Van een dergelijke schranderheid geeft Ginevra's „nichte" Helibeel blijk. Wanneer zij voor hare „meesteres" op weg naar de „vrouwe" van Lac is, wordt zij door koning Claudas aangehouden. Van angst voor haar eigen persoon wordt *nergens* gesproken; de brieven echter, haar door Ginevra medegegeven en waarvan ze terecht vermoedt, dat ze „alre meeste verhoelnhede" inhouden, veroorzaken haar groote zorg:

„Si hadde liever, wart si verraden,
Dat si hare pine daden
Ende smerte an haren lichame
Dan men hare letteren name
Ende men die letteren soude sien."

Ze weigert hare „besichede" mede te deelen en, na haar „naen" te hebben bevolen, de brieven in geval van nood in het water te werpen, wacht ze bedaard haar lot af.

Als een ander staaltje van de tegenwoordigheid van geest dezer „cameriere", wordt het volgende verhaald [2]). Op een nacht ontwaakt de bij Ginevra „in die camere" slapende [3]) Helibeel en ziet dat de koningin „een gebeelde . . . in eens gewapens ridders gelike . . . met starker gewelt . . . gehelst helt":

---

[1]) Vgl. Lanc. II 26046—26376.

[2]) Zie Lanc. II 11261—11317.

[3]) Men vergelijke Lanc. III 12921 waar ook Ydeine zegt: „„Ic licge in die camere mire vrowen."""

„Si spranc op, alse die sorgede das,
Dattie coninginne in frenesien was.
Si liep ten wijnwatre thant,
Die si genoech daer binnen vant,
Ende warp hare in dansichte doe,
Ende sprac hare dapperlike toe:
„ „Vrouwe, siet, *hier komt die coninc*" ",

welke woorden zulk een toovermacht uitoefenen, dat Ginevra „quam al te haer selven daer".

Van de *verknochtheid* en *erkentelijkheid* dezer „cameriere", getuigt haar antwoord, wanneer de koningin haar dien ochtend bij het ontwaken verzoekt, „een boetscap" voor haar te willen doen [1]) (het wegbrengen der zooeven genoemde brieven):

„ „Het en es gene dinc, bi mire trouwen,
Die ic vermach te done nu,
Inne salse doen doer u,
Ende ghine sout gheen wijf vinden,
Die hare soude onderwinden
Alse wel te deckene uwe saken
In dien dat gi mi cont wout maken.
Ic bem sculdich tallen uren
Doer u te done bi naturen;
Bedi ic bem van uwen geslachte
Die naeste die ghi hebt; ende ic achte
Van u goet tontfane ende weldaet,
Opdat ieman te hebbene staet;
Want alse gi mi sult gebreken
Alle andre sullen mi achter steken.
Ende mi staet u te dienen wel
Vele meer dan ieman el
Om te hebbene lude ende stille
Uwen danc ende u goeden wille"."

[1]) Zie Lanc. II 11325—55.

Doch ook zonder tot haar „geslachte" te behooren, zien wij de „cameriere" meer dan eens de bewijzen leveren, hoezeer zij deelneemt in al wat haar meesteres aangaat [1]).

Dit treedt vooral in het licht, waar zij zich „pijnt" om hare meesteres bij hare hartsaangelegenheden met raad en daad behulpzaam te zijn.

Het spreekt van zelf, dat hiertegenover een algeheel of althans gedeeltelijk *vertrouwen* van de zijde der *meesteres* moet staan. Wanneer Ginevra, in denzelfden nacht, dat Pelles' dochter ten paleize vertoeft, Lancelot doet ontbieden, geschiedt dit door Helibeel,

„Diet *al doe wiste al clare*
Van Lancelote ende van hare." [2])

Bij het eerste onderhoud tusschen Ysabele en Walewein heeft de jonkvrouw de „twee camerieren" „met hare",

„Die hare stille ende hopenbare
Heimelike waren tallen saken". [3])

Zoo ook *moet* Galiene hare hartsgeheimen, zij het dan in bedekte termen, [4]) aan hare „cameriere" hebben medegedeeld. Hoe anders zou Lunette Ferguut kunnen verhalen [5]), dat haar meesteres

---

[1]) Vgl. de plaatsen, die in hfdst. IV spreken van de levendige belangstelling der „maisniede" in de vreugde of het leed der meesteres.

[2]) Zie Lanc. II 35615—21.

[3]) Zie Wal. 7840—46.

[4]) Vgl. Ferg. 4521.

[5]) Zie Ferg. 4512—22.

. . „ „minnet enen sot,
Dien si noit maer enewaerf sach.
Mi wondert hoe dit wesen mach,
Dat sijs niet mach comen ave.
Hare en ghenoeget hertoge no grave,
No coninc, dat si worde sijn wijf,
Sonder een arem keytijf,
Een blode knecht uut vremden lande.
Waer so hi es, God geve hem scande!
Sinen toenamen en wetic niet"",

waarbij de verontwaardiging, dat zulk een man hare „vrouwe" laat smachten, haar hierbij bewoordingen in den mond geeft, welke zij bezwaarlijk van Galiene kan hebben gehoord.

Bij alle hartelijkheid en genegenheid nu van weerszijden, spreekt niettemin een enkel trekje van het besef der „cameriere", dat een zekere *afstand* haar van de meesteres scheidt. Lunette klaagt tot Ferguut, dat Galiene haar „doet sal doen slaen", wanneer zij onverrichter zake terugkeert [1]) en thuiskomende zegt ze al knielende tot haar „vrouwe":

„ „Over mi so doet rechten:
Doet mi braden in enen viere."" [2])

Waar echter een dergelijke goede verstandhouding, als tusschen Galiene en Lunette, *niet* bestaat, is het te meer begrijpelijk, wanneer wij de „cameriere" in angst en vreeze zien voor haar leven. De jonkvrouw van Karmeloet, die Walewein en Gariët aan de wraak harer meesteres doet ontkomen, redt zich zelve door de vlucht [3]),

[1]) Ferg. 4498.
[2]) Ferg. 4548 vg.
[3]) Zie Lanc. III 12032—35 en 12079 vg.

en inderdaad zou het „braden in enen viere" aan *haar* voltrokken zijn, zoo Walewein en Maurus haar niet op het laatste oogenblik te hulp waren gekomen [1]). Morgwein's „joncfrouwe", die Lancelot bij haar meesteres in gevangenschap leidde, antwoordt hem op zijn vraag, waarom ze hem aldus verried:

„ „Here, ic moeste doen alsoe
Ofte sterven."" [2])

Toch laten deze jonkvrouwen zich somtijds door haar medelijden bewegen, het lot der door „here" of „vrouwe" gevangen ridders te verzachten. De jonkvrouw der koningin van Forestan helpt Lancelot ontvluchten; geheel en al vrij van eigenbelang is echter deze handelwijze niet, daar Lancelot haar een wederdienst moet beloven [3]). De jonkvrouw van Karmeloet daarentegen handelt uit zuiver mededoogen [4]); de jonkvrouw, die Leoneel eten brengt en tot straf „metten haren" aan de takken van een boom wordt vastgevlochten [5]), Sornahan's „nichte" ook, die Acgravein verzorgt en verpleegt [6]), denken aan straf noch belooning bij het volbrengen harer daden.

Slechts aan de hoven van de koningen Leodegan [7]) en Pelles [8]) ontmoeten wij in deze romans een oude „*meesterse*", een gouvernante zou men heden zeggen.

---

[1]) Zie Lanc. III 13236—48.

[2]) Zie Lanc. II 23028—35.

[3]) Zie Lanc. II 13849—13952.

[4]) Zie Lanc. III 11824—53 en 12010—12047.

[5]) Zie Lanc. III 14375—84 en 14538—57.

[6]) Zie Lanc. II 8452—61 en 8486—8531. Behalve medelijden is hier ook dankbaarheid het door den dichter aangevoerd motief.

[7]) Zie Merl. 27490—27517, 27784—27827, 27897—27901.

[8]) Zie Lanc. II 15089—15195 en 35543—89.

Deze beiden worden echter door de dichters geheel verschillend geteekend. Terwijl immers de „meesterse" van Ginevra zich door de verwanten der „valsce" Jenover laat omkoopen, om Artur's „wijf" in het ongeluk te storten — waarvoor zij inmiddels haar straf niet ontgaat —, zien wij Abrisane, de „meesterse" van Pelles' dochter, het mogelijke bedenken, ten einde haar „joncfrouwe", eerst om den wille van de heilige zaak vervolgens uit minder godsdienstige beweegredenen, van dienst te zijn. Misschien ook zou men in zekeren zin met den naam „meesterse" de jonkvrouwen kunnen betitelen, aan wie wij een paar malen de zorg voor een *klein kind* zien toevertrouwd [1]).

Als leden van het vrouwelijk „gesinde" worden ons ten slotte nog afzonderlijk genoemd: een *oude sleutelbewaarster* van het kasteel Vagnel [2]), een *„werkwijf van siden"* aan Artur's hof [3]), een *„ioncwijf"* [4]), dat Merlijn's moeder dient, en een *„magedekijn, die lambere hoetde"* [5]).

---

[1]) Ferg. 3614 vg. en 3669; Lanc. II 30496 vgg.
[2]) Lanc. II 22772 vg.
[3]) Lanc. II 35973.
[4]) Merl. 3383.
[5]) Lanc. II 14807 vg.

VI.

ONTWIKKELINGSGRAAD, BEZIGHEDEN, TIJDVERDRIJF.

Dit hoofdstuk zal gewijd zijn aan een onderzoek naar andere dan reeds in de vorige hoofdstukken behandelde huishoudelijke bezigheden der vrouw, voor zoover deze uit de Britsche romans blijken.

Hierbij verdient voorzeker haar *zorg voor zieken en gewonden* eene afzonderlijke bespreking.

Zooals gezegd, stemmen de dichters bij de behandeling van dit punt hierin overeen, dat zij, naar oud gebruik, in het bijzonder de *vrouw* laten optreden als *wondheelster* en *artsenijbereidkundige*, als degene, die van *verband-* en *vergiftleer* hare studie maakt, al vinden wij daarnaast een enkele maal ook den „meester" [1]) of „ersater" [2]) genoemd.

Uitteraard zullen zij zich wel geen enkele vrouw geheel onbedreven gedacht hebben in het verleenen van de eerste hulp bij ongelukken: immers wij lezen, dat Ysabele Walewein's wonden op zijne aanwijzingen verbindt [3]); dat Lancelot gestorven zou zijn, indien de oude „quene", die hem op avonturen voert, zijne wonden niet had „gestopt" en „gebonden" [4]); dat Ginevra's

---

[1]) b.v, Lanc. II 10894, 10905.

[2]) b.v. Lanc. II 6067, 8178, 8400.

[3]) Wal. 10159 vgg.

[4]) Lanc. II 1434 vgg.

jonkvrouwen ijlings toeloopen en helpen, wanneer de door Lancelot gewonde onbekende (Bohort, die de koningin wilde schaken) op de tijding van Lancelot's dood in onmacht valt, doordien zijne reeds verbonden wonden wederom openspringen [1]); en, waar nergens van een „ersater" in Ginevra's gevolg wordt gesproken, mogen wij aannemen, dat dezelfde jonkvrouwen dezen ridder het eerste verband hadden aangelegd. Keije althans met Lancelot's boodschap, den gewonde „ware te nemen", terugkeerend, vindt reeds „sine wonden gebonden ende bereet" terwijl hij „in ene wel bereide orsbare lach" [2]).

Met nadruk echter wenschen de dichters de bijzondere bekwaamheden der vrouw op bovengenoemd gebied te kennen te geven, wanneer zij haar „*vroet van eersatriën*" [3]) heeten of wel verzekeren, dat zij „*ane wonden (wale) can*" [4]), er „*vroet ane*" is [5]), er „*(vele) af weet*" [6]) of „*hare conste onderwinden vandien*" [7]).

Een dergelijk getuigenis wordt ons gegeven van een jonkvrouw, wie (omdat zij na driemaal gedaagd te zijn *niet* in Artur's hof verschenen was) dertig kasteelen „ontwijst" waren. Torec springt voor haar, Ywein voor degenen, die het vonnis uitspraken, in de bres en bij het eerste samentreffen breken de speren zoodanig „tsticken", dat beiden ridders „dat trinsoen" in het

---

[1]) Zie Lanc. II 1412—1417.
[2]) Zie Lanc. II 322—332
[3]) Ferg. 4187.
[4]) Tor. 652 en 2030.
[5]) Lanc. II 22652.
[6]) Lanc. II 19343.
[7]) Lanc. II 16520.

lichaam blijft steken. De jonkvrouw nu weet hen van dezen last te bevrijden: ze verbindt de wonden „saechte" en wanneer Torec haar als gast naar haar land gevolgd is ontslaat zij hem niet dan alvorens hem „altemale" van zijne wonden te hebben genezen [1]).

Vervolgens worden twee door Ferguut uit de macht van een gygant bevrijde jonkvrouwen ervaren op geneeskundig gebied genoemd. Wanneer Ferguut na den strijd vóór den Rikestene bij haar „in die zale" treedt, reinigen zij zijn „ansichte al met bloede bevaen", zij zalven hem en „vriendelike in haer arme tastensi Ferguuts wonden" bij „enen viere warme" [2]). Ten tweede male „doreslegen in so meneger stat" van Galiene's burcht teruggekeerd, ondergaat hij dezelfde behandeling: de jonkvrouwen zalven hem „ende maecten hem een bat," op de volgende wijze:

„Worper in rosen ende acoliën
Ende ander cruut, dat si daer vonden,
Omme te saechtene sine wonden;
In corter stont hadsine genesen." [3])

Op een paar plaatsen nu vinden wij een meer nauwkeurige opgave van den *duur* der genezing, nadat ons te voren op het gevaarlijke der verwondingen is gewezen. Zoo wordt Ywein, die in een strijd met Bohort:

. . „was berect soe,
Dat hi wel waende sterven doe,
Want hi sulke .vij. wonden droech,
Die minste was vreselijc genoech", [4])

[1]) Zie Tor. 2005—2044 en 2094 vg.
[2]) Zie Ferg. 3990—96.
[3]) Ferg. 4183—92.
[4]) Lanc. II 16336 vgg.

„binnen .xl. dagen" door eene zich in „ene abdye van witten nonnen" bevindende vrouw genezen [1]).

Wanneer bovendien het gestel van den gewonde blijkbaar medewerkt, mag het een jonkvrouw gelukken Lioneel, die in een kamp met zekeren ridder zoo goed als deze:

. . „hadde selke .x. wonden,
Dar een ander wel sterven mochte
Vander minster" . . [2])

„binnen .viij. dagen" te genezen [3]).

Waar echter de gevangenschap van den patient de taak der verpleegster bemoeilijkt, daar onthoudt de dichter haar zijn dubbelen lof niet. Aldus zien wij Sornahan's „nichte" geprezen èn door de verbazing van haar oom, die zijn doodelijk gekwetsten gevangene (Acgravein) geheel genezen terugvindend, zich erover verwonderde „wat ersatren dat hi hadde gehat": [4])

„ „Gi wart luttel beter dan doet nu,
Ende daertoe in sulc prisoen geleit,
Ine waende niet, in rechter waerheit,
Dat gi sout hebben geleeft .iij. dage."" [5])

èn door Acgravein's eigen getuigenis:

„ „Noit haddic anders hulpe negene
Dan vander joncfrouwe allene."" [6])

Moeilijker mogen wij ons de taak der vrouwelijke

---

[1]) Lanc. II 16521 vgg.
[2]) Lanc. II 22343 vgg.
[3]) Zie Lanc. II 22650—54.
[4]) Zie Lanc. II 9886—91.
[5]) Zie Lanc. II 9906—10.
[6]) Lanc. II 8459 vg.

deskundige voorstellen wanneer haar hulp voor z. g. „*gevenijnde*" wonden wordt ingeroepen. Aldus geneest de gemalin van Druant van Roetsebise „in drie weken" zoowel de wonden, die Torec haren „here" „int hoeft" sloeg, als Torec's eigen — daarenboven nog verouderde — kwetsuren, hem door Briant „met enen gevenijnden brande" toegebracht [1]). Misschien moeten wij in deze vrouw, gelijk in alle vrouwelijke personages van den Torec, min of meer een elve zien, haar ergo een bovennatuurlijke macht toekennen. Niets dergelijks lezen we echter van de vrouw, die Lancelot, toen zijn beenen geheel opgezwollen waren (zoowel door zijn gedwongen verblijf in een put, die „vuil was van slangen ende van wormen" [2]) als door het daarop gevolgd te paard zitten), op deze wijze geneest:

„Si gereide dat dartoe dochte,
Darmen venijn met verdriven mochte.
Si salvede hem die bene sijn
Met ere salven jegen tfenijn,
Ende bewant hem wel die been". [3])

Ook blijkt hare geruststellende belofte, hem „in corten tiden" [4]) te zullen genezen, niet ijdel. Na vier dagen

---

[1]) Zie Torec 1562—68, 1577—80 en 1606—9. Eenige verwarring is hier op te merken. Eerst laat de dichter Briant zelf verklaren T. te zullen genezen (615 vgg.: „„nu ter stonden sone leeft in die werelt man, diese u oec genesen can, ic ne waerd"'); vervolgens verzekert B. hem, dat zijn levensbehoud afhangt van zijne „swegerinne", die den „cyrkel" bezit (650 vgg.: „„want ens in die werelt wijf, die bat an gevenijnde wonden can"') en ten slotte zien wij hier de *andere* „swegerinne" van Briant Torec's wonden genezen.

[2]) Lanc. II 18748.

[3]) Lanc. II 19358 vgg.

[4]) Lanc. II 19353.

is hij reeds „een deel verlicht.. van sire siechede" en „ten .xiiij. dage" is hij weder in staat te rijden, „sonder sage" voegt de dichter er bij [1]).

Niet langer met gemeenplaatsen doch op een wijze, die ons tot in kleine bijzonderheden het optreden der verpleegster voor oogen stelt, worden wij aangaande de door de vrouw in dergelijke gevallen gevolgde geneesmethode ingelicht, door de episode, welke spreekt van de „joncfrouwe", die Lancelot van „venine" genas. Weliswaar blijven wij ook hier omtrent sommige geneesmiddelen (met name de reeds vaker genoemde wondzalf of medicamenten „jegen tfenijn") in het onzekere en kan slechts *de* Middeleeuwsche pharmacopee — het achtste, negende en tiende boek van Maerlant's „Der Natueren Bloeme" — ons dienaangaande gissingen doen maken [2]).

---

[1]) Zie Lanc. II 19363—68.

[2]) Vgl. Dr. J. TE WINKEL: „Maerlant's werken 2e dr. Gent 's Grave. 1892" bl. 351 vgg. en zie b.v. voor *middelen „jegen tfenijn"*: „Der Nat. Bl." B. VIII, 355 vgg.: „Sijn (n.l. van den *„ficus"* of vijgeboom) witte sap, dat wilmen weten, / Es nutte jeghens serpenten beten"; 599 vgg.: „Die vrucht (n.l. van den *„nux"* of noteboom) sijn van so groter macht, / Datmen over waer dit acht, / Dat si al sulc venijn verslaen, / Alsmen in spisen mach ontfaen."; 937 vgg. (over den *„vitis"* of „wijngaert" sprekende): „Men leset dat ghemaect mach sijn / Aldus ghetriakelt venijn / (de variant heeft: wijn) Die goet es, alsmen wille weten, / Jeghen ghevenijnde beten.."; B. X, 70: „Ets (n.l. *aloë*) jeghen serpents bete goet"; 246 vg.: „Goet ist (n.l. het „cruut *dyptanus*") jeghen venijnde beten, / Ghestampt ende gheleit op die wonden"; 381 vgg.: „Salmen oec jeghen venijn, / Gheven dranc (n.l. van het „cruut *menta*"), soe moeter in sijn / Wijn daermense in siet.."; 615 vgg.: „Gheten ende wel ghewreven / Salmense (n.l. *„sponsa solis*, dats die goudsbloeme") jeghen venijn gheven, / Dat coemt van venijnden beten";

Evenzoo voor *wondzalf* e. d. b.v. B. VIII, 720 vgg.: „Neme dit populoen (zalf uit de „cnoppe" van den „populus dats die populiere" in ongezouten boter „gesoden") ..Bede swellinghe ende wonden / Ghenest saen in

Doch nergens wordt uitvoeriger dan in deze episode de kuur beschreven, welke op den — tengevolge van het drinken van water uit een „fonteine" vol slangen — met „venijn" besmetten Lancelot wordt toegepast en wel door een jonkvrouw, van wier kundigheden bij monde van haar broeder wordt getuigd [1]):

„ „Men soude nieman vinden nu,
Die so wel kent der crude cracht
Alse gi doet, ende hare macht,
Ende van venine af te done also wel
Weetti meer dan ieman el." "

De jonkvrouw, van den ernst van het geval onderricht [2]),

„. . sochte daer inden beemt thant
Crude, di si daer toe goet vant,
Ende si brac gene crude warde
Metten apple van Lancelots swerde
Inden selven nap, daer hi uut doe
Hadde gedronken, ende si deder toe
Triacle [3]), die si hadde daer.
Ende si ontdede hem den mont daer naer,
Ende goet hem tgene in den mont."

Lancelot begint dan te „swellen", totdat hij „also groet als ene tonne was" [4]):

---

corten stonden"; B. IX, 523 vgg.: „Sijn (n.l. van den „*piper*") pulver bitet tallen stonden, / Onnutte vleesch uut den wonden", 568 vgg. noemt „pulver" van den „*sandali-boem*" als slaapmiddel en als middel „jeghen dien hoeftswere", gemengd met „olie mandragoraet" (zie ook B. X, 359 vgg.) „ende met latuwen sop".

[1]) Lanc. II 11998 vgg.

[2]) Lanc. II 12011 vgg.

[3]) Oudemans: „triacle, tegengift" (Kil).

[4]) Zie Lanc. II 12025—57.

„Die joncfrouwe bat haren broeder das,
Dat hi hare alle die cleder brochte,
Die hi in hare camere vinden mochte.
„ „Wie sulne hier leggen, bedi
Vortmenne henen, dunket mi
Dat hi sterven sal, die ridder wart.""

Wanneer haar de kleederen, „die cume hadde gedragen een part" benevens „ene viole" gebracht zijn, legt zij Lancelot op een bed „ende si leide op hem daer naer al die cleder". „Die joncfrouwe, dat suldi weten", voegt de dichter er aan toe, „hiltene herde cort om sweten".

Uit dit alles nu blijkt, dunkt mij, eenigszins wat men onder deze „viole" heeft te verstaan. Hiermede zal wel niets anders bedoeld zijn, dan het, bij Maerlant als „viola" vermelde „cruut" [1]), waarvan men „syroep, datmen heet violaet", vervaardigt en wel op de volgende wijze:

„Violetten men sieden bestaet
In watre, ende duwet doer een cleet,
Daer toe suker, dus ist ghereet."

„Ets goet, alsmen heeft den rede, den lechame tontbinden mede", lezen wij verder. Wanneer men „die bloemen in olie siede", krijgt men een middel, waarmede men hem, „dien sijn hovet swert, ist dat hem van hitten deert, tvoerhoeft ende slaep" moet zalven.

Over „heiten" nu klaagt Lancelot, zoodra hij weder in staat is te spreken, den volgenden dag zeer [2]). De

---

[1]) Zie „Der Nat. Bl." Boek X, 639—663.

[2]) Lanc. II 12083 vgg.

jonkvrouw is echter verstandig genoeg, om, ongeacht zijn smeekbeden, eerst den daarop volgenden dag voorzichtig drie „gestikte cuelcten, daer toe drie covertoren" van hem te verwijderen[1]). Vervolgens geeft zij hem te eten [2]):

„Als hi geeten hadde si dede
Hem een bedde maken ter stede,
Ende dedene op tbedde liggen saen,
Ende decten lichte, sonder waen.
Ende ten irsten dat hare dochte
Dat hi in slape wesen mochte
Dede si dandre uutgaen houde,
Datten nieman wecken ne soude."

Als Lancelot ontwaakt spreekt hij reeds de meening uit: „„Ic sal genesen eer iet lanc."" [3]) Doch weldra moet zijne verpleegster hem verlaten en eerst na een ziekte van drie dagen, waarin Lancelot's toestand door gebrek aan hulp weder zeer verergerd is[4]), herneemt zij hare plaats aan zijne legerstede en begint er mee „sine *spise* te doen gereiden", waarbij zij „*visierde* in welker wise". [5])

Deze jonkvrouw is, voor zoover ik kon nagaan, de *eenige* van wier *culinaire* bekwaamheden deze romans spreken, tenzij wij in de volgende verzen[6]) de bewijzen der kookkunst mogen zien van de twee door Ferguut

---

[1]) Zie Lanc. II 12087 vgg. en 12121 vgg.
[2]) Lanc. II 12139 en 12167 vgg.
[3]) Lanc. II 12248.
[4]) Zie Lanc. II 12546—51.
[5]) Lanc. II 12831 vg.
[6]) Ferg. 3682—88.

bevrijde jonkvrouwen, die — gelijk we zagen — blijkbaar van personeel *verstoken* waren:

„Daer was wel gereet dat eten.
Men [1]) brochte hem (n. l. Ferguut) van *venisoene*;
Hi ad sere, hi hads te doene.
Die joncfrouwen bi hem saten,
Blidelike dat si aten
Alles dies si visieren mochten."

Lancelot's verpleegster inmiddels, na hem aldus verkwikt te hebben:

„. . deder toe oec al hare macht [2])
So dat hi sliep al dore dien nacht.
Des anderdages gevoeldi das,
Dat hi lichter dan te voren was.
Si hadde gereet ene lactuare,
Die si hem gaf eten daer nare;
Ende si bestreect met salven bede [3])
Sinen slaep ende sine aerme mede.
Hi sliep thant, al was hi siec,
Dat hi vor vespertijt niet ontwiec."

Bij het ontwaken gevoelt hij zich zóó verlicht, dat hij verklaart: „„Ic wane cortelike genesen."" De jonkvrouw doet hem dan nogmaals „een deel" eten en

---

[1]) Dit „*men*" gevoegd bij vs. 3685 zou wellicht de inderdaad uit meer dan één omstandigheid blijkende afwezigheid van personeel, *hier* kunnen tegenspreken. Anderzijds lijkt het mij niet onwaarschijnlijk, dat met dit „men" de „ene joncfrouwe" is bedoeld, die de „tafle leide" (gereedmaakt, de gerechten daarop plaatst enz.) en zich vervolgens mèt de andere bij Ferguut neerzet. Ernstiger verzet zich inmiddels vs. 4000 („Ende *daden* hem een bedde maken") tegen de *af*wezigheid van personeel.

[2]) Zie Lanc. II 12833—52.

[3]) Met de „salve violaet" dus?

„dor das, dat hem sijn hoeft so idel was, si deden liggen om slapen doe."

Van een dergelijke „lactuarie" vinden wij bij Maerlant[1]) het volgend recept:

„Men neme tsaet van mecopine,
Ende tsap van lecorissien fine,
Ende van Arabia gummi,
Ende daertoe mede draganti,
Hierof ende van desen saken
Salmen latuarie maken,
Ende dat met syrope minghen."

Welke samenstelling de jonkvrouw echter volgde blijft voor ons een geheim. Bovendien zwijgt het verhaal sinds dien van eenige door haar toegepaste geneesmethode en mogen wij ons vergenoegen met de mededeeling, dat Lancelot aan het einde der week „oorlof" vraagt, om „al genesen" zijn „herberge" te verlaten[2]).

Geheel in het kader der Britsche romans passend is de neiging der dichters, verscheidene vrouwen zich met het *bovennatuurlijke* te doen bezighouden. Bezwaarlijk althans mogen wij, waar we lezen, dat Artur's halfzuster Organie, die „ene grote clerckerse" was[3]), in het klooster „*astronomie*" leert[4]), hieraan de in de wetenschap geldende beteekenis toekennen. De mede-

---

[1]) „Der Nat. Bl." Boek X 491 vgg.; „*mecopine*", papaver. Zie verder VERDAM, Mned. Wrdb.: „*lecorisse*, Lat. liquiritia, Du. lakritze, zoethout; *lactuarie*, Lat. electuarium, Gri. ἐκλειϰτόν, lekkere warme drank, vooral met kruiderij toebereid, dikke zoete medicijn, likkepot; *dragant*, Lat. tragantum, boksdoorn".

[2]) Zie Lanc. II 13053—69.

[3]) Merl. 25012.

[4]) Zie Merl. 8993—9003 en 11458 vgg. doch vgl. 25014 vg., waar van hare „nigromantie" wordt gesproken.

deeling, dat zij hiermede „wonderen" doet en er haar naam „Morgant-li-feie" aan dankt, verzet zich hiertegen en doet veeleer het vermoeden ontstaan, dat met deze „astronomie" niets anders is gemeend dan de t. a. p. genoemde „*nygromancie*" en „*gokelie*", waarvan zekere Carnele „Hargodebrandes suster" hare studie maakt[1]). De wijze, waarop in het algemeen over deze Morgant of Morgwein wordt gesproken bevestigt dit: mèt zekere Cybile en de „Vrouwe van Lac" wordt zij als één der „vrouwen van erderike, die meest toverien conden", genoemd[2]); ook Ginevra waarschuwt Lancelot tegen hare kunsten, want „„si can soe vele duvelien, si soude met harre toverien onneren wel dapperlike den besten man van ertrike"" "[3]).

Inderdaad zien wij, wanneer zij ten tweede male Lancelot in haar macht heeft gekregen[4]), de „feie" aldus hare zwarte kunst in toepassing brengen:

„Morguyen nam ene busse met podre doe,
Die si hadde gemaect dar toe,
Ende ginc dar Lanceloet lach.
Alsine soe vaste slapen sach
Brachte si ene selverine pipe daer,
Die si met poudre dar naer
Vulde ende hem sette
In dien nese sonder lette,
Ende hem in die hersinen blies."

En niet alleen Morgwein's geheele persoonlijkheid,

---

[1]) Merl. 16079 vgg. In Lanc. II 39593 vg. worden „gokelie" en „astronomie" zelfs in één adem genoemd.

[2]) Lanc. II 13654 vgg.

[3]) Lanc. 21446 vgg. Zie ook 19523 in denzelfden geest.

[4]) Lanc. II 22942 vgg.

ook haar zegevierende uitroep (wanneer zij hem tengevolge van deze behandeling „siec" ziet): „„Onse *poysoin* heft gewarcht sere"" [1]), wijst er op, dat wij in dit „poudre"" geen genezing aanbrengend middel meer hebben te zien.

Bij een dergelijke voorliefde voor het *onwezenlijke* kan het ons verder niet verwonderen, wanneer wij de dichters het „*belezen*" van iemands wapenen en dit op zoodanige wijze, dat geen andere daartegen bestand zijn [2]), of wel het *veranderen van menschen in dieren:* vos [3]), pad [4]) of gedrochtelijken „naen" [5]), min of meer tot de kundigheden eener „vrouwe" of „joncfrouwe" zien rekenen. Iets anders is het natuurlijk — ofschoon ook hierbij een waas van geheimzinnigheid de personen blijft omzweven [6]) — wanneer zij ons vrouwen schilderen, die in vrome daden en gepeinzen hare dagen slijten: die leven als een „helich wijf" [7]), de „heilige kerke . . vorderend", de armen kleedend, de zieken verzorgend, „altoes in bedingen" [8]), „die hare (d. i. het haren boetekleed) naest haren live dragend" [9]). Hiertoe ook zijn z.g. „begeven" vrouwen, „clusernessen" [10]) te reke-

[1]) Lanc. II 23010.

[2]) Lanc. III 13658 vgg.

[3]) Wal. 5696 vgg.

[4]) Wal. 5736 vgg.

[5]) Merl. 35588 vgg., 35753 vgg., 35786 vgg., 36043 vgg.

[6]) Men vergelijke haar kennis van verleden, heden en toekomst, de ingevingen, die zij van de „heilich geest" ontvangen e. d. (zie b.v. Lanc. III 2634 vgg., 3237 vgg.. 3395 vgg., 7895 vgg., 8033 vgg., 8080 vgg., 8141 vgg., 8832—61, 9370 vgg).

[7]) Lanc. II 15940 vgg.

[8]) Zie Lanc. II 24370—76.

[9]) Lanc. II 24369 en 25284.

[10]) b.v. Lanc. III 2630.

nen als b.v. Perceval's „moye", die het leven eener koningin met vreugde voor het leven „„in armen abite ende tere armer stede"" verruilt [1]); wellicht ook een persoonlijkheid als Perceval's zuster, die haar schoone haren afknipt, om er heilige versierselen van te maken [2]). Doch bovenal is als zoodanig te beschouwen het geheele vrouwelijke personeel van den graalburcht, met name Pelles' dochter, die dagelijks in plechtigen ommegang „een dat rijcste vat van erderike.. boven haren hoefde" gedragen brengt [3]) en weenend haren vader het verwijt toevoegt: „„Ay here, dit hebdi benomen mi met uwen werke"", wanneer zij „dat heilech grael" heeft moeten overgeven in handen van „des conincs nichte, di *maget* was" [4]).

Tot de werkelijkheid — voor zoover wij a priori dit woord in deze romans mogen gebruiken — terugkeerend, vinden wij in de Britsche romans enkele voorbeelden van vrouwen, die de kunst van *lezen* en ook van *schrijven* verstaan [5]). In het bijzonder van Ginevra, die ook anderszins als geestelijk zeer hoog staande, als de „*vroetste*" en „ene die *wiseste* van Kerstenhede" wordt geprezen [6]), treffen wij meer dan één proeve van bekwaamheid op dit gebied aan. Ook van Viviane — hoewel wij met deze persoonlijkheid wederom min of

---

[1]) Lanc. III 3203 vgg.

[2]) Zie Lanc. III 8839—47.

[3]) Zie Lanc. II 3727—68 en 15035—70.

[4]) Zie Lanc. II 17754—64 en 17727—39.

[5]) Lanc. II 19632, 19738 vgg., 26506; Tor. 3255; teneinde hier niet in herhalingen te treden, verwijs ik naar de reeds vaker aangehaalde bijdrage van Dr. J. TE WINKEL: „De bewoners van een kasteel in de 13e E." bl. 275.

[6]) b.v. Merl. 13010 en 19090.

meer de grens tusschen het werkelijke of althans bestaanbare en het bovennatuurlijke naderen — getuigt Merlijn in zijn antwoord op haar verzoek, haar alles, wat hij weet te leeren:

> . . „ „ic salt leren u,
> Ende gy sult dat scryven nu
> Want gijt wel konnet, ende oec zijdy
> Wel geleert" ",

gelijk zijn „meester" hem verteld heeft [1]).

Reeds noemde ik in het tweede hoofdstuk als product van *handwerkkunst* een „huve van goutdraden goet" door Morgwein, die „dat beste wercwijf van goude ende van syden" wordt geheeten [2]), voor hare zuster vervaardigd; zoo ook de ringen door Percevals zuster van blonde haren, gouddraad en zijde gemaakt [3]); als derde kunstwerk is hierbij de mantel van hermelijn met den rand van sabelbont (of den zwarten rand?) te noemen, welke eveneens door vrouwenhanden vervaardigd was, getuige 's dichters lof aan de „*scepsterigge* diet wrochte" [4]). Van twee door gyganten gevangen jonkvrouwen lezen wij voorts, hoe hare bewakers haar „pellen ende met siden mede ende alretire scoenheden . . *werken* daden" [5]).

---

[1]) Zie Merl. 22160—71.

[2]) Merl. 29883 vgg. en vgl. ook Lanc. II 35971.

[3]) Schultz, „Das höf. Leben", I, 151, noemt het verwerken van edelgesteenten in galons e. d. als een geliefkoosde vrouwelijke bezigheid.

[4]) Ferg. 73 vgg.; „Das höf. Leben", I, 152: „das Schneidern stand auch der hochgebornen Dame wohl an".

[5]) Lanc. III 21093 vgg. Onder de hier genoemde „scoenhede" zijn wellicht de in „Das höf. Leben", I, 152, genoemde „Borten, Gürtel, Kopfputzsachen, Hauben, Gürteltaschen" te verstaan. Zie vooral: „De bewoners van een kasteel in de 13e E." bl. 277—278.

Reeds ook noemde ik in het tweede hoofdstuk den „rosenhoet": op het *vlechten* hiervan wijst de plaats, die de vrouw laat verklaren, dat haar „amijs" haar „blome tenen hoede" placht te plukken [1]), en die, welke een jonkvrouw aan haar meesteres twee „rosene hoede" doet brengen, „die si hadde gemaect in dien boengaert" [2]).

In den Torec wordt ons verhaald, hoe de held van dezen roman „op „tscip van aventuren" naar een „borch marberijn" wordt gevoerd en daar een „menechte joncfrouwen ende vrouwen ende joncheren" aanschouwt:

„Die speelden menegertiren spel,
Scaecs, wortaflen, dansen, reien:
Met voglen, met honden si hen meien." [3])

Behoudens het „wortafel" in den Walewein ook „werptafel" genoemde spel (ons tric-trac) [4]) vinden wij *al* deze spelen ook elders genoemd als door *vrouwen* beoefend. Met name in het „*scaec*" verraden èn de jonkvrouw, voor wie de „clerc" Gwinebant den dans, die „niet en cesseerde" benevens het zelfspelende „scaecbert" maakte, èn Ginevra groote bedrevenheid. De eerste nu is zich ten volle van hare kundigheden op dit gebied bewust en vraagt op Gwinebant's uitnoodiging hare krachten op het spel te beproeven [5]):

---

[1]) Lanc. II 40029.

[2]) Lanc. II 7604 vgg. en vgl. Dr. J. te Winkel. „Het kasteel in de 13e E." bl. 47.

[3]) Zie Tor. 2320—34.

[4]) Wal. 2966. Zie de noot in den door Dr. J. te Winkel uitgegeven Torec.

[5]) Zie Lanc. II 18402—30.

„ „Jegen wien daer spelen nu?
En sal niet wesen jegen u;
Want gine connes niet jegen mi.""

Wanneer hij haar echter voorspelt, dat zij, hoe fijn zij ook spelen moge, „in den hoec gemat" zal zijn, zet zij alle bedenkingen ter zijde, en

. . „trac ene vinde vort alse houde
Om te wetene wat wesen soude.
Dar spranc ene vinde vor thant,
Datter nieman toe ne dede hant;
Ende alsi des wart geware,
Dat tspel spelde jegen hare
Sonder ander helpe, si pijnde sere
Subtilike te speelne vort mere,
Alse die gerne weten woude
Wat inden daer af comen soude,
Want si conste alsoe vele
Ende *meer dan ieman* vandien spele;
Mar sine conste soe wel niet dat,
Sine was in dien hoec gemat.
Ende alsijt hadde besien wel,
Si seide dat wel gemaect was tspel."

Ook Ginevra geniet den roep in dit spel uit te blinken [1]): wanneer Lancelot tenslotte den dans doet ophouden en het „scaec" vermeestert, zendt hij dit laatste aan zijne „vrouwe". Artur van de bijzondere eigenschappen daarvan onderricht, wil er zijne krachten op beproeven; doch de baronnen weerhouden hem met de woorden:

. . . „„Gine selt, here;
Laet mire vrouwen spelen ere,
Dire meer af can, dat wi wel kinnen,
Dan alle die sijn hir binnen.""

[1]) Zie Lanc. II 18542—85.

Hoezeer Ginevra echter „met al haren sinne hare sette te speelne wel" en „pijnde sere ombe wel te speelne in allen kere (want" zegt de dichter „vele hoger lude sach opt spel)", ten slotte is ook zij „in den hoec mat" en groot is de onschuldige vroolijkheid hierover „in die sale".

Niet aldus door een onzichtbaren speler, zien wij Walewein's „amie" Ydeine schaakmat gezet [1]). Wanneer Walewein n.l., in de gedaante van een „ridderkijn", het „gepens" van zijn „lief" wil doorgronden en tot dit doel aan Artur's hof komt, vraagt Ydeine, wie dat „ridderkijn wel bequam", hem „na den eten.. oft hi woude spelen enich spel." Op zijn toestemmend antwoord, stelt zij hem dan het schaak voor, waarin zij echter *niet* opgewassen blijkt tegen Walewein, die „tspel wan sonder pine".

De plaatsen, die van *dansende „reijende"* en *zingende* jonkvrouwen en vrouwen spreken, geven eenigermate een inlichting aangaande het eerstgenoemde vermaak. Blijkbaar geschiedde dit gelijktijdig met het zingen: in den Lancelot althans zien koning Ban en zijn neef Gwinebant in een bosch zes „joncfrouwen" [2]),

„Die dancsten ende songen toe
Van der coninginne Jeneveren neuwen sanc,
Die neuwe gemaect was onlanc."

[1]) Zie Lanc. III 12874—12914.

[2]) Lanc. II 18232 vgg. Deze verzen maken deel uit van een episode (18225—18456), welke in hoofdzaak met eene in den Merlijn (24285—24393) overeenkomt, met dit onderscheid, dat in den Lancelot koning Ban en zijn neef Gwinebant, in den Merlijn koning Bohort en zijn broeder G. worden genoemd: vervolgens is er in den Merlijn *niet* van een liedje sprake en dansen hier mèt de joncfrouwen ook ridders welke in den Lancelot aanvankelijk ontbreken.

Nadat de koning de opmerking heeft gemaakt [1]):

„ „Het stonde wel, bi mire trouwe,
In dezen dans, dat elke joncfrouwe
Enen ridder hadde an die hant,"

doet hij zijne ridders „beten" en met de jonkvrouwen dansen. Voor dit gepaard dansen, of liever voor dit dansen in bonten rij, spreken wellicht ook de verzen, die ons verhalen van den stoet, welken Merlijn voor zijn „lief" Viviane uit het niet doet ontstaan. [2]) Op een teeken van zijne „roede":

„So quamen ridder en de vrouwen
Uten foreeste gereden, ende joncfrouwen
Ende knapen een goed deel met,
Ende hielden hant in hant, dat wet,
Ende quamen al singende alle mede, . .
Ende daervor quamen trompenaren . .
Ende doe si daer inquamen naer,
Begondensi dansen ende reyen alsoe."

Wat betreft het bovengenoemde liedje, door de zes jonge meisjes gezongen, hiervan verstaat de „knape" van Lancelot, die met zijn meester te zijner tijd „in dat verloren foreest" gereden komt, slechts deze woorden:

„ „Wie hebben die scoenste coninginne
Die dese werelt hevet inne."" [3])

Blijkbaar werd door haar dus niet bijzonder duidelijk gearticuleerd: zoo kan ook Viviane slechts met moeite het „reprys" der liedjes verstaan [4]):

---

[1]) Lanc. II 18270 vgg.
[2]) Zie Merl. 22093—22109.
[3]) Lanc. II 16221—28.
[4]) Zie Merl. 22119 vgg.

„„Mynne begint met feesten openbaer,
Ende si indet met rouwen swaer"",

al zingen de vrouwen en ridders ook zóó „hoge ende claer", dat men het ver in de rondte kan hooren. Van het zingen als uiting van *vreugde* spreken de woorden van twee jonkvrouwen, die verhalen, hoe zij eens met hare „amise" door het woud kwamen gereden:

„„.. in hogen
Lude singende ende blide"" [1]).

Slechts één plaats [2]) gewaagt met lof van de vrouwenzang en wel, waar ons geheel in overeenstemming met hare elvinnenachtige persoonlijkheid (men vergelijke de Sirenen), van Morgwein wordt verzekerd, dat zij „*wael sanc*".

Hoewel wij alleen van Ginevra en hare vrouwen lezen, dat zij Artur op de *jacht* vergezellen of wel hem narijden, om dit vermaak te „scouwen" [3]), zoo wijzen toch de „*spereware*", die een jonkvrouw „ontflogen" is [4]), of door haar „op hare hant" wordt gevoerd [5]); de „*brec*", dien een andere edelvrouw een „naen" ontneemt [6]); de „*winde*", welke wij in Ydeine's bezit zien [7]); de „*scicht*" en „*boge*" ten slotte, waarmede

---

[1]) Vgl. Ferg. 3648 vgg.

[2]) Merl. 29876.

[3]) b.v. Ferg. 67; Lanc. II 34 vgg. en 53 vg. Men vergelijke bovendien de „bracke", dien de „Vrouwe van Lac" Ginevra ten geschenke gaf (Lanc. II 46—53) en het witte „hondekijn", door Walewein tot hetzelfde doel in een bosch gevangen (Lanc. III 12679 vgg.).

[4]) Vgl. Torec. 2110—14.

[5]) Lanc. II 22680 vg.

[6]) Zie Lanc. II 16281 vgg., 16291 vg. en 16304 vg..

[7]) Lanc. III 13114.

een badende jonkvrouw (blijkbaar zweeft hier de godin Diana den dichter voor oogen) een wreeden ridder straft [1]), op het feit, dat ook de dichters der Britsche romans zich de vrouw wel èn als liefhebster van- èn als deelneemster aan de jacht zullen hebben voorgesteld.

Een belangrijk tijdverdrijf voor de vrouw eindelijk, waarbij ik nog eenige oogenblikken langer zal stilstaan, is het *tournooi*. Moge zij hieraan ook geen werkzaam aandeel nemen, middellijk toch is deze geheele instelling, zoo al niet haar werk, dan toch een werk haar ter eere ondernomen, een ridderlijk vertoon om harentwille, te noemen. Hoe menigmaal toch is hare *persoonlijkheid* hierbij het begeerlijk loon, hetwelk de „bloemen van ridderscepe" van heinde en ver zal lokken! Hoe vuurt het bezit van haar *„mouwe"*, haar *„wimpel"*, die den overwinnaar tegenwuift, den moed, de vermetelheid der tournierende ridders aan en maakt somtijds het spel tot ernst, tot zaak van eer, tot middel zelfs om lang gevoede wraak te koelen, oude veeten uit te vechten.

De verzen nu, die ons met betrekking tot het te houden steekspel tusschen koning Bandemagus en den koning van Norgales het volgende verhalen [2]):

„Opten selven dach deden berecken
In dien mensch die .ij. coninge,
Daer si tornieren souden onderlinge,
Stoedsen ten venstren, datter scouwen
Uut mochten vrouwen ende joncfrouwen,
Ende lenen, daer si mochten lenen an.
Het was in dat lant costume dan,

[1]) Lanc. II 23641 vgg.
[2]) Zie Lanc. II 14274—89.

Dat coninginne ende hoge vrouwen
Dien tornoy voren scouwen
.ij. dachvarden verre ocht drie;
Ende wandelende ridders, dat sie
Hare lieve met hen brochten
Ten tornoye als sise sochten;
Hierbi rechtemen [ende] antierde
Loedsen so waermen tornierde,"

zijn met geringe wijziging op ieder tournooi, dat de grootere of kleinere vorsten en vorstinnen der Britsche romans doen „crieren" toepasselijk. Immers herhaaldelijk zien wij „vrouwen ende joncfrouwen" in grooten getale zich opmaken [1]) teneinde zich naar de plaats te begeven, waar — in ernst of in spel, in den tweekamp of bij het tournooi — de dappere ridders hunne krachten zullen meten. Bij dergelijke gelegenheden worden de vrouwen somtijds zelfs nadrukkelijk uitgenoodigd, hetzij door koning Artur [2]), hetzij door één der ridders, die den „camp genomen" hebben [3]); of wel zij komen uit eigen beweging, uit belangstelling in vader [4]) of minnaar [5]), nu eens onder geleide van den laatste [6]) dan weer deel uitmakende van het gevolg van Artur [7]) en Ginevra [8]).

In de reeds genoemde „loedsen" [9]) (ook wel „leed-

[1]) Zoo noemt b.v. Lanc. II 19808: „wel .v.c. joncfrouwen"; Lanc. II 40443 vg. zelfs „wel .iiij^{m}. in rechten trouwen onder joncfrouwen ende vrouwen."

[2]) Lanc. III 20637.

[3]) Lanc. II 40235 vg. en 40340 vgg.

[4]) Lanc. II 14105 vgg., 14307 vgg. (Bandemagus' dochter) en vgl. ook 14370 („des conincs dochter van Norgales").

[5]) b.v. Lanc. II 37146 vgg., 37233 vgg. en vgl. haar lof op den „amijs": 37245 vgg.

[6]) Zie boven Lanc. II 14284 vgg. en vgl. Lanc. II 3009 vgg.

[7]) Lanc. II 40441 vgg.

[8]) Tor. 2003 vg.; Lanc. II 19805 vgg. en Lanc. IV 2132.

[9]) Lanc. II 14310, 19806 en 28516.

sen, lietsen" of „loegen" [1]) geheeten), „ten tinnen" [2]) en „ten venstren" [3]) „opten muer" [4]), op „wagen" [5]) of „scafaut" (scofaut) [6]) gezeten of wel „gelegen" [7]), een enkele maal ook mèt de „heren . . tenen ringe gestaen" [8]), zien wij de edelvrouwen het steekspel bijwonen.

Niet alleen begeven zij zich derwaarts om gezien te worden — zooals men wellicht zou afleiden uit de plaats, die ons verhaalt, hoe een jonkvrouw zich „herde fierlike ende scone" gaat „pareren", in de verwachting „besien (te) sijn van hoegen baronen ende rike" [9]) — doch vooral om *zelve* te zien, om haren oogen den kost- en niet minder hare op- en aanmerkingen ten beste te geven. En dit laatste meestal met een kennis van zaken, welke ons allerminst kan bevreemden bij vrouwen, als de in deze romans beschrevene: die in geval van nood den man bij het aantrekken zijner wapenrusting behulpzaam weten te zijn [10]), wier oog geoefend, wier zenuwgestel gestaald is door den herhaalden aanblik van strijd of krijg, welken zij van de „tinnen" of „torre" van haar kasteel af niet schromen gade te slaan [11]).

---

[1]) Lanc. II 3077, 3240 en 20023.

[2]) Lanc. II 37214 en 37489.

[3]) Merl. 29216; Lanc. II 19828; Tor. 2784.

[4]) Lanc. III 564.

[5]) Ferg. 5162.

[6]) Ferg. 5163, 5168, 5270, 5330.

[7]) b.v. Lanc. II 19828, 20022, 37213; Lanc. III 563, Ferg. 5168.

[8]) Lanc. III 20651.

[9]) Lanc. II 3059 vgg.

[10]) Zie b.v Lanc. II 38352 vg.; Wal. 8122 vgg.; Ferg. 2321—33; Merl. 34655 en 35507 vgg.

[11]) b.v. Merl. 18376 vgg., 18603 vgg., 25751 vgg.; Lanc. III 17502 vgg., 18292 vgg.; Ferg. 4247.

Van het oogenblik af, dat de „yrauden" hun: „„Ridders, hets tijt, lacies! lacies!"" [1]) doen hooren, tot aan het tijdstip, waarop de banieren worden „opgewonden" [2]) en het tournooi een einde neemt, volgen de „vrouwen ende joncfrouwen" de in den „rinc" tredende ridders met hare blikken, nemen zij, wij hebben het reeds gezien, zoo al niet metterdaad dan toch met hart en ziel deel aan het schouwspel, dat zich aan hare oogen vertoont. Daar in de overvolle „loedsen" [3]) voeren zij naast elkander gezeten [4]) levendige gesprekken: hetzij, gelijk bij het tournooi „te Pingne vor den casteel" [5]), ze vol belangstelling inlichtingen inwinnen aangaande de *wapenrusting*, waaraan zij Walewein „ende sine gesellen toe" zullen herkennen [6]), hetzij, zooals bij het tournooi tusschen den koning van Norgales eenerzijds, koning Bandemagus van Gorre anderzijds, de dochters der vorsten met elkander over den *naam*, de *afkomst*, de *„wapene"*, de *krijgsmans- en ridderdeugden* der in het krijt tredende ridders „sprake houden" [7]).

Bij het door koning Mabonars uitgeschreven tournooi wordt „de roede ridder"- [8]), bij het groote steekspel „inden mersch" te Karmeloet wordt Walewein luide door vrouwen en jonkvrouwen „den prijs van tornoye in alre wijs" waardig gekeurd; Walewein,

---

[1]) Vgl. Ferg. 5165.
[2]) Vgl. Ferg. 5513.
[3]) Lanc. II 14310 vgg.
[4]) Vgl. Lanc. II 3102 vgg. en 14313—21.
[5]) Lanc. II 28146.
[6]) Zie Lanc. II 28516—22.
[7]) Zie Lanc. II 14321—38 en 14369—14407.
[8]) Lanc. II 3191 vgg.

„jegen" wien zij zelfs Bohort, al kent Ginevra hem ook evenveel eer „van ridderspele" toe, niet „prisen" willen, omdat hij nog maar „een jonc man" is [1]). En wanneer later de vreemde (slechts aan de koningin als Lancelot bekende), roode ridder komt en Artur's lieden allen „scoffiert", dan vloeken zij hem weenend en bejammeren luide Lancelot's afwezigheid, die zulks mogelijk maakt [2]); om, met hare gevoeligheid voor al wat „prouetsche" is, toch toe te geven, dat „noit riddere en dede, soe groet wonder tere stede" als deze onbekende [3]) en met te grooter verontwaardiging „op" de vluchtenden te „roepen", die zij „sere mesprisen" [4]). Voor hen echter, die zij — gelijk bij het door koning Mabonars uitgeschreven tournooi — nadat zij hen nog even te voren wonderen van dapperheid zagen verrichten, plotseling zien „falgieren", roepen zij smeekend den bijstand in van dengene, die nog aarzelt, aan welke zijde zich te scharen [5]).

In het tournooi ter eere van Galiene, lezen wij hoe met haar en Ginevra op „dat hogeste scafaut" liggen:

. . Philomene, [6])
Des coninxs wijf van Avalons, . .
Daer was van Candie Aglentine,
Ende uute Grieken Alemandine.
Daer was Sibilie van Rome
Ende sgraven wijf van Vendome.

---

[1]) Zie Lanc. II 20022—36.
[2]) Zie Lanc. II 20175—93.
[3]) Zie Lanc. II 20566—70.
[4]) Lanc. II 20839 vgg.
[5]) Zie Lanc. II 3174—79.
[6]) Zie Ferg. 5168—84.

Daer was Lidone uut Almanie,
Ysaude, des conincs wijf van Spanie,
Fausette die scone van Tudele,
Oec waser die Male Pucele
Ende Lunette van Brabais.
Dese waren blide ende hadden pais:
Over al mochtsi slaen haer ogen."

Daar vragen de vrouwen — men zou, de doorloopende ironie van den Ferguut in aanmerking genomen, bijna zeggen *met zeker leedvermaak* — de „ierste joste" voor Keye, die van verlangen brandt, om haar zijn heldendaden te vertoonen en het „ors" van een „walopperenden" ridder „der coninginnen van Rikenstene" wil „prosenteren" [1]); daar „festeren" zij op Artur's uitnoodiging, dengene, die den „drossate", (welke zich al bitter weinig in de gunst der zoo vaak door hem gehoonde vrouwen mag verheugen) deed „canceleren" en alle andere ridders „verwonnen heft" [2]); daar smeeken zij Walewein, „dat hijs onberde", wanneer hij Ginevra verzoekt, Artur's toestemming tot een „joeste" met den onvermoeibaren, witten ridder voor hem te vragen [3]).

„Daer mochtmen hebben sien baleren,
Vedelen ende flaioteren
Vore die vrouwen menechfout." [4])

Bij het steekspel „tote Tybaude van Tyntavel", waar Tybaut's oudste dochter haar „amijs" Meliandijs, wil zien „ten wapinen dogen" [5]), trekt een

---

[1]) Zie Ferg. 5189—5202.
[2]) Ferg. 5303 vgg.
[3]) Zie Ferg. 5440—46 en 5460 vg.
[4]) Ferg. 5433 vgg.
[5]) Vgl. Lanc. II 37120 en 37154.

ridder (Walewein), rustende onder een „eyke", waaraan hij twee schilden heeft opgehangen, de aandacht der „ten tinnen liggende" vrouwen en jonkvrouwen[1]):

„Doe si daer sagen die .ij. scilde
Waren die vrouwen blide daer
Ende seiden: „ „Nu selewi sien oppenbaer
Deze .ij. ridders wapenen nu."""
Andere seiden: „„Ic segt hier u,
Hi heeft els iet vernomen
Want hijs sonder gezellen comen.
Wat selen hem allene .ij. scilde?
Vergave God dat hise wilde
Beide nu te samen dragen,
So mochtwi secgen dat wi sagen
Nie merre wonder noch en horden."""

Inmiddels begint het tournooi[2]) en verricht Meliandijs wonderen van dapperheid, totdat er

. . „ward echt groet perlement
Om Waleweine twi hi stille lach
Daer hi dus torniren sach?
— „„Hets een coeman,"" sprac die ene,
„„Ende vard aldus, alsict verneme,
Ende vard oft hi een ridder si
Omden tol tontforne daer bi.""
Sulke seide: „„Het es een wisselare.""
Dus maectense haer sceren oppenbare
Met Waleweine. Doe sprac en trouwen
Die joncfrouwe metten clenen mouwen:
„„En es wisselare noch coman,
Maer hi scient een edel man,

[1]) Zie Lanc. II 37212—30.

[2]) Zie Lanc. II 37258—64 en 37278—37303

Ende es wel elcs ridders genoet;
Want sine speren sijn so groet." "
Doe spraken hare die vrowen an:
„„Swiget, het scient menech man
Dies meester des hi nine es;
Dits geen ridder, sijt seker des,
Maer hi maect hem ridder daer bi,
Dat hi wilt wesen tolvri;
Ende sal des plegen so vele,
Datmenne sal hangen bider kele."'
Dit seiden si daer soe oppenbaer
Dat Walewein horde al claer".

Alsof deze hoonende opmerkingen, waardoor Walewein geheel „uten kere" geraakt, nog niet voldoende zijn, roepen zij een „sciltknecht" tot zich: [1])

„Ende seiden: „„Waerdi goet, bi mire trouwen,
Gi sout u spade laten blouwen
Om een trinsoen oft om .i. testire;
Want gi mocht hier winnen scire
Onder dese eyke harnasch ende goet,
Sonder slach ende oec stoet,
Die dese riddere heeft in hoeden.
Hijs van so godertiren moden,
Al sloechdine ende namet hem al,
Ic wane hi hem niet weren sal."'

Weet een onbekend ridder hier alreeds door zijn lijdelijke houding de gemoederen zoozeer in opstand te brengen, te meer zien wij het steekspel aanleiding geven tot *onaangenaamheden* tusschen de toeschouwsters, wanneer zich onder de deelnemers aan het tournooi ridders bevinden, door banden van bloedverwantschap of door

[1]) Vgl. Lanc. II 37303 vgg. en 37313—27.

liefdesbetrekkingen aan haar verbonden. Aldus laat de dichter de jonkvrouw van Norgales luide den lof zingen van haars vaders „liede", die de tegenstanders „scoffieren" [1]), om de jonkvrouw van Gorre daarop verontwaardigd te doen antwoorden [2]):

„ „Bi Gode, ne vliet u vader niet,
Ic sal noch tavont, wat soes gesciet,
Sulke slage inden tornoy sien slaen,
Hine ontbeidder niet enen, sonder waen,
Om te verliesene al sijn lant." "

Geheel in strijd ook met de hoofsche manieren onthaalt Tybaut's oudste dochter haar jongere zuster, tot straf voor haar twijfel aan de onvergelijkelijke dapperheid van Meliandijs [3]), op „buffen vor den mont" [4]). Het „kint", dat te voren den zooeven vermelden „coeman" (Walewein) redde, door hem te doen waarschuwen voor den valstrik, hem als zoodanig gelegd [5]), vraagt en verkrijgt zijn toezegging, dat hij als *haar* ridder de haar aangedane beleediging zal wreken [6]). En onwillekeurig moet men glimlachen over hare ondeugende verrukking [7]), wanneer hij inderdaad den „amijs" harer zuster doet „tumelen":

---

[1]) Zie Lanc. II 14369—81 en 14393 vg.
[2]) Zie Lanc. II 14395—14402.
[3]) Zie Lanc. II 37272 vgg.
[4]) Zie Lanc. II 37275 vgg., de herhaalde pogingen hiertoe: 37516 vg. en 37524 vgg., benevens hfdst. IV.
[5]) Zie Lanc. II 37367—94.
[6]) Zie Lanc. II 37418—42.
[7]) Zie Lanc. II 37509—14 en 37519—24.

„ „Besiet gi, vrowen, ho hi leecht,
Daert min suster af wederseecht,
Die de coeman ave stac!
Ic wane hi heeft groet ongemac:
Hi leget soe lange averrecht." "

Hoewel innerlijk niet minder „gram", dan toch op minder onhoofsche wijze, zien wij bij het door koning Mabonars, uitgeschreven tournooi de „amie" van zekeren Taganas en „een sconincs nichte" over de onoverwinnelijkheid van den „amijs" der laatste redekavelen [1]).

Waar wij overigens bij het steekspel alleen den *winner* begiftigd zien, laat de dichter een jonkvrouw, als een bijzonderheid van dit laatste tournooi, het volgende mededeelen [2]):

„ „Gevalt dat hi ter gaderinge
Sine amie met hem bringe,
Men sal hare geven enen hoeftbant,
Den rijcsten diemen vint int lant." "

Hierdoor wordt als het ware de toegevendheid der lezers ingeroepen, voor de spanning en opgewondenheid der praal- en eerzuchtige toeschouwsters, van wie degene, die den dappersten „amijs" meent te hebben, zich reeds bij voorbaat zal „beromen", „dat haar de „hoeftbant" zal ten deel vallen [3]).

Het tournooi wint ten slotte in geen geringe mate aan bekoring voor degene, die eenig, aldaar in het krijt tredend, ridder haar „*teken*" ziet dragen. Als zoodanig wordt ons bepaaldelijk de „*mouwe*" genoemd,

---

[1]) Zie Lanc. II 3082—3104.
[2]) Lanc. II 3009 vgg.
[3]) Lanc. II 3083 vgg.

welke wij b.v. „an een poengeel" den ridder overhandigd zien, om op den bepaalden dag door hem „gevoert" te worden [1]). Van de jonkvrouwen, die aldus haren ridder kiezen, zijn Clarette [2]) en, gelijk wij zagen, Tybaut's dochtertje met eigen oogen van zijne wapenfeiten getuige [2]): de jonkvrouw te Esclaroet echter is blijkbaar *niet* aanwezig, wanneer Lanceloet voor haar in het krijt treedt, daar wij haar later Walewein naar de bijzonderheden van dit steekspel hooren vragen [3]).

[1]) Zie Lanc. II 37481; Lanc. III 14756 vg. en Lanc. IV 679 vg. Wanneer Paulin Paris, „Les Romans de la Table Ronde", tome 3, bl. 46 en 50 ons verhaalt, dat Lancelot in den strijd tegen Sassen en Ieren (welk gedeelte o. a. in onze Lanc.-Comp. ontbreekt) op zijn *helm* en *schild* de „bande de soie vermeille" en „de bande blanche oblique" draagt, welke Ginevra hem door Lioneel liet overhandigen, voegt hij als noot hierbij: (bl. 50) „„Ce fu la première connoissance qui onc sous le roi Artu fu portée sur hiaume (msc. 339, f° 61, v°)"". Cette remarque d'un romancier du douzième siècle prouve au moins que l'usage était de son temps déjà ancien".

[2]) Vgl. Lanc. III 16515—16684.

[3]) Vgl. Lanc. IV 1149—79.

VII.

LIEFDE EN HUWELIJK.

Op een wijze, die ons somtijds zelfs dáár, waar toespelingen meer dan voldoende zouden zijn, uitweidingen noch bijzonderheden spaart, vinden wij in de Britsche romans het thema *liefde* behandeld.

In menig opzicht zal men echter geneigd zijn, hier het „ut tempora ut mores" toe te passen, wanneer men deze romans beziet in het licht van hun tijd.

Een denkbeeld nu van Middeleeuwsche liefdesopvattingen geeft in onze letterkunde in het bijzonder Dirc Potter's: „Der Minnen Loep" [1]).

Inderdaad ziet men hier onbeschroomd over onderwerpen gesproken, welke de beschaafde heden ten dage bij voorkeur *niet* wenscht aangeroerd. Vervolgens — en dit is van meer beteekenis — wordt, vooral in het tweede boek van dit werk, „van der goeder reijnre minne", de verhouding „*amie-amijs*" behandeld.

Deze verhouding is in de Middeleeuwsche letterkunde meermalen in zoodanige bewoordingen geschilderd, dat de oningewijde tot het maken van verkeerde gevolgtrekkingen kan worden verleid. Potter's werk echter toont ons door meer dan één „exempel", hoe a priori *zoomin een echtverbintenis der gelieven een gevolg van-, als*

---

[1]) Zie Dr. J. te Winkel, „Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde". Haarlem, Erven F. Bohn, 1887; deel I, bl. 497, 2e al. tot slot van het hoofdstuk.

het feit, dat één van beiden reeds gehuwd is, een beletsel voor de goede, reine minne behoeft te zijn.

Aan den anderen kant zien wij hem deze verhouding tot zekere grenzen terugbrengen, doordien hij bij deze „minne" slechts drie z.g. „graden" erkent [1]) en een vierden uitsluitend afhankelijk stelt van de sanctie der kerk [2]).

Tot hen, die zich hieraan niet kunnen of willen storen, richt hij echter het verzoek:

„So bid ic dat sijs guetlic stillen [3])
Ende houdent also heymelic,
Dat die ere blive rijck
Ter werlt, al ist voer Gode zonde:
Sij beterent na tot enighen stonde."

Inmiddels geven ook de Britsche romans zelf hier en daar een aanwijzing ten opzichte van den maatstaf, waarnaar de aldaar geschilderde liefdesverhoudingen te beoordeelen zijn. Met name hooren wij in het z.g cour d'amour, hetwelk ons in den Torec wordt beschreven, een „joncfrouwe" en een „vrouwe" ieder één der meeningen vertolken, welke in de Middeleeuwsche maatschappij vrijwel de heerschende mogen heeten: [4])

„Ene joncfrouwe es opgestaen
Ende sprac vore die magede saen:
Haer minne prist si vor al die vrouwen . .

---

[1]) Zie „der Minnen Loep", B. II 743—750, 766—825 („die eerste graet"). 1167—1261 („die ander graet"), 1275—1330 („die derde graet").

[2]) Zie „Der Minnen Loep", B. II 750—762 en 1566—1798.

[3]) „Der Minnen Loep", B. II 1800 vgg.

[4]) Zie Tor. 2532—94.

Ende seide datter magede minne
Es edel ende van reinen sinne,
„„Want die maget es scone ende rene
Recht alse die rose es scoenst allene
Ende begaerd oec es . . "" [1])

„Jonghe rosen inden knoppen", noemt ook Potter de „frissche maechden" [2]). Na duidelijk te kennen te hebben gegeven, dat deze beeldspraak op de „vrouwe" niet meer toepasselijk is, vervolgt de jonkvrouw, over de „dwaze minne" van den man voor de „vrouwe" sprekende:

„„Oec merct an u ter stonde,
Waer soe vaer es ende sonde,
En mach gene joie sijn volmaect: [3])
Dat leerde mi I man welgeraect.""
Ene vrouwe, die dat horde,
Antwerde doe ten irsten worde:
„„Joncfrouwe, sprecti diets oft walsc?
Wat datgi segt es vals.
Nembermer ward joncfrouwe
Manne te minne so getrouwe,
Dat haer lief iet mach verstaen.
Al brinct si hem in goden waen,
Nembermer doet si hem te bet.
Bedecte minne es een loes net.

---

[1]) De door Dr. J. TE WINKEL voorgestelde lezing, zie Tor. bl. 65 noot.

[2]) „Der Minnen Loep", B. II 4163 vg.

[3]) Vgl. POTTER's inleiding tot Boek IV (81 vgg), „*Van der gheoerlofder minne*":

„Nu spreken wy van der minnen les,
Die elken mensche gheoerloft es.
Gheoirloft! O! hoe schoen luut dat,
Alsmen treden mach enen pat
Veylichlic ende onberoeft
Ende sonder misdaet, des ghelooft". enz.

Ene joncfrouwe houtene sevene [1])
An hare wel met troest te gevene:
Haer word dats cranc fundament.
Het is die duvel, diet al scent,
Die hare bedriget soe gereet,
Bedie si doet hem menech leet:
Dien si meest mint int covent,
Dien doet si den meesten torment;
Als hi dan waent sijn ongeval
In corten tiden verwinnen al,
So eest al verloren op ene wile.
Joncfrouwen troest es al gile;
Maer die vrowen minne hort ende sprake,
Dat es ene volmaecte sake:
Sine bedriget none hoent,
Want si hare minne toent.
En mach scaden niet en twint.
Datmen gode vrouwen mint.
Haer vroetscap es so menechfout,
Dat si niemanne sijn pine onthout.
Ende dats te prisene utermaten,
Dat si weet wat doen ende wat laten . .
Alse vele alse hovescheit bat staet,
Dan loescheit doet ende baraet,
Soe es vrowen minnen, wient behaget,
Beter vele dan der maget." "

[1]) Vgl. Potter's („Der Minnen Loep", B. II 4171 vgg.):
„Weest ontfarmich ende ghenadich.
Weest troestsamich ende gheradich.
Laet u niet so langhe volghen,
Dat dat zuete werde verswolghen.
Wildi lieven, so gaet aen,
Off latet mit allen staen,
Blijft op u woert ende hout ghestede.
Bannet wanckel uuter stede . .
Laet goede mannen u gunste werven,
Dat sij van leyde niet en sterven" . .

„Som", zegt de dichter, „prisden si der vrouwen wale, Ende som der joncfrouwen tale".

Na deze inleiding ga ik thans over tot het onderwerp van dit hoofdstuk: de plaats, welke in deze romans de vrouw in de *liefde* inneemt. Volgens de traditioneele voorstelling dan der in Venus [1]) (en haar zoon Cupido) verpersoonlijkte „Minne", welke gewapend met pijl en boog het menschelijk hart tot mikpunt kiest, wordt ons in den Ferguut [2]) aldus de ontwakende liefde van Galiene voor den held van dezen roman beschreven:

„Die minne versiet wel ende verstaet
Dat tijt ware datsi in haer quame,
Ende si te minnen vername.
Si sette enen scicht in haren boge,
Ende scoet der joncfrouwen dore doghe [3])
In therte so diep, hem conste verdriven
Noit meester; het moeste met haer bliven.
In wil niet dats mi yemen veronste
Dat ic seide, dat Minne conste
Scichte schieten of quarele [4]).
Al ware een man in enen castele
Dorewapent met ysere ofte stale,
Si dorescoten met haren strale.
Die Minne es soe ghetrahijnt,
Hare scichte sijn so ghefenijnt
Wien si scietet, wijf of man,
Dat hijs genesen niet en can.

[1]) b.v. Ferg. 1179; Wal 3425 vg.

[2]) Ferg. 1230 vgg.

[3]) Men vergelijke hiervoor Ferg. bl. 47 noot 3, doch vooral de 53e strophe van MAERLANT's 1sten Martijn, welke dit beeld op aardige wijze uitwerkt.

[4]) Vgl. ook Tor. 869 vg.: „dat hare doe een *splinter* stac Van reinre minnen in haer herte" en 2086 vgg. „Die joncfrouwe wert int herte binnen Gescoten sere met sire minnen".

Denzelfden gedachtengang verraden de plaatsen, welke de vrouw schier bij haar eerste aanschouwen van den man voorstellen als in liefde voor hem ontbrand [1]): „*be(ge)vaen met-*" [2]) of „*ontsteken van siere minnen.*" [3]) Zeer duidelijk treedt daarbij ook het beeld „dore doghe int herte" op den voorgrond: immers als eenige beweegreden voor hare „minne" wordt hier *het schoone uiterlijk van den man* genoemd.

Hiernaast staan eenige gevallen, waarin wij bovendien de „*hovescheit*" [4]), de „*hovesce tale*" [5]) of „*-minne*" [6]), de „*rene minne*" [7]), de „*doeget*" [8]), de „*goedertierheit*" [9]) van den man vermeld zien als in hooge mate het vrouwelijk hart bekorend. Doch het is niet minder zijn „*vromecheit*" [10]), zijn „*dogen te wapine*" [11]), welke hem der vrouwen „minne" verzekeren: immers de jonkvrouw, die „in prosente staet" [12]), zal geen oogenblik aarzelen

[1]) Vgl. Lanc. III 20958; Lanc. IV 1280 vg.; Merl. 19082 vgg.

[2]) b.v. Wal. 7392 vg. met de toevoeging: „Nodanne hadsoene niet (d. w. z. te voren) ghesien"; Ferg. 1262 vg.; Lanc. II 11941, de vrouw *zelve* zegt hier later (12201 vg.): „„Noit ne minde joncfrouwe so sere Binnen so corter tijt enen here" ", 12581 vg.

[3]) b.v. Wal. 7388.

[4]) Mor. 654; Lanc. II 5147 vgg., waar het van Walewein heet, dat deze deugd hem nog meer dan zijne wapenfeiten de liefde der vrouwen en jonkvrouwen doet deelachtig worden en vgl. ook Lanc. III 20960.

[5]) Zie Merl. 29912—18.

[6]) Lanc. II 7270.

[7]) Idem.

[8]) Lanc. II 7257 en 7986.

[9]) Lanc. II 7985 en vgl. ook Lanc. III 20960.

[10]) Tor. 2090 en vgl. ook 950 vgg. en Lanc. III 11228 vgg., waar deze eigenschap van den man de jonkvrouwen van Montesclare en Galastroet van liefde doet blaken, benevens Lanc. III 16395 vg.

[11]) Lanc. II 37154.

[12]) d. w. z. zich als de *prijs* van een tournooi beschikbaar stelt of doet stellen, vgl. b.v. Lanc. III 16431 vg.

den dapperste der dapperen toe te behooren. Verder hebben wij de plaatsen, waar van een meer beredeneerde genegenheid sprake is: waar de vrouw haren „amijs" het bewijzen van een *dienst* of het volbrengen van een *waagstuk* [1]) tot de voorwaarde harer „minne" stelt.

Als de factoren, welke der vrouw op haar beurt de „minne" van den man verzekeren, vond ik, op een enkele uitzondering na [2]), slechts *schoonheid* en de daarvan nauwelijks te scheiden *jeugd* genoemd, gelijk zij zelve in de romans eveneens voor *mannelijk* schoon ten zeerste gevoelig wordt geheeten [3]).

Een vermakelijk staaltje van een en ander [4]) geeft de volgende plaats [5]), die ons begint te verhalen hoe Ywein een oude „quene" een „bede" moest toestaan, ten einde een „naen" uit hare handen te kunnen verlossen:

„Si dede hem sinen helm afdoen nadien,
Ende als sine hadde besien
Wart si wel ane hem geware das,
Dat hi een scone welgemaect ridder was . .

[1]) Vgl. b.v. Lanc. II 18283—18448 (het uitdenken van een dans, die „niet en cesseeren" zou); Lanc. III 19211—17 en 19339—44 (het bemachtigen van Walewein's hoofd, teneinde dit in een opzettelijk daarvoor gemaakte „scrine" te leggen); 22326—30 (het bemeesteren van een witten hertenpoot); Tor. 84—89 (het rooven van een diadeem), 3105—11 vgg. (het „afsteken" van alle tafelronderidders) e. d.

[2]) Vgl. Merl. 7831 en, zoo men wil, ook Lanc. II 12922—36.

[3]) Vgl. Lanc. II 1017 vgg., 4291 vgg., 5333 vg., 6327 vg., 6655 vg., 11909 vgg., 11926—41, 12141 vgg., 13662 vgg., 16130 vgg. 23073 vgg.; Lanc. III 23106; Mor. 648 vg., 655; Ferg. 786 vgg., 1397 vgg.; Wal. 3068 vgg., 7420 vgg.; Merl. 18849 vgg., 29463 vgg., 33375 vgg. Men vergelijke hiertegenover POTTER's („Der Minnen Loep", B. II 2167 vg.) waarschuwend: „*Aensiet die doecht ende niet die schoent*, Oft ghi wert daerbij ghehoent."

[4]) Al levert hier het optreden van den man in zekeren zin een *negatief* bewijs.

[5]) Zie Lanc. II 16530—75.

Doe seide si: „ „*Cust enewerven mi,*
Ic sal u danne quite laeten daerbi." "
Hi sachtse ende mercte an hare das,
Dat si *lelijc* ende *gerompelt* was, [1])
Ende hi lette een stuc daer af,
Dat hi hare gene antworde ne gaf,
Alse die hem sconfierde om dat,
Dattie quene hem te doene bat",

om, na haar herhaald verzoek, „al tongemake" te antwoorden:

„ „Vrouwe, heyscht mi ene andre sake,
Ic ne soude dit niet gerne vaen an." "

Als symptomen der (ontwakende) liefde nu zien wij voor de vrouw o.a. de volgende aangenomen: het „*versuchten*" [2]), „*verscieten*" [3]), „*verspringen*" [4]), het „*in onmachte*" *vallen* [5]), het „*bleec*" [6]), het „*valu, bleec ende roet*" [7]) of „*roet ende blanc*" [8]) worden, het kunnen „*eten, no drinken, no rusten*" [9]), het handelen „*in doren*" [10]), het „*staen als ene dien vaket*" [11]), het *niet* „*vaken*" ook [12]) waarbij zij zich „in gepens van minnen.. hier ende gheins..

[1]) Vgl. ook den afkeer der vrouw van het *leelijke* uiterlijk van den man: Lanc. III 18292—18303 en 22610—28.

[2]) Ferg. 1249, 1360, 5547.

[3]) Ferg. 1360.

[4]) Lanc. II 11942.

[5]) Vgl. Tor. 3090 vgg. en, zoo men wil, ook Lanc. II 40550 vgg. en Lanc. III 16721 (de „vrese" welke hier als oorzaak wordt genoemd is n.l. een *blijde* schrik).

[6]) Lanc. II 11945.

[7]) Ferg. 5552.

[8]) Merl. 33381.

[9]) Lanc. IV 2879 vg.

[10]) Vgl. Ferg. 1272 en 1275.

[11]) Ferg. 1450.

[12]) Merl. 33383 en vgl. Ferg. 1356: „die joncfrouwe lach in vroewaken".

menechfout opt bedde keert" [1]), het *zwijgen* [2]), het „*in twiste*" zijn van het hart [3]), het plotseling „*siec*" worden ten slotte [4]), waarvan, zoo niet op de een of andere wijze aan hare verlangens wordt tegemoet gekomen [5]), zelfs de *dood* het gevolg kan zijn [6]).

Mogen wij hier derhalve tot eenig verschil in de opvatting der dichters besluiten, wederom is een éénparig huldigen van het traditioneele te bespeuren in de wijze, waarop zij den man zijn oordeel doen zeggen over de gedragingen der vrouw „op tstuck van minne".

In dien geest treft ons de uitlating van Bohort [7]), nadat Ginevra's onrechtvaardige toorn Lancelot van het hof heeft verdreven:

„ „In sach noit, na minnen sinne,
Goden man lange dragen minne,
Hine werd daer int inde mede
Geonneert: dits fine waerhede.
Hier af machmen hebben kinnessen
Bi vele ouder gescinessen,
Van Joeden ende van Serrasinen,
Die bi wiven quamen in pinen" ",

waarbij de bedoeling slechts de *vrouw* als de schuldige aan te wijzen, aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat.

Hoewel eveneens den man als het min of meer willoos slachtoffer beschouwende, zoo oordeelt toch de „hermite", die Lancelot zijn „minne" voor Ginevra

[1]) Ferg. 1358 en vgl. ook Lanc. III 15081 vgg.
[2]) Zie Ferg. 1275 („si en dorste" scil spreken).
[3]) Tor. 3096.
[4]) Zie Lanc. II 11948 en vgl. 12547 vg.
[5]) Zie Lanc. II 12571—12803.
[6]) Aldus Lanc. IV 2091, 2849—2921.
[7]) Zie Lanc. IV 3015—51.

verwijt [1]), iets vriendelijker over de vrouw. Als hoofdschuldige immers noemt hij den welkomen „deus ex machina" der Middeleeuwen, den „*viant*" [2]), die

. . „„trac . . bi sinne
In Genoevren, der coninginne,
Ende hi porretse oec daertoe,
Dat si gerne op di sach doe;
Ende alstu des wards geware
Du penses weder om hare."

Doch vooral de Merlijn telt verscheidene minder vleiende uitspraken grootendeels aan het adres der gehuwde vrouw. Wanneer de schepenen Merlijn's moeder, die, gelijk men dat toenmaals noemde [3]), „kint hadde(n) sonder getrouden man", „ten viere" wijzen [4]), roept haar verleden- en toekomstkundige zoon hun toe [5]):

„„Ende zoudy al uwen vrient
Beide man *ende oeck wijf*,
Die mesdaen hebben, nemen dat lijf,
Buyten horen beddegenoet,
Die twe deel soude blyven doet
Van dengenen, die hier staen . ."

Op de volgende wijze troost Uter-Pandragoen's vertrouwde, Ulfijn, zijnen heer, die gekweld wordt door zijn hopelooze liefde voor Ygerne, de gemalin van den hertog van Tintaveel [6]):

---

[1]) Zie Lanc. III 4961—5023.
[2]) Lanc. III 5031 vgg.
[3]) b.v. Lanc. III 16759.
[4]) Zie Merl. 3978—83.
[5]) Merl. 3990 vgg.
[6]) Merl. 7785 vgg.

„ „Wie hoerde oit seggen, dat wijf mochte
Haer verweren, daer men se versochte,
Ende men haer mochte clagen,
Spreken, eyschen, ende vragen,
Ende ere doen al horen gesellen?
Van zulken wive hoerde ick noit tellen . ."""

Meer bepaalde beschuldigingen uit Merlijn zelf wederom tegen de vrouw, waar hij den keizer van Rome tracht te troosten, aan wiens ontrouwe vrouw men de doodstraf voltrokken heeft [1]):

. . „ „om die sake [2])
En doet op ander wyve negene wrake,
Want die wijf sijn dunne gesayet dan,
Si en sijn iet gemascert an enegen man;
Ende embermeer also lange staet
Die werlt ende oec vorwaert gaet,
Sal si ergeren ie lanc so meer,
Ende dat sal sijn van sonden, als ic zeide eer,
Die van luxurien komet mede,
Want dat wijf hevet ene sede:
Al hevet si den besten man die es
In der werlt, so meentsi dor des
Den quadesten hebben, die es mede;
Dit komet al van haerre broeschede
Die in hem es . ."""

Wanneer de dichter verhaald heeft, hoe Merlijn als gevangene van Viviane zijn verder leven zal moeten slijten, eindigt hij aldus: [3])

---

[1]) Zie Merl. 26766—26841.
[2]) Merl. 26896 vgg.
[3]) Merl. 36198 vgg.

„Wat mach men daer meer af seegen dan?
Negeen dinc, so help mi God,
Dan dat hi was een fijn sot;
Al heet hi vroet ende conde vele,
Nochtan heeften een wijf bij horen spele,
Datsi hem toende menechfoude,
Bracht int nette daer si woude;
Daerby en was niet so vroet man,
Opdat daer wives herte alteen leide an,
Si en hoendene wel int leste."

Aan dit laatste sluit zich de gemelijke opmerking van Ysabele's vader aan, wanneer zij hem zijn toestemming verzoekt, gedurende één dag haren „moet" op den door Assentijn gevangen Walewein te mogen „coelen" [1]):

„„Joncfrouwe, es dit uwe bede? [2])
Vrouwen hebben enen sede,
Si moeten hebben hare begheren,
Het en mach hem niemen weren,
Al soudt enen man sine ere
Costen . ."""

Als een afzonderlijk hoofdstuk komt ten slotte in onze Lancelot-compilatie een verhaal voor onder den titel: „Hoe Walewein wilde weten *vrouwen gepens*" [3]). In welken zin nu het laatste bepaaldelijk is bedoeld blijkt minder uit Ginevra's [4]):

. .„ „Alselpe mi God,
Her Walewein, hi ware wel sot, [5])

[1]) Zie Wal. 7398—7404.

[2]) Wal. 7409 vgg.

[3]) Lanc. III hfdst. XXIV.

[4]) Lanc. III 12641 vgg.

[5]) Vgl. eveneens Lanc. III 12751 vgg.: „„Bi Gode, Walewein, dits sottelike / Gesocht; ic wane in eertrike / Nieman en es, diet dore sochte, / Die u des berechten mochte." "

Die daerna spiede ofte besochte;
Want dat nieman weten mochte,
Soe menechsins es haer gepijs",

dan wel uit de woorden van den hier optredenden tooverijkundigen koning [1]), nadat hij Walewein, als zijn gast, de afwezigheid zijner vrouw als een gevolg van haar ergerlijke ontrouw heeft verklaard:

„„Walewein, hier bi
Soe mogedi merken ende bekinnen
Dat gepens van vrouwen minnen;
Gi sijts hier met gnoech geleert:
Ic rade u dat gi weder keert."

Walewein echter wil *meer* weten:

„Doe sprac echt te hem sijn waerd: [2])
— „„Walewein, hebdi in uwe baelgie
Enege vrindinne, enege amie,
Dier gi getrouwet eneger dinge?"
„„Ja ic, here, soe sonderlinge:
Ic hebbe noch ene, ic weet dat wel,
Dat si in ereste noch in spel
Ne minde engenen anderen man
Om al die werelt te winnen daer an.""

— „„Her Walewein, *dit es vele vermeten*"", luidt het antwoord van den koning: een bewering, welker juistheid blijkt, wanneer Walewein door hem in de gelegenheid wordt gesteld zijn „lief" te „proven".

Men vraagt zich onwillekeurig af, hoe niet alleen het

---

[1]) Lanc. III 12840 vgg.
[2]) Zie Lanc. III 12848—58.

feit, dat zelfs een ridderlijk man als Bohort zich in zóó ongunstigen zin over de vrouw uitlaat, doch eveneens de omstandigheid, dat wij dergelijke *bittere* doch vooral *generaliseerende* uitspraken gelaakt noch weerlegd zien, strookt met den geest der Britsche romans, welke toch anderzijds ieder, die door woord of daad geringschatting van het vrouwelijk geslacht durft verraden, met het meest vernederend woord eener hoofsche poëzie, als „*dorper*" kenmerken.

Het komt mij dan voor, dat dit alles het uitvloeisel hiervan is, dat men — niettegenstaande de groote vereering voor de „Vrouwe" aller vrouwen, „die alle tongen gebenedien" [1]) — toch nog bezwaarlijk kon of wilde vergeten, hoe „*dat ierste wijf makede den mensche keytijf*" [2]). Weliswaar worden de duivel en ook haar „broeschede" als verzachtende omstandigheden aangevoerd; zelfs zien wij in de volgende verzen [3]) het slechts *haar* beschuldigend standpunt *geheel verlaten:*

„Alsi die vrocht hadden geten. .
Onse here, diet al wiste doe hi quam,
Hi seide: „ „Waer bestu nu Adam?" "
Nu mogedi die redene horen
Twi hi *Adame* riep voren,
Ende sijn wijf mesdede ere;
Het was omdat hi mesdede mere
In dat doen *dan si daer dede,*
Want si was cranker gecomplexijt mede.
Ende het was recht dat si ware
Hem onderhorech, *hi niet hare*",

[1]) n.l. „onse Vrouwe Maria". vgl. Lanc. III 8350.
[2]) Merl. 77 vg. en vgl. ook Lanc. III 5023 vg.
[3]) Zie Lanc. III 8305—22.

doch niettemin bleef de leer in haar wezen bestaan, om, zoo noodig, als *wapen* tegen de dochteren van „Ver Eve" te worden aangevoerd.

In hoeverre nu zien wij door de dichters het gedrag hunner heldinnen met deze en dergelijke aantijgingen in overeenstemming gebracht?

Een gedeeltelijk antwoord hierop geven de plaatsen, welke van een *ontrouw* „wijf" [1]) of „amie" [2]) spreken, waaronder de verzen, die het verhaal behelzen, door den „knape" van Artur's hof aan Walewein gedaan, uitmunten door hun geeselend cynisme [3]):

„ „Here, ic come van hove gereden,
Daer ic groet wonder sach:
Daer quam gisteren opten dach
Een scone mantel, secgic u,
Daer grote geroechte af es nu.
Wie dat dien mantel dreecht,
Ende die dan loser minne pleecht,
Hi ontcramp hem in allen sinne;
Ende die getrouwe es an die minne,
Hi sloide hem toter eerden daer.
Hi ontcramp Genevren vor waer
Tote recht in midden bene:
Daerne was joncvrouwe ne gene,

---

[1]) b.v. Lanc. II 23914—36, 36190 vgg. (want naar alle waarschijnlijkheid is hier van een *gehuwde* vrouw sprake); Lanc. III 12807—13; Merl. 4153—4230, 5220—46 (op de hier gewraakte verhouding der vrouw tot den „pape" zinspeelt ook vs. 3365 in zijn onrechtvaardige beschuldiging tegen het jonge meisje), 25598—25601, 26407—26; Wal. 5431—5562.

[2]) b.v. Lanc. II 5317—5513; Lanc. III 12881—12971 en vgl. de verzen, die van Viviane's onbetrouwbaarheid spreken: Merl. 26290—26342 en 35254—35354.

[3]) Zie Lanc. III 12504—27.

No vrowe, diet anders conde gevallen,
Die mantel en ontcramp hen allen,
Selken min ende selken mere,
Nadien dat si minden sere.
Maer ene joncfrouwe die daer was,
Hare sloidi op deerde, sijt seker das,
Ende dat was Carados vrindinne."""
„ „Nu segt mi"" vraagt Walewein, „„knape, live minne,
Wien was hi alre corts aldaer?""
— „„Here, Keys amien, overwaer"".

Hierover nu is de „drossate" zóó gram, dat hij den volgenden dag Walewein, die mèt Ydeine aan het hof verschijnt, onbewust naar waarheid doch niet minder hatelijk, toevoegt [1]):

„„Alselp mi God, ic wilsi hier
Eergisteren hadde gesijn,
Ende si den edelen mantel fijn
Hadde gedragen, die menech droech.
Gi had gesien u ongevoech:
Gi ward daer worden *onse broederkijn*.""

Een tweede antwoord op de zooeven gestelde vraag geven de plaatsen, welke spreken van den ridder, die „geonneert" wordt, hier minder door *zijne* liefde voor de vrouw dan wel door *hare* „minne" voor hem.

De „minne" der jonkvrouw van Montesclare voor haren redder (Torec), die door haar „in enen steen" wordt geworpen, omdat hij haar weigert te huwen [2]), is al een zeer duidelijk voorbeeld hiervan. De geheele vijandelijke houding van Morgwein tegenover Lancelot dankt

[1]) Lanc. III 12562 vgg.
[2]) Zie hfdst. IV.

haar ontstaan aan dezelfde oorzaak [1]); de koningin van Ysike [2]) en de vrouw van zekeren Marabron [3]) gedragen zich tegenover de jonge mannen, die zij te vergeefs „van minnen versoeken", op een wijze, welke geheel herinnert aan het optreden van Potifar's huisvrouw; het meest afstootelijk echter wordt ons de jonkvrouw van Galastroet geschilderd [4]) in haar teleurstelling over hare hopelooze „minne" voor Walewein. Dat zij hierbij van hare wraakplannen te zijnen opzichte geen geheim maakt noch zich daarover in het minst schaamt, bewijze de openhartigheid, waarmede zij den vermeenden Keye (Walewein) de voor Walewein gereed staande folterwerktuigen toont:

„„Her Keye, nu hord alhier ter stede:
Dit graf ende dese venstre mede
Sijn gemaect lude ende stille
Om mijns heren Waleweins wille,
Om dat ickene hier met dode soude
Alsic dese vinstere nederlaten woude.
Als hijt daer binnen waende besien
Soe soudicse dus nederlaten."" . . Mettien
Sloech si op die clinke weder,
Ende die vinstere viel daer neder,
Ende sloet soe vaste, dat verstaet,
Datter niet tuscen en mochte een draet
Gebliven, hine moeste kerven ontwee.
„„Her Keye, nu hort mi vortwerd mee!
Ende als hi doet ware, dan oec wet,
Soe soudic mi selven doden met,

[1]) Vgl. Lanc. II 13741 vgg., 23070—84 (al verzekert vs. 23080 ons ook, dat haar optreden niet „van nide" was) en Lanc. IV 2773—87.

[2]) Zie Wal. 5431—5562.

[3]) Zie Lanc. II 23907—36.

[4]) Zie Lanc. III 11881—11959.

Ende soude ons doen dan ter stont
In dit graf, mont ane mont. [1])
Her Keye, dat ic u dit make in inne
Dat doet mi di starke minne,
Daer ic om hem af ben bevaen"",

welke vertrouwelijke mededeeling den pseudo Keije de hartgrondige verzekering ontlokt, dat het hem toch minder pleizierig toeschijnt, op een dusdanige wijze bemind te worden.

Een andere vraag is thans deze: Laten de dichters de vrouw op haar beurt en met hetzelfde recht als in het tegenovergestelde geval haar meening zeggen over sommige minder loffelijke „costumen" van den *man* en dit eveneens op een wijze, die goeden en boozen over één kam scheert?

Immers de Britsche romans geven verscheiden voorbeelden van den man, die de weigering der door hem „van minnen versochte" schoone *niet* eerbiedigt [2]); die zijne „amie" aan het lot der ongehuwde moeder prijsgeeft [3]); die met wapengeweld de vrouw waant te dwingen de zijne te worden [4]); die haar zelfs onder de oogen van hare dienaren, of uit het huis van haren bloedverwant durft rooven [5]); die zijn „wijf" of „amie" op de grofste wijze beleedigt en hoont [6]).

Een afdoend antwoord op deze vraag geeft de om-

[1]) De volgorde der verzen 11921—25 is eenigszins eigenaardig en eerder omgekeerd begrijpelijk.

[2]) Vgl. b.v. Lanc. II 4670—4702, 7995—8085, 15506—46; Merl. 18027—40 en, zoo men wil, ook 19444—51.

[3]) Vgl. Mor. 642—663 en 707—713; Lanc. II 30520—27, 30543—47 en 30562—70; Lanc. III 16754—70.

[4]) Zie hfdst. IV (de *belegerde* burchtvrouwe).

[5]) b.v. Wal. 3964—4002; Mor. 1452—62; Lanc. II 15436—15546.

[6]) b.v. Lanc. II 6639—47, 6860—65, 7612—21; Lanc. III 18835—77.

standigheid, dat de romans geschreven zijn door *Middeleeuwsche dichters* [1]).

Vandaar, dat hier de vrouw slechts haar afkeuringen, klachten, verwijten en aantijgingen uit in zooverre dit den *schuldige* betreft [2]), zonder daarbij in voor zijn geheele geslacht kwetsende opmerkingen te vervallen; tenzij men in de verzekering van Bohort's verlaten „amie", dat zij „nemmermeer vremden ridder", dien zij niet ter dege „geproeft" heeft, zal „gelooven" [3]), iets anders dan een bekentenis van *eigen* zwakheid en goed vertrouwen wil zien, of wel de woorden der door Gurrehes „van minnen versochte" jonkvrouw: [4])

„ „Ende ic ne weet in mine verstantnesse
Gene so arme verraetnesse
Alse wive te bedriegene
Met scoenre spraken ende met liegene
In gelike van vrayer minnen;
Bedi men machse lichte verwinnen,""

in de eerste plaats als een aanklacht tegen de „costumen" van den *man* wil beschouwen.

Anderzijds mag met name de laatste plaats bewijzen, dat de dichters ook der vrouw *zelve* uitspraken in den mond leggen, welke het gedrag harer eigen sexe in liefdeszaken min of meer critiseeren.

Reeds hebben wij kunnen zien in welken zin Ginevra's antwoord op Walewein's vraag naar „vrou-

[1]) Men vergelijke slechts POTTER's theorieën over de verhouding in het huwelijk: zie „Der Minnen Loep", B. IV 365 vgg. en 2233 vgg.

[2]) Vgl. m. n. Wal. 9408—31; Lanc. II 7131—7293, 7965—81, 15417—15556; Lanc. III 16765—70 en, zoo men wil, ook Lanc. II 6679—6753.

[3]) Lanc. II 30572—76.

[4]) Lanc. II 7235 vgg.

wengepens" bedoeld moet zijn. Van haar ontmoeten wij eveneens de uitspraak, dat Lancelot door „enege vrowe oft joncfrouwe met pusunen . . oft met toverien" moet zijn „bevaen", om zijn koningin ontrouw te kunnen worden [1]).

— Zekere opvattingen schijnen inmiddels ook in liefdeszaken de wederzijdsche verhouding tusschen de vrouw en den man te regelen.

Zoo is men blijkbaar van gevoelen, dat het „versoeken van minnen" *niet van de vrouw behoort uit te gaan.* Deze leuze zien wij althans nadrukkelijk verkondigd door Lioneel [2]) en de jonkvrouw, in wier gedaante de duivel Bohort ten val wil brengen [3]). Galiene op haar beurt beseft, dat zij „soude onneren" haar „geslachte" indien zij Ferguut van hare liefde voor hem zou spreken [4]).

Anderzijds heeten de dichters het „*dorpernie* (dorperheid)" wanneer een ridder, met de volle beschikking over zijn hart, de joncfrouwe, die hem hare liefde te kennen geeft, „sine minne *ontseide*" [5]).

Afgezien derhalve van de voorschriften der moraal, zou men hieruit moeten besluiten, dat het oordeel der dichters verzachtend luidt voor het jonge meisje, hetwelk in hare eerste, innige liefde den man min of meer onbewimpeld hare genegenheid toont, al zal zij ook bij haar aanval op zijn hart tot kleine vrouwelijke kunst-

---

[1]) Lanc. IV 1690 vgg.

[2]) Lanc. II 23916 vg.

[3]) Lanc. III 7104 vgg.

[4]) Ferg. 1388 vgg.

[5]) Bij monde van de vrouw doch evenzeer van den man, vgl. Ferg. 1381 vgg., 2056 vgg., 2096 vg., 2118 vg. en, zoo men wil, ook 1459 vgg.; Lanc. IV 2047—56 vg.

grepen – tranen [1]) of behaagzucht [2]) – haar toevlucht nemen.

Uit de gesprekken der vrouw met den ridder, die haar „van minnen versoekt", leeren wij verder enkele algemeene opvattingen kennen.

Wanneer deze ridder immers „hoge man ende rike" blijkt te zijn [3]), zal men hieruit gevoegelijk kunnen afleiden, dat hij ook alleen „in *hoger* stede . . mint" of „minnen" zal [4]), m. a. w. zich nimmer kan „*nederen*" [5]) tot de „minne" eener arme jonkvrouw, tenzij hij met haar slechts zijn „spel" wenscht te „houden" [6]).

Vervolgens schijnt men de opvatting te huldigen, dat een jonkvrouw *niet* tot „minne" mag worden gedwongen [7]). Wanneer zekere Gregorias zich althans aan dit vergrijp heeft schuldig gemaakt, wordt hij daarvoor op onbarmhartige wijze gestraft door Walewein, die later zijn optreden aldus rechtvaardigt [8]):

---

[1]) Zie Ferg. 1467—69.

[2]) Vgl. Lanc. II 12806—9; Lanc. IV 2040—45 en eveneens Lanc. II 13731—44 (al is *hier* niet bepaald sprake van onschuldige, jonge meisjes).

[3]) b.v. Lanc. IV 1258; deze wetenschap dankt de vrouw aan haar vraag: „„Here wie siedi?" ", vgl. Lanc. II 7131 vgg. en Lanc. IV 1240.

[4]) Lanc. IV 2104 doch vgl. ook Lanc. IV 1811—16.

[5]) Vgl. Lanc. II 12980—85 en, zoo men wil, ook 12992 vgg. en 13759—64; Lanc. IV 1256—61, 2105 vg.

[6]) Vgl. Lanc. II 7134; Lanc. IV 1256.

[7]) Het gesprek tusschen Gurrehes en eene door hem geredde jonkvrouw, hetwelk ook overigens een belangwekkende Middeleeuwsche zedenschildering (zie Lanc. II 7130—7293) mag heeten, wettigt deze veronderstelling: vgl. m. n. Lanc. II 7189–7218 (later blijkt Gurrehes deze opvatting *niet* toegedaan: zie van de reeds aangehaalde plaats: Lanc. II 7995—8085 m.n. 8003 vgg. en 8081—85). Vgl. ook Potter, „Der Minnen Loep", B. II 2808 vgg.; „Also hier voren (2485 vgg.) ghescreven staet / *So sijn die vrouwen te dwinghen quaet;* / Doch", voegt hij hieraan toe, „en ist niet al te laken / Een luttel dwanghes met list te maken" (zie voor de beide laatste versregels ook 2477 vgg.).

[8]) Zie Lanc. II 39368—78.

. .„„het es des lans sede,
Die met ere joncfrouwe mesdede,
Hars ondancs, datmen den man
Metten honden dade eten dan,
In des conincs Arturs lant.""

Hoewel in deze romans meer dan eens, louter als beleefdheidsformule, de verzekering van den man voorkomt, dat hij de „ridder (ende vrient)" eener vrouw zal blijven [1]), zoo schijnt men er toch een diepere beteekenis aan te mogen hechten, wanneer hij zich bereid verklaart als zoodanig voor haar te „*tournieren*", d. w. z. haar „teken" te dragen. [2]) Het is dan met name de „Roman van den *Ridder metter mouwen*" [3]) waar wij — getuige den titel — dit gegeven zien uitgewerkt. Doch ook Ginevra beschouwt het feit, dat Lancelot bij het tournooi te Esclaroet een vrouwen- of jonkvrouwen-mouw droeg, als een onomstootelijk bewijs van zijne liefde voor de bezitster dezer mouw [4]). Dat eveneens Walewein en de betrokken jonkvrouw zelve dit gevoelen zijn toegedaan, bewijst beider romantische opvatting van het geval [5]).

Wanneer Walewein bij dit gesprek, na een mislukte poging om de liefde dezer jonkvrouw te winnen, haar hartsgeheim ontdekt en haar verzekert, dat Lancelot zijne „minne" zóó verborgen heeft gehouden, „„dats

[1]) Zie hfdst. III.

[2]) Het spreekt echter vanzelf, dat men in de verhouding Walewein—Tybaut's dochtertje slechts een *galant dienstbetoon* ook tegenover een klein meisje (een „kint") *zijnerzijds*, een willen *nadoen* der groote menschen *harerzijds*, moet zien.

[3]) In de Lancelot-compilatie Lanc. III 14581—18601.

[4]) Zie Lanc. IV 1585—89, 1615—27.

[5]) Zie hun gesprek Lanc. IV 1273—1420 en vgl. Walewein's op ietwat spijtigen toon gedaan en niet overal waarheidgetrouw verslag hiervan (1769—94).

nieman in inne werden mochte" ", antwoordt zij hem: [1])

. . „ „Alsoe vele
Es hi te beter te desen spele;
Gi wet wel ende moget kinnen,
Dat gene onbedecte minnen
Comen mogen te hogen prisen." "

Elders wordt ons inderdaad gesproken van het „*helen*" harer liefde door de vrouw en dit niet alleen voor de omstanders doch evenzeer voor den uitverkorene zelf [2]).

Uit een en ander volgt echter niet, dat men zijne „minne" ook *verloochenen* moet. Immers Walewein, door den hertog, bij wien hij met Ysabele „herbergt", gevraagd, of deze jonkvrouw zijne „suster jof . . amie" is, antwoordt zonder aarzelen: „ „Here ic lie, *dat soe mine amie si.*" " [3])

Wanneer de jonkvrouw, die Lancelot van „venine" genas, verlangt, dat hij haar zal „sekeren" slechts *haar* te zullen beminnen, verklaart Lancelot, dat hij zijn hart nimmer van de door hem beminde „vrouwe" zal kunnen of willen „keren". Voor deze eerlijke bekentenis zijner liefde nu prijst de jonkvrouw hem zéér:

. . „ „Gi hebt gesproken hier an
Alse *getrouwe riddre ende goet man.*" " [4])

---

[1]) Zie Lanc. IV 1412—20 en vgl. Potter's („Der M. L.", B. I 2385 vgg.):
„Dieghenen die minne willen draghen,
Dien radic datsi tallen daghen
Heymelic sijn in horen dinghen
Ende hem selven wijslick dwinghen,
Dat si niet te vele en spreken
Ende wachten him voer *melders* treken".

[2]) Vgl. b.v. Ferg. 1250 vgg.; Tor. 3094 („si decket sere"); Lanc. II 12242 vgg., 24500—4.

[3]) Zie Wal. 8778—82.

[4]) Zie Lanc. II 12916—73.

En tusschen de regels door leest men de ergernis der door Gurrehes „van minnen versochte" jonkvrouw, wanneer deze ridder, door haar aan zijn „hoverdich" en „scone lief" [1]) herinnerd, haar zweert *„dat hi geen lief en had"* [2]).

Van een eigenaardige opvatting spreken de plaatsen, waar wij over de vrouw als de *buit* van den overwinnaar beschikt zien [3]). Kenschetsend is hier b.v. de voorwaarde, waarop de „camp" tusschen Walewein en Druïdein is „genomen" [4]):

„Ende die verwonne daer opt velt,
Hem bleve Ydeine met gewelt".

Hoewel, zooals ik reeds eerder zeide, van de psychologie qua talis, door de Middeleeuwsche schrijvers, geen bijzondere studie is gemaakt, zoo getuigen toch verscheidene plaatsen van de pogingen der dichters, om zich rekenschap te geven van het gemoedsleven hunner

---

[1]) Haar *bij name* bekend vgl. Lanc. II 7160 vg.

[2]) Zie Lanc. II 7145—53.

[3]) Zie Paulin Paris: „Les Romans de la Table Ronde", tome 5, bladz. 32: „„Vous savez qu'une pucelle n'a rien à craindre quand elle voyage seule; mais quand un chevalier s'est chargé de la conduire, elle peut devenir le *prix du vainqueur*"" en vgl. met name Lanc. II 767—91; Wal. 8548—8563 e. a. reeds in hoofdstuk III als voorbeelden der onderweg mishandelde of aangerande vrouw genoemde plaatsen, welke inderdaad alle slechts van de *onder geleide reizende* spreken; zie echter tevens Lanc. II 7083—7131, 7189—93 en 7247—50; Lanc. III 12277—12334 en 12363—70, waar ook de *redder* der vrouw zich de vrijheid schijnt voor te behouden, haar als de zijne te beschouwen, al zal *hij* natuurlijk eerder dan haar vervolger geneigd zijn, zich hierbij volgens hare wenschen te gedragen (vgl. Lanc. II 7189—7203; Lanc. III 12363—73, 12392).

[4]) Lanc. III 12613 vg.

heldinnen en dit den lezer af te schilderen op een manier, welke zich min of meer boven de traditioneele zegswijzen tracht te verheffen.

Bijzonder geslaagd lijkt mij hierbij de nachtelijke alleenspraak van Galiene [1]), die, wanneer hare liefde voor Ferguut haar „in vroewaken" doet liggen, „jeghen haer selven disputeert" gelijk het elders [2]) heet, „haer selven vragende ende antworde toe gevende":

„„O wi, Ferguut, wel soete amijs,
Dat ic nu doge, hoe lettel wettijs!
Amijs.. wat seggic, sottinne?
Ic en sagen noit dan heden hier inne.
Arger ben ic dan een dief,
Dat ic den genen wille hebben lief,
Die ic noit en sach meer dan heden,
Noch en sprac in eneger steden.
Morgen so sal hi orlof
Betide nemen ende rumen thof.
Dan sal hi nemmer van mi weten;
Saen sal hi mijns vergeten.
In weet hoes hem gedinken mochte:
Dade hi altenen in sijn gedochte,
Daer hi quame, alle joncfrouwen,
Het ware heme quaet, te minen trouwen.
Hi vaert tilec wech metten dage,
Hoe sal hi geweten mine clage,
Hoe wel dat icken minnen mach!
Hi sal mi geven den doetslach
Wisti dat ic in selken vare
In allen stonden dore hem ware,

---

[1]) Zie Ferg. 1356—1419.
[2]) Vgl. Lanc. II 12163.

Hine dade nemmer die dorperheide,
Dat hi mi sine minne ontseide.
Secgiet hem niet, hine weet nommer;
Wi! seggiet hem, ic segge mi commer.
Waer soudic nemen die gedachte?
Ic soude onneren mijn geslachte;
Ic lage mi liever in die doetkiste
Dan hijt van minen monde wiste.
Wat doe ic dan? ic sal wech vlien;
Om enen andren salic spien;
In willen sien in al mijn leven.
Mijn vader wille mi emmer geven
Een hogen prinche, enen coninc,
Vele scoenre dan desen jongelinc.
Ay, scoenre! wat hebbic geseit?
So sconen ware mi onghereit,
Want niewer sijn ghenoet es.
Wiste hi doch hoet met mi es,
Ende icken lachterde so sere,
Hine minde mi nemmere;
Want hine mint mi groet no clene; [1])
Gisteren so sat hi bi mi allene:
Hine sprac te mi waert noit en twint;
Dat haddi , haddi mi gemint. [2])
Ic wane hijs niet togen en can
Wat soudic minnen selken man?" "

We hebben hier het type van het jonge meisje in

---

[1]) Sprekender is hier de in de noot bij vs. 1403 aangehaalde Oud-Fransche tekst, die wederom als een zelfbespotting de eigene woorden herhaalt: „„Aimer? ne tant ne quant ne m'aimme" ".

[2]) Galiene vergeet, dat ook *haar* tong gekluisterd scheen, en dit juist door de reden, welke zij voor hem blijkbaar niet wil aannemen: vgl. Ferg. 1272 vgg.: „Dus satense ende swegen beide, / Dat men ene grote mile / Mochte hebben gegaen die wile, / Si en dorste no hi en conste mede . ."

haar eerste verlangende liefde [1]), geslingerd tusschen hoop en vrees [2]), schaamte [3]) en een ten slotte alles vergetenden hartstocht, welke haar hare liefde te kennen doet geven op eene wijze, die zelfs daar, waar beeldspraak of toespeling hare gevoelens moet verbloemen, voor den man — mits geen boersche Ferguut — aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat [4]).

Evenals zekere jonkvrouw Egletine, Mabilie van Montesclare, de jonkvrouw van Galestroet, de jonkvrouw die Lancelot „van venine" geneest en de schoone te Esclaroet, die, volgens Walewein, Lancelot van Artur's hof verwijderd houdt, ziet Galiene (aanvankelijk althans) hare liefde onbeantwoord.

Doch er is een groot onderscheid in de wijze, waarop de verschillende dichters deze verliefde jonkvrouwen zich onder den invloed der „minne" doen gedragen.

Van Egletine [5]) lezen wij *nergens*, dat zij Miraudijs door woord of daad — of het moest door hare uitmuntende zorg voor zijn persoon wezen — haar hartsgeheim verraadt. In dit opzicht is zij een gunstige en tevens vrijwel alleenstaande uitzondering op het algemeene type.

Den anderen immers ontbreekt het blijkbaar aan een dergelijke zelfbeheersching, of wel, zooals het van Galiene heet [6]), de Liefde raadt haar zoodanig „in doren", dat ze haar min of meer de weigering van den man doet

---

[1]) Vgl. eveneens Lanc. II 11921—49 en Lanc. IV 1273—82.

[2]) Vgl. eveneens Lanc. II 12140—12227.

[3]) Zie Ferg. 1386—91, 1446—50.

[4]) Zie Ferg. 1432—46, 1450—1495 en vgl. eveneens Lanc. II 12580—12616, 12891—12922 en Lanc. IV 2030—94, 2849—2916.

[5]) Zie Lanc. III 15056—61 en 15081—87.

[6]) Ferg. 1450.

uitlokken [1]). Het is dan met name Galiene, die onder den eersten indruk van dezen smaad zich van het leven wil berooven; dan, bedenkende:

. . „dat haer noit wijf om minne
In haer geslachte tleven nam",

besluit ze te vluchten en in andere omgeving te trachten hare dwaze liefde te vergeten [2]).

De jonkvrouw te Esclaroet echter stelt zich met de eerste afwijzing van Lancelot niet tevreden. In hoe duidelijke bewoordingen hij haar ook gezegd moge hebben, dat zijn hart niet meer vrij is, toch verklaart ze hem zonder terughouding haar liefde en moet zich hiervoor zijn ernstige berisping laten welgevallen [3]).

Na ten slotte het wanhopige van hare pogingen te hebben ingezien, verlaat zij hem met het even ongemotiveerd als onheusch verwijt: [4])

„„Dits die loen der brodere mijn
Vander geselscap, sonder waen,
Dat si u dicke hebben gedaen
Sident dat gi quamt in dit lant!""

om „siec ende versuchtende menechwarf . . op haer bedde" te blijven, „toter wilen dat si starf".

Reeds zagen wij, op welke wijze de jonkvrouwen van Montesclare en Galastroet zich op den onwilligen uit-

---

[1]) Vgl. Ferg. 1495 vgg.; Tor. 969—976; Lanc. II 12922—69; Lanc. III 11950—55; Lanc. IV 2051—2087, 2883—2903 en 2905 vgg. en zoo men wil ook Tor. 2096—99.

[2]) Zie Ferg. 1513—33; hierover in het laatste hoofdstuk uitvoeriger.

[3]) „„Dat was dulhede, joncfrouwe, dat gi / In sulker maniren begeret mi: / Namelike van dire wilen vord / Dat gi mi horet secgen dat word, / Dat min herte met mi nine was."" (Lanc. IV 2883 vgg.)

[4]) Zie Lanc. IV 2912—21.

verkorene weten te wreken, en voorzeker mag het niet de schuld der laatstgenoemde heeten, dat zoowel Walewein als Gariët aan hare boosaardige aanslagen op hun leven ontkomen.

Doch zéér eigenaardig is de oplossing, welke de dichter de jonkvrouw doet vinden, die Lancelot van „venine" genas, wanneer zij uit den mond van dezen ridder verneemt, dat hij zijne „vrouwe" reeds de volle beschikking over zijn „herte" heeft gegeven. Haar voorstel: [1])

. . „„gaefdi u minne nu mere
Ere joncfrouwen, behouden der eere
Ende den rechte, dat heeft ane u
Die vrouwe die gi mint nu,
Het ne soude nieman mesprisen"",

is inderdaad zóó geheel afwijkend van de verlangens, welke ons elders [2]) worden gezegd in het vrouwelijk hart te ontwaken, dat het ook anderzijds van Lancelot's standpunt een antwoord als: „„Dit ne mach in gere wisen enich man doen"", begrijpelijk maakt.

— „„Het mochte wale doen,"" seidsi;
„„Ic minne u in andre maniere dan
Wijf pleecht te minnen man.""

En nu schildert zij hem hoe hunne toekomstige verhouding louter platonisch, doch daarom niet minder op wederzijdsche trouw gegrondvest zal zijn:

„„Dus moegedi alse *maget* minnen mi
Ende hare alse *vrouwe*"" . .

We komen thans tot de *beminnende* en tegelijkertijd

---

[1]) Zie het gesprek tusschen haar en Lancelot: Lanc. II 12971—13053.

[2]) Vgl. b.v. Lanc. II 35535—55; Merl. 33384 vgg.; Wal. 7788—7818 en 7853—7856; Ferg. 1485—1491.

beminde vrouw, zooals zij ons wordt voorgesteld in de persoon van „de joncfrouwe Jenover", Galiene (na haar eerste nederlaag), Clariane, Clarette, Miraude (afgezien van het elvinnenachtige, hetwelk haar kenmerkt) e. a. wier verhouding tot den geliefde is als die der verloofde tot haar aanstaanden echtgenoot, met wien zij na korter of langer tijd in het huwelijk treedt. [1])

Een gedeeltelijke tegenstelling tot *deze* geliefde vormt zij, die ons als voorbeeld der z.g. *galante* „minne" wordt geschilderd in de persoon van „Artur's wijf" [2]), Ysabele [3]), Ydeine en hare „nichte" [4]), „des conincs dochter van Norgales" [5]), Moriaen's en Miraudijs' moeder [6]), van wie slechts de beide laatsten — om met Potter te spreken — hare „sonde nabeteren" door een vele jaren later met den „amijs" gesloten huwelijk [7]).

Over het algemeen kunnen de termen „amie (amijs)", „vrindinne (vrient)" en „lief" op zich zelf den aard der betrekking, waarin de vrouw tot een man staat,

---

[1]) Zie Merl. 27464—72; Ferg. 5557 vg.; Lanc. II 40719—23; Lanc. III 16824 vg.; Tor. 3766 vg.

[2]) Vgl. Lanc. II 35569 vgg., 35591 vgg., 35602 vgg., 35607 vgg. en Lanc. IV 4334—45.

[3]) Vgl. Wal. 7944 vgg. en 10294 vg.; de dichter wendt hier blijkbaar onwetendheid voor van hetgeen wel- en vs. 11169: „Niet wel en wetic die waerhede hier / Oft hise trouwede die ridder fier", van hetgeen niet gebeurd is.

[4]) Vgl. Lanc. III 12418 vgg.

[5]) Vgl. Lanc. II 14313—16, en zie ter toelichting en aanvulling Paulin Paris „Les Romans de la Table Ronde", tome 3, bladz. 328 en tome 4, bladz. 32 tot slot van het hoofdstuk, waar ons uitvoerig de feiten worden meegedeeld, waarop deze plaats van de onvolledige Lancelot-compilatie een toespeling is.

[6]) Zie wederom Mor. 642—663 en Lanc. III 16754—70.

[7]) Vgl. Mor 4626—29 en Lanc. III 18222—26.

niet voldoende toelichten, zoo daaraan nadere bijzonderheden ontbreken. Waar men althans uit de tegenstellingen: „wijf *ocht* amie", „man *no* amijs" [1]), zou mogen besluiten, dat door deze termen wel degelijk een onderscheid wordt gemaakt tusschen *gehuwde* en *ongehuwde* gelieven, ziet men een ander maal [2]) van de „amie" en haren „amijs" gesproken, onder omstandigheden, welke naar ethische begrippen veeleer de termen „wijf" en „man" zouden wettigen. De mogelijkheid mag echter worden aangenomen, dat wij hier wederom met een voorbeeld der z.g. galante minne te doen hebben, temeer daar elders [3]) onder dezelfde omstandigheden de dichter zich haast te verklaren, dat de ridder, dien hij het „lief" eener jonkvrouw noemt, haar *„getroude man"* is. Zoo wordt ons eveneens van Miraude's zusters, die „amise" hadden, verzekerd, dat dit „was *in goder wise* (ergo als tegenstelling van galante „amise" zooals Walewein, Gurrehes, Mordret e.a.): dat het namelijk „getrouwe vrilinge" [4]) waren, terwijl later [5]) de mededeeling volgt, dat „elc" dezer ridders „sijn lief troude". Anderzijds ziet men uit dit laatste en de zooeven aangehaalde plaats, dat ook het woord „lief" nu eens voor gehuwde- dan weder voor ongehuwde gelieven wordt gebruikt. Hetzelfde schijnt voor „vrindinne" en „vrient" te gelden [6]).

Inmiddels stellen de teksten ons hier en daar in de gelegenheid na te gaan, hoe de dichters zich de ideële

---

[1]) Vgl. Merl. 33619 vg., 33640; Lanc. III 15772.

[2]) Vgl. Lanc. II 5386 en 5417.

[3]) Vgl. Lanc. II 7882 vg. en 7923 vgg.

[4]) Zie Tor. 77—81.

[5]) Vgl. Tor. 125.

[6]) Vgl. Tor. 3767 tegenover Lanc. II 17730.

liefdesverhouding moeten hebben gedacht, welke ons met name wordt geschilderd in de klacht der door Ferguut bevrijde jonkvrouwen, die hare vermoorde „amise" gedenken [1]):

„„Wi haddense lief ende si ons
Al dat wi hadden was gemene;
Het hadde geduert van kinde clene
Sonder eneche dorperhede;
Verstaet wel, dan was niet mede;
Si waren hovesch ende avisiert"".

Afgescheiden nu van de jeugdgenegenheid, waarop deze verzen zinspelen, mogen wij bij een dergelijke inderdaad ideëele verhouding ons de vrouw voorstellen als degene, die, tot iedere opoffering in staat, bereid is vreugde en leed met haren uitverkorene te deelen [2]); wier trouwe gehechtheid zoo aan den levenden [3]) als aan den dooden [4]) geliefde onveranderlijk blijkt; wier lof ook [5]) genoegzaam mag spreken van *zijne* „minne" voor haar, welke hem een aansporing is tot roem en eer [6]).

Anderzijds geven verscheiden plaatsen inlichting aangaande de handelwijze en de behandeling der vrouw bij een *minder* ideëele liefdesverhouding. Reeds noemde ik in ander verband zoowel de „dorperlike" door den wreeden

[1]) Zie Ferg. 3652—58.

[2]) Vgl. Wal. 8099—8111, 8309—14, 9118—25, 9159—63.

[3]) Vgl. Wal. 9421—26 en Lanc. III 18066—70.

[4]) Vgl. Lanc. II 7999—8003 en 8211—14.

[5]) Vgl. Merl. 8768; Lanc. II 7964—87; Lanc. III 13638—44 en, zoo men wil, ook Lanc. II 40272—83.

[6]) Vgl. b.v. Lanc. II 40608—31; Lanc. III 14919—34, 15248—56, en bovendien Ferg. 2423 vg.: „„Hets recht dat niemen verwonnen lie, / No bloetheit toge vore sine amie"".

of ijverzuchtigen man bejegende, als de in haar ontrouw zich tegenover hem op ergerlijke wijze gedragende; in dit verband kan hieraan worden toegevoegd, dat wij een enkele maal zelfs door de vrouw de vrees of het vermoeden vinden uitgesproken, dat haar „lief" haar voor een al dan niet vermeend vergrijp met haar leven zal doen boeten [1]).

Mag het voorafgaande in hoofdtrekken zoowel voor de gehuwde- als voor de ongehuwde geliefde gelden, waar de dichters meermalen het onderscheid tusschen deze beiden duidelijk doen uitkomen, wil ik thans nog bij ieder afzonderlijk stilstaan.

Nergens nu wordt ons uitvoeriger de verloving eener jonkvrouw beschreven, dan waar ons in den Merlijn wordt verhaald [2]), hoe koning Leodegan zijn dochter Jenover „dade bereiden.. so hi rikelecst konde", om haar vervolgens in tegenwoordigheid van „alle die in der sale waren gestaen.. metter rechterhant" aan koning Artur te geven.

Een oogenblik zou men naar aanleiding van de verzen:

„Ende si lovendent beide te hant.
Doe zegendese die biscop van Tornas
Die daerombe ontboden was;
Daer wart die bruetlocht groet alsoe",

kunnen meenen, dat hiermede het *huwelijk* tusschen Jenover en Artur voltrokken was. Doch eerst eenige hoofdstukken verder volgt de mededeeling, dat „al den lande geopenbaert" wordt „dat hise sal trouwen, als hi begaert" [3]), zoomede de aankondiging van den dichter, dat hij„ een

[1]) Vgl. b.v. Lanc. II 4939—53.
[2]) Zie Merl. 22599—22629.
[3]) Vgl. Merl. 27392 vg.

huwelijk gaet maken .. van den besten .. koensten .. getrouwesten .. onversaechtsten man ende van der hovester .. goedertierenster .. mildester vrouwen". [1]) De „*bruetlocht*", waarvan dàn wederom wordt gesproken, is dus eerst het eigenlijke huwelijksfeest.

Wanneer Miraude, ditmaal door een geheel vreemde (Walewein) met Torec wordt verloofd, zegt „dat scone wijf":

„„Hebt mine minne ende mijn lijf:
Al settict vort in u gebot
Gode tansichte"",

om na Torec's wederbelofte hierop te laten volgen:

„„Om te maken vast ende fijn
Soe nemt een cussen, het es recht:
Dus eest meer gesekert echt"" [2]).

Een kus nu, schijnt tusschen de jonkvrouw Jenover en haar toekomstigen gemaal niet gewisseld te zijn, dan alvorens Merlijn, wanneer zij Artur tot den strijd met Rioen helpt wapenen, „in scimpe" tot den koning zegt, dat hem nu nog maar „een dinc gebreket" om in alle opzichten door „eens koninges dochter welgeraket .. nuwe ridder" te zijn „gemaket" [3]).

„Die koninck vragede Merlijn doe,
Wat dinge hem gebreke daertoe;
„„Datsi niet gedaen hevet, segget my,
Si salt doen opdat niet oneerlyc sy"".
Doe zeide die maget: „„Here, wat ic doe
Iu hier, Here, ic kenne iu alsoe
Hovesc ende vroet, sonder waen,

[1]) Vgl. Merl. 27464 vgg.
[2]) Zie Tor. 3408—21.
[3]) Zie Merl. 22764—22824.

Dat gy my node sult laten anegaen
Ocht laten doen ocht ansoecken mede,
Hier ocht anders in negener stede,
Des ic lachter mocht hebben iet
Ocht dat men my mochte, wat des gesciet,
Hierna verwyten tieneger stede,
Ombe den besten casteel, dien gy hebbet mede.
„„Joncfrou"", seide hi, „„gy zegget als die vroede
Van der dinc, die ic seide, zijt sonder hoede,
Daer sal iu negeen arch af komen vorwaer"".
Doe vragede, die koninck noch daernaer
Merlyne, wat hem gebreket ter stont:
„„Here, een cussen an horen mont,
Ocht dat der ioncfrouwen lief waer"".
„„Bi Gode,"" zeide die konick, „„maar
Sone bleve dat heden, ic en sal wesen
Nuwe ridder!"" ende si zeide na desen:
„„Wete Kerst, dat sal, dat en blivet niet
By desen dingen, wat des gesciet,
Gyne sult nuwe ridder sijn,
Want ic ben uwe ende gy mijn,
Ende mijn vader hevet my iu gegeven
Gy moget met my doen, al iu leven,
Dat gy wilt."" Doe namse die koninck
In sinen arm daer, na die dinck,
Ende helsedese ende sine weder nu
Vriendeleke, dat seggic iu,
Ende doe kuste dene dander daer [1])
Herde soetelic, wetet vorwaer.""

Tegenover deze verzen nu, tegenover de woorden ook der door Gurrehes„ van minnen versochte" jonkvrouw [1]):

. . „„Hets waer, des sijt gewes,
Dat inden lande een ridder es,

[1]) Zie Lanc. II 7251—60.

Die mi lange heeft geminnet,
Ende ic hebben weder so gesinnet,
Dat ic hem in allen sinne
Hebbe gegeven mine minne
Om die doeget, die icker an hebbe vonden;
Nochtan dat hi noit te genen stonden
Mi so na quam alse gi sijt nu"",

zou men b. v. de plaatsen kunnen stellen, welke spreken van de hartstochtelijke liefkoozingen eener Ysabele [1]), die zich slechts een wijle door de „scamelhede" laat terughouden, den haar ternauwernood bekenden Walewein „thant.. in menegher wise" te „helsen" en te „kussen" [2]).

Door het huwelijk — ons met al zijne ceremoniën, waarover zoo aanstonds meer, wederom het uitvoerigst beschreven in de verzen aan Ginevra's huwelijksdag gewijd [3]) — treedt de „amie" in de rechten en plichten van het „getrouede wijf". Als zoodanig deelt zij in het bezit van den „here" (zijn ouderlijk- of wel het door hem „behuwde" [4]) goed), doch draagt dan tevens mede de verantwoordelijkheid voor de eer van zijn huis [5]); als zoodanig ook moeten hare bevelen zoo goed als de zijne geëerbiedigd en gehoorzaamd worden, doch

---

[1]) Ik kies hier bepaaldelijk deze „*maghet* goedertiere" (vgl. Wal. 7996) tot voorbeeld en niet een jonkvrouw als Ydeine, die zoo „„wale becant"" is „„met al den ridderen in menech lant"" (vgl. Lanc. III 12625 vg.).

[2]) Vgl. Wal. 7861—67, 7981 vgg. en eveneens 8051 vgg. 9673—86; Merl. 27328 vgg., 35777 vg., welke van min of meer onstuimige liefkoozingen der vrouw spreken.

[3]) Zie Merl. 27545—27784.

[4]) Vgl. b. v. Tor. 1894 vgg., 3780 vgg.; en Ferg. 5575 vg. en 5587.

[5]) Als gastvrouw en meesteres. Zie hierover uitvoeriger hoofdstuk IV.

heeft zij tevens bij het uitvaardigen hiervan rekening te houden met zijn wil en zijne wenschen [1]).

Niet alleen als vrouw des huizes, ook als *moeder* vraagt de gehuwde vrouw de aandacht. Aldus wordt ons enkele malen in het bijzonder haar verhouding tot den zoon als zeer hartelijk van weerszijden en bovenal ridderlijk zijnerzijds geschilderd [2]). In een paar gevallen ook zien wij de moeder beter dan den vader de belangen van haren zoon begrijpen, waarbij het feit, dat zij dit door woord of daad te kennen geeft, de aanleiding is tot oneenigheid tusschen de „vrouwe" en haren „here" [3]). Hierbij is het met name Ferguut's moeder, die door haar verstandig en gematigd optreden den „dorper" Somilet tot hare inzichten weet te brengen [4]).

Het spreekt van zelf, dat de dichters bijzondere zorg besteden aan de teekening der personen, zaken en feiten, welke in de „minne" hunner heldinnen een traditioneele bijrol spelen.

In dien geest dan wordt gesproken van den *spion*, Potter's „melder, clapper" of „nijder", die zich nu eens vertoont in den persoon van den dienaar [5]), dan weder in de gedaante van het lasterende „men" [6]), of wel in de gestalte der vijandin [7]); van den *vertrouwde* of *liefdebode*, in welke

---

[1]) Zie wederom hoofdstuk IV.

[2]) Zie m. n. Wal. 5328—63 en Merl. 4230—34.

[3]) Zie Merl. 19717—35 en 19746; Ferg. 383—434.

[4]) Zie Ferg. 401—434.

[5]) Zie hfdst. IV (de meesteres).

[6]) Lanc. II 25293 vgg.

[7]) Vgl. Merl. 29939—49 (m. n. 29940—44); Lanc. II 23089—23122 (m. n. 23116—22) en Lanc. IV 2319—2783.

hoedanigheid wij zoowel de vrouw [1]) als den man [2]) voor de verliefden zien optreden; van de *medeminnares,* wier ontmoetingen met het „wijf" of de „amie" van haar „lief" nu eens een onstuimig [3]) dan weder een vreedzaam [4]) karakter dragen.

Vervolgens van de *geschenken* door de vrouw aan haren „amijs" gegeven of wel haar door hem vereerd.

Als zoodanig speelt als wederzijdsch liefdepand of symbool van verloving en huwelijk het *„vingerlijn"* een hoofdrol [5]). Daarnaast zien wij de vrouw een *gordel* [6]), een *„hachtels van goude"* [7]), een *„rosenhoet"* [8]) of *„wimpel"* [9]) kiezen als de voorwerpen, welke den uitverkorene hare liefde mogen vertolken, terwijl uit enkele plaatsen blijkt, dat zij ook op haar beurt door den verliefden man met de meest kostbare geschenken [10]) begiftigd werd.

---

[1]) Zie hfdst. V (Het vrouwelijke „gesinde") doch vgl. eveneens Lanc. II 11621 vgg. en 11737—11818; Lanc. III 14915—37 en 15019—23, waar wij de *vrouw* als zoodanig voor den *man* zien optreden.

[2]) Vgl. m. n. de bemoeiingen van Lioneel en Bohort in zake Ginevra's „minne" voor Lancelot: b. v. Lanc. II 12316—48, 12390—12539, 12809 vgg., 12860—70, 35759—66 en Lanc. IV 2959—3102; verder Merl. 6157—71, waar de gefingeerde toestand geheel met de werkelijkheid overeenkomt, terwijl Merl. 31862 vgg. in het midden laat of van mannelijke- dan wel vrouwelijke boden sprake is.

[3]) Vgl. Tor. 1868—85 en Lanc. II 35737—52.

[4]) Vgl. Lanc. II 15534—60 en 20383—20514.

[5]) Vgl. Lanc. II 12323 vgg., 21451 vgg., 40192; Lanc. III 12946—68; Lanc. IV 6971—83; Merl. 33487—92; terwijl Lanc. II 15922—33 mag spreken van *gelijke* ringen door gehuwden gedragen.

[6]) Lanc. II 13093.

[7]) Lanc. II 13099 vgg.

[8]) Zie Lanc. II 37950—55, 37971—76, 37981 vg., 38197—38201, 38204 vgg.

[9]) Vgl. Lanc. III 11704 vgg. en 11950 vgg.

[10]) Merl. 7672 vg., 7718 vg., 7824, 7877—90; Tor. 638—643.

Ook schijnt hij soms door *wapentropeeën* zijne hulde te kennen te hebben gegeven: dit althans mag men besluiten uit de verzen, die verhalen, dat menigeen onder Assentijn's „liede" Walewein's zwaard „metten tween ringhen" tracht „up (te) heffen . . om prosent bringhen sinen lieve" [1]).

In zekeren zin mag ook de *minnebrief* onder deze rubriek worden genoemd en daar slechts het „saluut", hetwelk Miraude door Torec wordt toegezonden, ons in deze romans de hoofsche minne-schrijftaal doet kennen, laat ik dezen brief hier in zijn geheel volgen [2]):

„„Miraude, scone volmaecte name,
Torec, die gerne tot u quame,
Want hi u mint so utermaten,
Dat hi ne weet wat doen oft laten;
Die pine, die hem therte brect,
Ende die minne, diere in stect,
Ende oec mede die lange quale,
Die ic gedragen hebbe, cuesce smale,
Ende dipe versuchten, ende swaer verhalen
Ende met swaerre herten dat betalen,
Ende altenen wachten ende haken,
Joncfrouwe, dit doet mi nu maken
Desen brief ende dit saluut,
Daer ic u in sende al uut ende uut
Al min herte ende minen sin.
Ende in can u niet gesinden min,
Want si sijn u eygen al;
Ende daerombe so salic groet ende smal
Mi aventuren al hier ter stonden
Jegen die vander tavelronden,
Om u te gewinne, soete lijf"".

[1]) Vgl. Wal. 7349 vgg.

[2]) Zie Tor. 3231—52.

Zeer vele omstandigheden worden ons eindelijk genoemd, welke de „amie" somtijds zelfs voor immer [1]) van den „amijs" kunnen scheiden. Behalve de talrijke moeilijkheden en gevaren, die de gelieven bedreigen [2]), zijn als zoodanig vooral aan te merken de strengheid van den vader [3]) of wel een gelofte, ter kwader ure door hem of de „amie" zelve afgelegd [4]).

Anderzijds worden ons ook de omstandigheden vermeld, welke de vrouw te spoediger de „minne" van den geliefde doen verwerven. Dat dit in deze romans met name *bovennatuurlijke* invloeden zijn [5]), behoeft nauwelijks verzekerd.

Thans rest mij nog de bespreking van enkele bij verloving en huwelijk gebruikelijke vormen: het *„geven"* der bruid („metter rechterhant"), den *bruidsschat*, den *huwbaren leeftijd* der vrouw, en het *uitgeleide* der jonggehuwde gedaan.

Over het laatste kan ik kort zijn: de teksten spreken ons slechts van koning Leodegan, die „met menegen

---

[1]) Zie b. v. Lanc. II 8599—8610 (m. n. 8608 vg.) en Lanc. III 13638—46 (m. n. 13644 vgg).

[2]) Vgl. b. v. Merl. 31856 vgg. (oorlog tusschen de wederzijdsche vaders); Lanc. II 40654—40706 (de strijd tusschen Clariane's „amijs" en haren broeder Walewein); Wal. 8304—8309 (het afzonderlijk gevangen zetten van Ysabele en Walewein).

[3]) Zie hfdst. V (de *dochter*).

[4]) Zie hfdst. V en Tor. 3100—16.

[5]) Vgl. de geschiedenis der „minne" tusschen Bohort en zijne „amie" (Lanc. II 30520—24), welke ons uit Paulin Paris „Les Romans de la Table Ronde", tome 5, bl. 155—169, 1e al. duidelijk wordt, en, zoo men wil, ook Merl. 33433—40.

man Ginevra bij haar vertrek naar Artur's rijk „drie dachvaerd" ver geleidt [1]).

Zooals wij reeds zagen geschiedt het uithuwelijken der bruid door den vader [2]), of bij ontstentenis van dezen door den stiefvader [3]), de moeder [4]), den broeder [5]), den oom [6]), den landsheer [7]) of de landsvrouwe [8]), ja zelfs een geheel vreemde [9]).

Enkele malen ook zien wij koning Artur als bruidsvader fungeeren [10]) en dit met name voor de jonkvrouw welke zich door hem „in prosente" heeft doen stellen.

In twee bijzondere gevallen wordt de vrouw door haren onechtelijken zoon aan haren na jarenlange afwezigheid teruggekeerden „amijs" uitgehuwelijkt [11]).

Verder hebben wij de kwestie van den *bruidsschat*. Deze bestaat in verreweg de meeste gevallen in het der bruid toekomend *land* [12]); daarnaast wordt ons een

---

[1]) Merl. 28125 vgg.

[2]) Tor. 1889; Lanc. II 6852 vg., 8584 vgg., 9989 vgg. en Merl. 27115 vgg.

[3]) Merl. 8981 vgg. en 9003 vg.

[4]) Lanc. II 6615 vg., 6635 vg. en zoo men wil, ook 7057 vgg., waar van een „leveren" volgens belofte wordt gesproken.

[5]) Lanc. II 4791—94; Merl. 12493 vgg.

[6]) Merl. 21979.

[7]) Tor. 1885—89.

[8]) Lanc. II 13897 vgg. (hiertegen wordt echter door de aldus verloofde verzet aangeteekend, vgl. 13909 vgg.).

[9]) Tor. 3408 vgg. en 3421 vg.; Lanc. III 14039 vgg.

[10]) Ferg. 5532—40; Lanc. II 16960, 40719—23; Lanc. III 16805 vgg.

[11]) Lanc. III 18211—15; Mor. 4555—11.

[12]) Tor. 3781 vg. en 3786 vg.; Lanc. II 13905 vg. 16961; Merl. 17968 vgg., 21987 vgg.; in enkele gevallen ook wordt door den nog in leven zijnden vader slechts de helft van het land afgestaan: Lanc. II 9993 vgg., Tor. 1890; Merl. 34460, in twee dezer drie gevallen met de bijbepaling, dat hieraan *na* zijn dood de andere helft zal worden toegevoegd: Lanc. II 10005—9 en Merl. 34461.

„scat" genoemd, welken de jonkvrouw „van haren vader had" en die door haar als huwelijksgift wordt medegenomen [1]), benevens de „cyrkel van goude" met zijn wonderbaarlijke eigenschappen, welken koning Briant met de elve Mariole „behuwt" [2]). Van zekere huwelijksche voorwaarden en wellicht ook van een bruidsschat in *roerende* goederen schijnen mij de volgende verzen te spreken, waar Jonet, de zoon van koning Neutres, zich aldus bij zijn moeder beklaagt [3]):

..„„Mijn vader hevet Bandemagu,
Sinen neve, sijn goet gegeven,
Ende dat hem van iu es bleven,
En kan hi mi genemen niet;
Also lange, Vrouwe, als gy gebiet,
So en mach hijt mi niet ontkeren"",

en als antwoord hierop haar belofte [4]):

..„„Ic wil iu, sonder beiden,
Herde eerlijc doen bereiden
Van orsen, van gelde, van al,
Sodat iu niet gebreken (en) sal"".

Spreekt ons verder slechts een enkele plaats van de reeds op zeer jeugdigen leeftijd verloofde [5]), meer dan één toespeling mag ons doen besluiten, dat het tijdstip, waarop zij „te haren dage" gekomen- d. w. z. *huwbaar* is, reeds gerekend wordt met haar *veertiende* à *vijftiende* jaar aan te vangen. Dit althans mag men afleiden uit de verzen, welke gewagen van koning

[1]) Lanc. II 24554 vg.
[2]) Tor. 35 vgg.
[3]) Merl. 19679 vgg.
[4]) Merl. 19722 vgg.
[5]) Vgl. Lanc. II 13863—75.

Bohort's gemalin Eveine, *jonger* dan haar zuster Eleine, „die jonck was alse van vijftien jaren" en evenals deze „onlange gehuwet" [1]); zoomede uit de plaats, welke spreekt van een vijftienjarige gyganten-jonkvrouw met „een cleine kint" [2]). Een andere plaats noemt het *zestiende* levensjaar eener jonkvrouw als het tijdstip, waarop zij in het huwelijk trad [3]).

Aan het slot van dit hoofdstuk wil ik nog met een enkel woord stilstaan bij de plaatsen, welke van een *standverschil* tusschen de echtgenooten getuigen. In drie van de vier gevallen, die mij als zoodanig troffen, is de vrouw van *hooger-* [4]), in één van lager geboorte [5]) dan de „here". De eerste huwelijken zijn blijkbaar beïnvloed door de overweging der *ouders*, dat de aanstaande man hunner dochter rijk of dapper of wel beide tegelijk was. Behoeft uit het feit, dat de dochter van een „forestier" door den koning van het land tot zijn gemalin wordt verheven, geenszins te volgen, dat deze vrouw zich later tot zijn „quaetsten" en „onreinsten knecht" zal vernederen [6]), te begrijpelijker wordt ons het geheele optreden van Ferguut uit het standverschil tusschen zijne ouders: de adellijke moeder en den „dorper" Somilet.

---

[1]) Zie Merl. 11724—35.

[2]) Vgl. Lanc. II 16948—56.

[3]) De „vrouwe", klaarblijkelijk „min dan .xx. jaer" oud (vgl. Lanc. II 6564), verklaart hier, dat zij toen haar vader drie jaren geleden stierf „haestelike" door haar moeder was uitgehuwelijkt (Lanc. II 6611 vgg.).

[4]) Vgl. Lanc. II 6623—37, 6846—54; Ferg. 289—293.

[5]) Zie Lanc. III 12791—12807.

[6]) Vgl. Lanc. III 12807—13.

VIII.

VROUWENPORTRETTEN.

Na in de vorige hoofdstukken het algemeene type te hebben behandeld, zal ik in dit laatste hoofdstuk enkele op den voorgrond tredende vrouwenfiguren der Britsche romans als *persoonlijkheden* bespreken.

Hiertoe behoort in de eerste plaats Ginevra. De Merlijn noemt ons *twee* jonkvrouwen van dien naam. De eene, „die echte", bij wier geboorte „men vant op haren scouderen staen Een teken als ene crone gedaen"[1]), is „des koninck Leodegans dochter van sinen wive"[2]), in de Sage bekend als de schoone en beminnelijke gemalin van koning Artur. De andere, „die valsce", nagenoeg[3]) alleen door het gemis van genoemd „teken" van haar te onderscheiden[4]), is „Leodegans kevesdochter"[5]) van „des drossaten wive"[6]); zij nu speelt de rol van – weliswaar onwillig noch willoos – werktuig der „verrader", die haar hare halfzuster, met

---

[1]) Merl. 18045 vg.

[2]) Merl. 18843 vg.

[3]) Vgl. Merl. 22747 vgg., welke ons verzekeren, dat de echte Ginevra „haers meer" bezat, „langer" was en ook „gereder ende scoenre sprake" had; bovendien wordt zij de „wetenste" van beide geheeten.

[4]) Zie Merl. 18051–56.

[5]) Merl. 27480 vg.

[6]) Merl. 18839.

wie zij is „tesamene opgevoedet" [1]), bij koning Artur willen doen verdringen [2]).

Van deze beide Ginevra's geven de Dietsche bronnen [3]) echter een betrekkelijk onvolledig beeld en wel door het algeheel ontbreken van het eerste boek onzer Lancelot-compilatie. Hierdoor ontstaat in onze Letterkunde een zéér storende leemte. Aldus immers missen wij het relaas der feiten, welke ons niet alleen de ververhouding der beide Ginevra's tot elkander kunnen toelichten, doch bovenal ons moeten verklaren, hoe de Ginevra, die ons in den Merlijn wordt voorgesteld als de verliefde bruid, de trouwe gemalin van koning Artur, reeds bij den aanvang van het bij ons bewaard gebleven deel der compilatie op den voorgrond kan treden als Lancelot's „*amie*" in den volsten zin des woords.

Weliswaar voorzien enkele toespelingen op het ontbrekende boek eenigermate in deze leemte [4]). Ten einde deze echter te begrijpen, moge men naast Jonckbloet's *Inleiding* tot zijn uitgave van den Lancelot-Roman een reeds vaker door mij in de noot genoemd werk raadplegen, en wel: „Paulin Paris, Les Romans de la Table Ronde, mis en nouveau langage", waarvan met name de tomes 3, 4 en 5 geacht mogen worden het bij ons verloren gedeelte te kunnen vervangen.

Hier nu wordt ons het verhaal gedaan van het

---

[1]) Merl. 18056 vg.

[2]) Zie het verhaal van den mislukten aanslag tegen Artur's „wijf", aan den avond van haar huwelijk gepleegd: Merl. 27480—27543 en 27784—27917.

[3]) d. w. z. Merlijn en Lancelot: in de overige romans is Ginevra althans niet veel meer dan een traditioneele figuur.

[4]) Zie Merl. 27917—35; Lanc. II 23052—67 en 23133—54; Lanc. III 2972—93, 5031—49; Lanc. IV 2515—2671.

door meineed gestaafd, door toovermiddelen bevorderd bedrog der „valsce Jenover", die Artur in den waan weet te brengen, dat *zij* en geen andere zijn wettige vrouw is, totdat de vreeselijke ziekte, waardoor ze wordt aangetast, haar in hare laatste uren de waarheid doet biechten [1]).

Aldus ook kunnen wij de wordingsgeschiedenis nagaan eener „minne", welke een zoo geheel eenige plaats in de wereldliteratuur inneemt, dat ze, sedert het oogenblik, waarop zij werd te boek gesteld, door alle eeuwen heen [2]) den meest dichterlijken geest vermocht te boeien, te ontroeren, te bezielen.

De wijze, waarop ons de „minne" tusschen Ginevra en Lancelot wordt geschilderd, wettigt de gevolgtrekking, dat Ginevra eerst hare kinderlijke vrijage met Gosegoes [3]) en vervolgens hare dankbare vereering voor Artur, den ridderlijken redder haars vaders [4]), ten *onrechte* voor *liefde* heeft aangezien.

Toch onderscheidt zich bij hare eerste ontmoeting met Lancelot de houding der koningin oogenschijnlijk door geen enkele bijzonderheid, welke niet eveneens haar ontmoeting met ieder ander jong, schoon en veel-

[1]) Zie JONCKBLOET's Inleiding Lanc. III bl. LXI—LXVI 3e al. en ter aanvulling „PAULIN PARIS, Les Romans de la Table Ronde", tome 4, bladz. 98—206.

[2]) DANTE—TENNYSON.

[3]) dien zij „hadde liever dan enegen andren man, *al die wile datsi ioncvrouwe was*" (Merl. 31853—65). De laatste opmerking moet echter als dichterlijke overdrijving worden aangemerkt, op grond van Merl. 18847—63 en ze is geheel in tegenspraak met 19082—89, welke plaats ons verklaart, dat de jonkvrouw Ginevra, reeds bij hare eerste ontmoeting met Artur *hem „liever hadde dan ieman die levet"*.

[4]) Zie nogmaals Merl. 18847—63 en 19082—89.

belovend ridder had kunnen kenmerken [1]). Zoo zij den onbekende verlangt te aanschouwen, dan is dit uit nieuwsgierigheid of de roep, welke van hem uitgaat, gegrond mag wezen. Indien zij getroffen is door zijn weergalooze schoonheid, allen in het hof zijn het mèt haar. Moge zij het betreuren, dat hij door een overijlde gelofte zijn leven op 't spel zet, Artur's leed hierover is wellicht grooter nog dan het hare. En wanneer zij hem bij het afscheid toestaat haar ridder te zijn en hem hierbij als „biaus doux amis" toespreekt — aan welke benaming Lancelot zulk een vèrstrekkende beteekenis meent te mogen hechten — dan kunnen haar inderdaad deze woorden *louter door de heuschheid* zijn ingegeven [2]).

Doch reeds leest men tusschen de regels door hare bijzondere belangstelling in den jongen onbekende. Reeds maken hare *steelsgewijze* op hem geworpen blikken onze verdenking gaande. Reeds ook wekken hare woorden den indruk, dat zij de reden van de ontroering, die hij in hare tegenwoordigheid toont, zoo al niet kent, dan toch vermoedt of begrijpt [3]).

---

[1]) Zie Lanc. III Inleid. bl. XX 3e al.—XXI 1e al. en ter aanvulling „Les Roms de la T. R." 3 bl. 128—138 1e al.

[2]) Aldus haar eigen getuigenis: Zie Lanc. III Inleid. XLV en ter aanvulling „Les Roms. de la T. R." 3, bl. 265. De verloren Dietsche tekst moet hier derhalve dit woord „amis" door „*vrient*" en niet door „amijs" vertaald hebben, daar alleen het eerste zoowel in de taal der „minne" als in de hoofsche omgangstaal past.

[3]) Wanneer ons wordt medegedeeld, dat zij bij een latere ontmoeting zich over zijne ontroering verwondert, dan is dit hiermede slechts in schijnbare tegenspraak. Uit alles immers blijkt, dat zij ook dan de *reden* begrijpt, doch slechts de *wijze*, waarop deze ontroering zich steeds weder *uit*, onverklaarbaar vindt. (Zie Lanc. III Inleid. XLII en t. a. „Les Roms. de la T. R." 3, bl. 258).

Oogenschijnlijk ook is hare tweede ontmoeting met Lancelot een natuurlijk gevolg der omstandigheden. Een onbekende zwarte ridder heeft Galehot van Sorelois, den grootsten tegenstander van Artur, aan 's konings voeten gebracht [1]). Wat is begrijpelijker dan dat Ginevra dezen edelmoedigen vredestichter persoonlijk haar dank wenscht te brengen? Doch wederom wettigt haar veronderstelling, dat zij hem wellicht reeds *kent*, het vermoeden van den lezer, dat de koningin over de gebeurtenissen der laatste tijden heeft nagedacht. Daar is de jonge onbekende, die verzocht heeft haar ridder te mogen wezen; de overwinnaar van Douloureuse- (sinds dien Joyeuse-) Garde; de voorbijsnellende ruiter te Karmeloet; de zwarte ridder van den laatsten strijd eindelijk, die de vredestichter blijkt te zijn tusschen de vorsten van Logres en Sorelois. Al dezen hebben zich onderscheiden door een weergalooze dapperheid, doch tevens door een vreemd, schier wezenloos gedrag in het bijzijn der koningin [2]).

In de dagen, welke verloopen totdat zij hare ten slotte duldelooze nieuwsgierigheid bevredigd ziet [3]), *moet* zij zich immers wel meer dan eens hebben afgevraagd of het niet één en dezelfde persoon zou kunnen zijn, die zich in al deze verschillende gedaanten aan haar heeft vertoond.

In het vorige hoofdstuk noemde ik reeds [4]) de plaats, welke Lancelot's „gefaelgierd" zijn als de graalvinder

---

[1]) Zie „Les Roms. de la T. R." 3, bl. 238—248.

[2]) Vgl. „Les Roms. de la T. R." 3, bl. 129, 175, 207 en 234.

[3]) Zie „Les Roms. de la T. R." 3, bl. 253—257.

[4]) Vgl. bl. 146/147 van dit proefschrift.

verklaart, doordien de „viant", die hem „quite van dogeden" wilde maken, besloten zou hebben hem „bi wive te valle" te brengen en tot dit doel „trac in Genoevren der coninginnen".

Dezelfde plaats echter *verontschuldigt* Ginevra als degene, van wie de duivel zich *bedient,* in wier schoone hulsel hij zich vermomt, om aldus te eerder zijn *dubbel* doel te bereiken; immers ook bij den val van *haar*, die „meer dogeden hadde dan enege vrouwe ter werelt dede" [1]), moet de „viant" het allerhoogste belang hebben.

In hetzelfde verband nu zou men in Galehot van Sorelois kunnen zien, den handlanger des duivels tegen wil en dank.

Sinds het oogenblik althans, waarop deze vorst de „minne" der koningin en als eerste „teken" hiervan den kus voor Lancelot bedingt en zoo gemakkelijk verkrijgt [2]), sinds dien mag feitelijk reeds worden gesproken van Ginevra's ontrouw aan haren wettigen „here". Want met grond mogen wij verwachten, dat deze koningin, die de meening blijkt toegedaan, dat geen vrouw zich er over behoeft te schamen, den dapperste ter wereld toe te behooren [3]), mettertijd deze woorden *waar* zal maken. Blijven ditmaal nog hare heimelijke ontmoe-

---

[1]) Merl. 22752 vg.

[2]) Zie Lanc. III Inleid. XLVI—LVII onderaan; Lanc. IV 2659—63 (de zinspeling hierop) en ter aanvulling „Les Roms. de la T. R." 3, bl. 266—268: Paulin Paris betreurt het hier, dat deze toestemming door Ginevra in bijna gelijkluidende bewoordingen wordt gegeven als waarmede zij eertijds, op verzoek van Merlijn, Artur den eersten kus toestond.

[3]) Zie het gesprek tusschen Galehot, Artur, Walewein en Ginevra: „Les Roms. de la T. R." 3, bl. 252.

tingen met den „amijs" — om weder met POTTER te spreken — tot den „derden graet der minne" beperkt [1]), van de samenkomst, waartoe zij Lancelot later na een lange scheiding ontbiedt, kan dit *niet* meer worden beweerd [2]).

Tot hare verdediging zou men hier voorzeker mèt POTTER [3]) slechts de „ganse liefde in truwen fijn" kunnen aanvoeren. Doch welke verontschuldiging te bedenken voor het feit, dat Ginevra na haar *volkomen* ontrouw aan den gemaal, Lancelot, als Artur's redder uit de handen der Sassen [4]), ten aanhoore van allen aanbiedt: „„tout ce qu'il (m') est *permis* de donner d'amour et de loyauté à loyal chevalier"" [5]) en aldus aan het bedrog in daden zonder eenige noodzaak een bedrog in *woorden* toevoegt?

Weldra echter leeren de omstandigheden haar op gevoelige wijze, dat „„le Seigneur Dieu n'a pas égard aux règles de la courtoisie"" [6]).

En wanneer zij dit heeft begrepen, dan ziet zij in haar verstooting door Artur — als ware zij inderdaad de bedriegster, voor welke de „valsce" Jenover haar

---

[1]) Zie „Les Roms. de la T. R." 3, bl. 276—278 en vgl. de beteekenis van „l'écu fendu": Lanc. III Inleid. LII 2e al. en „Les Roms. de la T. R." 3, bl. 343—346.

[2]) Zie Lanc. III Inleid. LIX 4e al. en ter aanvulling „Les Roms. de de la T. R." 4, bl. 56, 2e al.—59.

[3]) „Der Minnen Loep", B. II 1811 vgg. en vgl. 1965 vgg.

[4]) of juister der toovenares Camille, die Artur door hare schoonheid betooverd had en in wier kasteel hij vertoefde gedurende denzelfden nacht, waarin Lancelot door Ginevra ontboden was. Zie Lanc. III Inleiding LIX 6e al. en ter aanvulling „Les Roms. de la T. R." 4, bl. 55—56, 2e al.

[5]) „Les Roms. de la T. R." 4, bl. 84.

„Les Roms. de la T. R." 4, bl. 190.

heeft uitgekreten — een straf des hemels, die haar, de ontrouwe, terecht heeft getroffen. Onder den indruk hiervan brengt zij gedurende haar ballingschap te Sorelois haar verhouding tot Lancelot weder tot den „derden graet der minne" [1]) terug.

Wanneer de aanklacht der „valsce Jenover" Ginevra's verstooting bewerkt en het gruwelijke vonnis door de baronnen van Carmelide over haar doet uitspreken [2]); wanneer later Maleagant, door den overmoed van Keye, die geheel alleen de koningin waande te beschermen, haar heeft kunnen rooven [3]); wanneer zij van „verranesse beropen" is, als zou zij door „gevenijnt fruut" den broeder van Mador van der Porte moedwillig om het leven hebben gebracht [4]); wanneer men ten slotte — nadat het duidelijk bewijs van haar ontrouw aan Artur gebleken is — Ginevra zal „bernen" [5]); dan is het bij al deze gevaren Lancelot, die niet alleen als haar verdediger en redder optreedt [6]), doch haar ook de beide keeren, dat Artur haar terugroept en zij de beslissing hierover aan haren „amijs" laat, met nadruk aanraadt

---

[1]) Vgl. Lanc. III Inl. LXV en LXVI 1e al. en ter aanvulling nogmaals „Les Roms. de la T. R." 4, 190.

[2]) Zie de reeds aangehaalde plaatsen Lanc. III Inleid. LXI—LXII, 3e al. en ter aanvulling „Les Roms. de la T. R." 4, bl. 98—171.

[3]) Zie Lanc. III Inleid. „Li Contes de la Charrete", LXXVIII onderaan—LXXXII („Et Lanceloz qui la raine en vit mener fiert après des esperons") en ter aanvulling „Les Roms. de la T. R." 5, bl. 5—15.

[4]) Zie Lanc. IV 3283—3439 en 3793—3830.

[5]) Zie Lanc. IV 4297—4541.

[6]) Vgl. Lanc. III Inleid. LXII 3e al.—LXIII 1e al. en t. a. „Les Roms. de la T. R." 4, bl. 171—182; Lanc. III Inleid. „Li Contes de la Charrete", LXXXII—CXIX en ter toelichting „Les Roms. de la T. R." 5, bl. 15—72; Lanc. IV 3830—4017 en 4566—4699.

aan dezen roep gehoor te geven. Aldus, ten koste van zijn eigen geluk, zijn eigen gemoedsrust [1]), redt hij de eer zijner „vrouwe", die hij nooit genoeg kan prijzen, noch als de gebiedster, die hem „„sette uter armoede in rijcheiden ende in groten goede"" [2]) noch als de geliefde, die hem tot „„alle die grote preushede"", welke hij ooit mag hebben verricht, heeft bezield [3]).

Natuurlijk is Lancelot te heusch, te blind verliefd ook, om ooit te kunnen of willen erkennen, dat zijne „vrouwe", die hem „niet *min* dan haer selven" [4]), die hij „*meer*" dan zich zelf [5]) bemint, somtijds wel eens zeer ongemotiveerd boos en ijverzuchtig kan zijn. Men denke slechts aan haar ongenadigen toorn, wanneer hij na een lange afwezigheid aan het hof terugkeert, waar inmiddels het romantisch gekleurd verhaal van zijn verhouding tot de jonkvrouw, wier mouw hij te Esclaroet droeg, tot de koningin is doorgedrongen [6]). Geen woord, geen blik wordt den hunkerenden minnaar geschonken: hij mag haar zelfs niet persoonlijk komen toelichten, wat wel, wat niet waar is aangaande de fabel, welke men van hem gelieft te verhalen [7]). Begrijpelijk daarentegen is Ginevra's verontwaardiging, wanneer zij den gordel, welken zij Lancelot gaf, het kleed eener jonkvrouwe ziet sieren, die het tournooi te Karmeloet komt

---

[1]) Zie Lanc. III Inleid. LXVI 2e al. en t. a. „Les Roms de la T. R." 4, bl. 201—203; Lanc. IV 6745—6840.

[2]) Lanc. IV 2985 vg. Vgl. ook Lanc. II 21392—21414 en 21424—35.

[3]) Lanc. IV 2982 vgg.

[4]) Lanc. II 12400 vg.

[5]) Lanc. II 12667 vg.

[6]) Zie Lanc. IV 1548—1811.

[7]) Zie Lanc. IV 2921—3098.

„scouwen", al zal ook aanstonds de toelichting hiervan, door deze jonkvrouw gegeven, haar toorn in dankbaarheid doen veranderen [1]). Begrijpelijker nog is haar uitbarsting van woede, wanneer zij den door haar ontboden Lancelot bij Pelles' dochter aantreft [2]); op dat oogenblik althans heeft zij geheel vergeten, hoe zij eertijds — toen zij dit geheele voorval in den droom had aanschouwd — bij het ontwaken gewenscht had, dat het visioen werkelijkheid mocht wezen, zoo zij hierdoor den doodgewaanden „amijs" gezond en wel vóór zich zou mogen zien [3]). In lijnrechte tegenstelling hiermede is Lancelot's houding wanneer de duivelachtige Morgwein hem aan Ginevra's ontrouw doet gelooven: toornig noch geërgerd, slechts waanzinnig van wanhoop, dat hij de vrouw, die het licht van zijn leven is [4]), zal moeten mijden, wordt hij oogenblikkelijk weder bereid bevonden om voor haar eer en veiligheid te waken [5]).

Zoo in den Merlijn als in den Lancelot en de in de compilatie ingevoegde romans, welke gedeeltelijk aan Artur's hof spelen [6]), is de karakterteekening van Ginevra als de milde, heusche en zachtmoedige ge-

---

[1]) Zie Lanc. II 19828—19860 en 20383—20514.

[2]) Zie Lanc. II 35607—71.

[3]) Zie Lanc. II 11205—56.

[4]) Vgl. de wijze, waarop hij de jonkvrouw, die hem „van venine" genas, zijne „minne" voor zijne „vrouwe" schildert: „„Slaep ic, waec ic, si es dare . . / Mijn oegen verstaen niet dan te dien, / Dat si altoes op hare willen sien: / Mine oeren en horen niewerinc nare / Dan om scone wort horen van hare . . / Mine ziele, mijn lichame, al mijn wesen / Sijn so vaste im hare gehacht, / Dat ic bem met alle in hare macht. (Zie Lanc. II 12954—65).

[5]) Zie „Les Roms. de la T. R." 4, bl. 344 en 5, bl. 1—5.

[6]) b. v. „Ridder metter Mouwen", „Walewein en Keye".

biedster [1]), de schrandere en geestelijk ontwikkelde vrouw [2]) streng volgehouden. De Ginevra, die door hare vrijgevigheid zich zoo „lieftael" weet te maken [3]), van wier gaven men zich op haren eersten hofdag zooveel „belooft" [4]), die weldra ook als de „deelerse" van Artur's „scat" aan iedere opwelling van haar milde hart zal kunnen gehoor geven [5]), zal ook later de drie arme neven Lancelot, Lioneel en Bohort met weldaden overladen [6]), den brenger van een goede tijding met geen karig bodenloon huiswaarts zenden [7]), ja zelfs den meest verstokten booswicht — mits hij slechts berouw toont — kunnen weldoen [8]). De jonkvrouw Jenover, die de koningen Artur, Ban en Bohort, en den alwetenden Merlijn aanstonds door hare lieftalligheid weet te betooveren [9]), zal als de gemalin van Artur zich zelve steeds in achting en heuschheid gelijk blijven tegenover Walewein [10]); zal den grijzen Bandemagus [11]) zoowel als den door haar tot ridder geslagen Miraudijs [12]) weten te winnen door hare aangeboren beminnelijkheid [13]),

---

[1]) Hierover zoo aanstonds uitvoeriger.

[2]) Zie b. v. Merl. 28608—17, 29545—91; Lanc. II 19738 vg.

[3]) Merl. 28453.

[4]) Zie Merl. 28439—59 en vgl. eveneens 28862.

[5]) Zie Merl. 28595—28608.

[6]) Zie Lanc. II 11080—89; Lanc. III 2975—80 en 2985 vg.

[7]) Vgl. Lanc. II 18608—11.

[8]) b. v. Lanc. III 14988 vgg.

[9]) Merl. 18981—19014, 22764—73, 29738—44, 35205—11.

[10]) b.v. Lanc. III 12538—45, 18784—18803.

[11]) Lanc. II 21544—68.

[12]) Vgl. Lanc. III 14737—55, 17867 vgg. en „Les Roms. de la T. R." 3, bl. 145 vg., waar zij eveneens genoemd wordt als degene, die Lancelot feitelijk tot ridder maakte, door hem den *degen* toe te zenden, welken Artur hem in der haast had vergeten te geven.

[13]) Lanc. III 17866—73.

welke niet beter te kenschetsen is dan door de verzekering, dat zij in hare droefheid „niet verloech *gelijc si plach*" [1]); ja zelfs zal tegenover den lastigen Keye, met zijn booze tong, ten slotte hare goedhartigheid over haar gerechten toorn zegevieren [2]).

Een enkele maal slechts vraagt men zich met verwondering af, of de Ginevra, die Lancelot heimelijk doet ontbieden, opdat hij de hem lasterende tafelronde-ridders mag „scoffieren" [3]), nog dezelfde Ginevra is, die eertijds, toen een oogenblik de vrede tusschen de „gesellen" verstoord dreigde te worden, de goede verstandhouding zoo tactvol wist te herstellen [4]).

Verdiept men zich echter in de oorzaak van een zoo inconsequent optreden, dan komt men daarmede van zelf tot de kwestie, reeds met een enkel woord door mij aangeroerd: de houding van Ginevra tegenover haren gemaal, welke in den Merlijn en in den Lancelot op geheel verschillende wijze wordt beschreven.

In één opzicht slechts stemmen *beide* romans overeen: tot aan het einde toe spreekt ook de Lancelot van Ginevra's *diep ontzag* voor haren „here", wiens verschijnen men haar slechts behoeft aan te kondigen, om haar aanstonds van hare „frenesien" te doen bedaren [5]); die door haar wordt beschouwd als de eenige, door wien zelfs Lancelot zou kunnen „gescoffiert" worden [6]); dien zij zelfs tegenover dezen ridder prijst als „„den

---

[1]) Lanc. IV 1632.
[2]) Zie Lanc. III 22349—58.
[3]) Zie Lanc. II 19698—19754.
[4]) Zie Merl. 29749—29819.
[5]) Vgl. Lanc. II 11300—17 (m. n. 11313 vgg.).
[6]) Zie Lanc. II 31780—89.

besten man, die levet"" [1]); wiens ongeëvenaarde, onuitputtelijke goedheid zij met weemoed gedenkt, wanneer de omstandigheden haar dwingen aan zijn dood te gelooven [2]), waarvan zij bij het laatste afscheid reeds weenend de nadering heeft voorspeld [3]).

Voor het overige echter mag, meer nog dan hare uitbundige loftuitingen op den „amijs" [4]), de verzekering, dat Ginevra, na een tweejarig verblijf bij Galehot en Lancelot naar Artur terugkeerend, de stem van haar *hart* tot zwijgen brengt om die van haar *geweten* te volgen [5]), ons genoegzaam inlichten, van welken aard dàn hare gevoelens voor den koning zijn geworden. Haar, de kinderlooze, bindt op dit oogenblik geen andere band meer aan den echtgenoot, dan het besef, dat zij zich de eer moet waardig betoonen door dezen voortreffelijken vorst tot zijne gemalin, tot de gebiedster van zijn rijk te zijn verheven.

Reeds dadelijk echter komen deze verantwoordelijkheidsbegrippen der *gehuwde vrouw* met de verlangende liefde der *minnares* in botsing. En dan blijft Ginevra blijkbaar geen ander middel over dan opnieuw den koning ontrouw te worden en als noodzakelijk gevolg hiervan hem te misleiden, opdat, zooals Potter zou zeggen, „die ere blive rijck ter werlt".

Hoe uitstekend haar dit gelukt, bewijze het feit, dat de koning van hare „dulle minne" voor Lancelot langen tijd onkundig blijft, en, zelfs wanneer beiden ten

[1]) Lanc. IV 6784.
[2]) Vgl. Lanc. IV 8017—22.
[3]) Zie Lanc. IV 7585—7606.
[4]) Zie b.v. Lanc. II 1583—93.
[5]) Vgl. „Les Roms. de la T. R." 4, bladz. 202.

slotte onvoorzichtig zijn geworden [1]), door anderen, minder argeloos dan hij, op ruwe wijze moet worden wakker geschud [2]). Doch hoe meesterlijk handig ook is het antwoord der koningin, wanneer de jonkvrouw van Morgwein haar de aanklacht van overspel in tegenwoordigheid van den koning in het gelaat slingert! Oogenschijnlijk rustig kan zij in niets- en toch alleszeggende bewoordingen, welke een verdediging noch bekentenis schijnen in te houden, de aanklacht ontzenuwen [3]). Hoe voorzichtig ook weet zij tijd te winnen, wanneer, na het gebeurde in het bosch te Karmeloet, *zij* den koning moet verhalen, wat allen in zijne afwezigheid zoozeer in rouw kon dompelen! Voor zich zelve immers overtuigd, dat Lancelot niet meer tot de levenden behoort, *kan* Ginevra met de woorden: „„wi moeten tirst hebben geten"" bezwaarlijk iets anders bedoelen, dan door uitstel in zooverre haar zelfbeheersching terug te krijgen, dat zij zich in haar smart althans niet te zeer mag verraden [4]).

Hoe wèloverlegd is de wijze, waarop ze Artur in overweging geeft een tournooi te doen houden „„in den mersch te Karmeloet""! Aldus immers zullen Walewein en degenen, die mèt hem den inmiddels gevonden Lancelot zijn gaan zoeken en — terloops wordt het er door haar bijgevoegd — ook *deze* ridder zich wellicht opgewekt gevoelen zich derwaarts te begeven [5]). Dat tegelijkertijd Lioneel heimelijk Lancelot moet ontbieden

---

[1]) Vgl. Lanc. IV 4034—39.

[2]) Vgl. Lanc. IV 337—443 (m. n. 389 vgg.) en 2531—2677.

[3]) Zie Lanc. III Inleiding LXXIV 1e al. doch vooral „Les Roms. de la T. R." 4, bladz. 323—330 (m. n. 329).

[4]) Zie Lanc. II 1601—15.

[5]) Zie Lanc. II 12395—12531 (m. n. 12507—17.)

„indelike ten tornoye te wesen" [1]), *kan* Artur evenmin veronderstellen, als hij b.v. ooit op het denkbeeld zou zijn gekomen, de lange en ernstige ziekte van Ginevra, welke hem zooveel leed veroorzaakt, aan Lancelot's afwezigheid te wijten in haar blijdschap over Lancelot's komst ook maar één oogenblik gehuichelde verrassing over een haar reeds bekend feit te vermoeden, of wel in den kus, waarmede zij dezen ridder een enkele maal verwelkomt, iets anders dan heuschheid en hartelijke genegenheid te zien [2]).

Aldus, door nu eens het handig gekozen woord of gebaar, dan weder de omstandigheden [3]) te benutten, om inderdaad de geliefde van Lancelot, voor de wereld — behalve voor de sluwe oude Brisane [4]), de wraakzuchtige Morgwein [5]) en den onheuschen Claudas [6]) — de gemalin van koning Artur te zijn, weet Ginevra langen tijd de onveranderde genegenheid te behouden van den koning, in wiens oogen zij de zoo hoogstaande vrouw blijft, van wie slechts toovermiddelen zijn hart afvallig kunnen maken [7]), voor wie zijn liefde zelfs na de tegen

---

[1]) Vgl. Lanc. II 12531—39.

[2]) Vgl. Lanc. II 10923—37 (m. n. 10931 vgg.), 20992—98 en 31322—29.

[3]) Zoo b.v. Artur's afwezigheid (vgl. het avontuur van den koning met Camille) of wel het feit, dat hij de „costume" heeft haar 's morgens te bezoeken en den nacht in een ander vertrek door te brengen vgl. Lanc. II 20668—99 en tevens 35569—73 doch zie ook 11197 vgg. 31137 vgg.

[4]) Zie Lanc. II 14989—92.

[5]) Zie hfdst. VII.

[6]) Zie Lanc. II 26555—84.

[7]) Vgl. Artur's avontuur met de toovenares Camille en de middelen, waardoor de „valsce" Jenover Artur's liefde weet te winnen, welke echter zijn lof op de verstooten Ginevra niet kunnen tegenhouden: „Les Roms. de la T. R." 4, bl. 156, 157.

haar ingebrachte aanklacht van „verranesse" [1]) doch bovenal van ontrouw, grooter blijkt dan zijn toorn. Immers maar al te gaarne gehoorzaamt hij, wanneer de kerk hem beveelt, zijne op onbewezen beschuldigingen verdachte en verstooten vrouw ten spoedigste terug te roepen [2]).

Sinds dien echter, sinds het oogenblik, waarop Artur als het ware te tweede male zijne „vrouwe" uit Lancelot's handen terug ontvangt, wordt ons van „minne" noch ontmoeting der gelieven gesproken: de verhouding tusschen Ginevra en Lancelot schijnt geheel tot het verledene te behooren.

Zoo kan ten slotte Ginevra wederom op den voorgrond treden als de gemalin van koning Artur, na wiens dood zij de wereld doch vooral de vijanden ontvlucht binnen de veilige muren van het klooster, waar zij in „scone berouwenesse" en na „Gode onse here sotelike genade van harre mesdade" te hebben „gebeden", een „scone inde neemt" [3]).

Behalve Ginevra vraagt in den Merlijn de zeer sympathieke figuur van Artur's moeder Ygerne, zij het dan ook bescheidenlijk, onze aandacht.

Deze „vrouwe", in genoemden roman eerst de gemalin van den hertog van Tyntavel [4]), vervolgens van koning

---

[1]) Zie vroeger de kwestie van het „gevenijnt fruut".

[2]) Vgl. Lanc. IV 6709—37 (m. n. 6733 vgg.).

[3]) Zie Lanc. IV 12361 vgg. en 12475 vgg.

[4]) Zie het proefschrift van R. P. Wuelker: „Die Arhursage in der englischen Literatur", Leipzig, A. Edelmann 1894/95, bl. 3, 1e al.

Uter-Pandragoen [1]), onderscheidt zich door hare strikte eerlijkheid en haar plichtsbesef, door haar strenge opvatting van de huwelijkstrouw, welke zij verschuldigd meent te zijn aan hem, dien zij als haren „here" heeft erkend [2]). Gelijk zij den hertog zonder eenige terughouding van Uter's „minne" voor haar in kennis stelt [3]), zoo ook wil zij, als gemalin van Uter, tegenover dezen koning „negene logene maken" van hetgeen haar in den nacht van 's hertogen dood is geschied [4]). Evenals zij, wanneer de argelooze hertog haar „ontbiet", een geschenk des konings te aanvaarden, *gehoorzaamt* en haar toorn beheerscht, dat Uter haar man durft gebruiken, om bij haar te zekerder zijn doel te bereiken [5]), zoo ook geeft zij aanstonds haar toestemming, wanneer Uter later, als haar gemaal, haar doet beloven, dat zij het kind van den z.g. onbekenden vader eerlang in stilte aan den eerstkomende zal wegschenken [6]).

In hoeverre nu is de toorn der hertogin van Tintavel, wanneer Uter haar, de *gehuwde vrouw*, zijne „minne" toont [7]) en aldus tot de vlucht dwingt [8]), te rijmen met het feit, dat zij na den dood van den hertog, dien zij minde

---

[1]) Volgens Merl. 11449—61 zou Ygerne *driemaal* gehuwd zijn geweest. Deze verzen (m. n. 11458 vg.) zijn echter met Merl. 8993 vgg. in tegenspraak.

[2]) Vgl. Merl. 7668 vg.: „Simpel ende blode . . ende hoeren manne getrouwe", 8423 vg.: „„getrouwe herde zeer jeghen Gode ende haren Heer" en 9061: „„goet ende getrouwe"".

[3]) Zie Merl. 7964—78.

[4]) Zie Merl. 9029—49.

[5]) Zie Merl. 7825—7920 (m. n. 7909—14 en 7918 vg.).

[6]) Zie Merl. 9049—63 (m. n. 9060—63).

[7]) Vgl. Merl. 7666 vg., 7674 vgg., 7697, 7843—52, 7934—39, 7950—59.

[8]) Vgl. Merl. 7981 vg.

„vor alle dinck" [1]), aanstonds bereid is de door den koning aangeboden „soen" dankbaar te aanvaarden en hem tot gemaal te nemen [2])?

Eerstens omdat, gelijk ons nadrukkelijk wordt verklaard, zij besloten heeft, zich geheel aan de verwanten van haren gestorven „here" te houden [3]) en door *hen* een dergelijke schikking ten zeerste wordt geprezen [4]). En met *dankbaarheid* bovendien, omdat die „soen" in hare oogen van Uter's edelmoedigheid getuigt: haar man is weliswaar door 's konings „liede" gedood [5]), doch heeft hij niet, om welke reden dan ook, de weldaden van den koning met vijandelijkheden beantwoord [6])? Op den voorgrond dient gesteld, dat Uter haar na dien éénen keer, waarop hij haar verzekerde, dat zij zijn „herte met hare voeret" [7]), *nooit* meer *persoonlijk* [8]) van liefde heeft gesproken en dat zijne liefdesuitingen — wederom in hare oogen — van louter platonischen aard zijn geweest [9]). Van het bedrog immers, hetwelk Uter met behulp van Merlijn de gelegenheid verschaft, in de gedaante van den hertog bij Ygerne te vertoeven [10]), *kan* zij zelfs niet het geringste vermoeden hebben gehad.

---

[1]) Vgl. Merl. 7966.

[2]) Zie Merl. 8887—8964.

[3]) Vgl. Merl. 8768—71 en 8879—83.

[4]) Merl. 8970.

[5]) Zie Merl. 8888—94.

[6]) Vgl. Merl. 7983—8003, 8034—8053, 8089—8137.

[7]) Merl. 7695 vg.

[8]) Vgl. Merl. 7823 („*Ulfijn* clagede haer des koninges noet") en zie ook 7831 vgg. en 7837 vgg.

[9]) „Gichte" en „scoenhede" moesten zijne „minne" vertolken: vgl. Merl. 7672 vgg., 7718 vg., 7824, 7905.

[10]) Zie Merl. 8417—8529.

Wèl is het haar onverklaarbaar, hoe, in denzelfden nacht, waarin de hertog vermoord blijkt te zijn, een man in zijne gestalte tot haar kon komen, om haar „met kinde" achter te laten [1]). En wellicht mag het nog met name de laatstgenoemde omstandigheid zijn, die haar zoo dankbaar Uter's voorstel doet aanvaarden.

In het tweede deel onzer Lancelot-compilatie lezen wij, hoe koning Artur, die met Ginevra en zijn gevolg den „camp" tusschen Walewein en Griromelant komt „scouwen", in een nabijgelegen burcht zijne doodgewaande moeder terug vindt [2]).

Waar de dichter ons hierbij de blijdschap over deze ontmoeting schetst, vestigt hij stilzwijgend ook de aandacht op de eerste kennismaking [3]) tusschen twee vrouwen, van zóó verschillende opvattingen „op tstuck van minne" als „Arturs wijf" en Artur's moeder: Ginevra, wier gedrag op dat oogenblik reeds heeft bewezen, dat zij mèt de echtelijke- de buitenechtelijke liefde vereenigbaar acht, Ygerne wier leven één pleidooi was voor de onschendbare heiligheid van het huwelijk.

Ysabele, de heldin van den Roman van Walewein, wordt door den dichter meermalen „die (maghet) goedertiere" [4]) geheeten. De karakterbeschrijving en het hiermede overeenkomend optreden dezer jonkvrouw nu

[1]) Zie Merl. 9029—49.

[2]) Zie Lanc. II 40445—40515.

[3]) althans volgens den Merlijn, waar Artur's moeder reeds lang van het tooneel is verdwenen, alvorens sprake is van zijne kennismaking met Ginevra (vgl. vs. 9501).

[4]) Vgl. Wal. 7921, 7996, 8352, 8391.

leeren ons, in welken zin wij dit epitheton hebben te verstaan: van goeden aard [1]), van goeden huize, welgemanierd en welopgevoed, mag zij er zich eerlang op beroemen, dat de heusche en ridderlijke Walewein haar zijne „minne" heeft waardig gekeurd.

„„Wat mach der scoonre joncfrouwen nosen?
In can ghemarken wat hare deert;
Hens niet dat hare herte begheert,
Daer ne eis binnen een groot deel"",

zegt koning Amoraen [2]) zeer naïf, wanneer hij de eentonig kunstige en vermoeiend aardige afleidingen opsomt, waardoor Assentijn zijn dochter een jeugd zonder vrijheid meent te kunnen vergoeden, haar onstuimig „herte" met al zijne bewuste en onbewuste verlangens tot kalme genietingen meent te kunnen stemmen.

Inderdaad gelukt dit Assentijn tot aan het oogenblik, waarop Ysabele beseft, dat de genoegens, welke haar eertijds plachten te bekoren [3]), haar niet meer uitsluitend kunnen bevredigen [4]).

Reeds heb ik er in het vierde hoofdstuk op gewezen, dat Ysabele's gedrag tegenover haren vader eenerzijds, tegenover den door hem gevangen Walewein anderzijds, zich gedeeltelijk laat verklaren uit het onridderlijk voorbehoud door Assentijn gemaakt op een haar plechtig bezworen gelofte; dit echter met dien verstande, dat haar *minnekoozen* met den vijand haars vaders als een misbruik maken der omstandigheden moet worden aangemerkt.

---

[1]) Een *aristocrate* lijkt mij nog de beste vertaling.
[2]) Wal. 3498—3502.
[3]) Zie Wal. 3482—95, 3550—70 en 7810 vg.
[4]) Zie Wal. 7798—7818.

Doch wanneer men zelfs dit feit door den verdwazenden of, zoo men wil," albeheerschenden invloed der „minne" zou willen goed pleiten, dan toch blijven er nog enkele trekjes in de karakterteekening dezer jonkvrouw, waardoor zij tot een min of meer wonderlijke figuur wordt gestempeld, welke eer de antipathie dan de sympathie van den lezer vermag te wekken.

De schuld hiervan nu ligt uitsluitend aan enkele *onhandige* dichterlijke *overdrijvingen.*

Zoo wordt ons, klaarblijkelijk met het eenig doel om te doen uitkomen, dat de jonkvrouw *alleen* het geheim van een kunstig gebouwde „duwiere" bezit, verhaald, dat Ysabele den maker van dit werk „stappans" zijn „payment" deed geven door hem „in die riviere" te doen werpen [1]). Zoo ook wordt ons, met de duidelijke bedoeling, om de overgroote liefde der jonkvrouw voor Walewein te schetsen, verzekerd, dat zij liever haar vader *dood* zou zien dan haar „soeten amijs" te „vergeten" [2]). En ten slotte worden haar de aansporing tot wraak op een weerloozen vijand en de herinnering aan Walewein's eed, hem te dooden, blijkbaar alleen dáárom in den mond gelegd [3]), om door Walewein's weigering [4]) de uitnemende ridderlijkheid van dezen held in het licht te stellen. Dat deze en dergelijke verfraaiïngen *ten koste van* de heldin zijn geschied, schijnt den dichters te zijn ontgaan.

Eenigszins wonderlijk ook lijkt de overpeinzing van

---

[1]) Zie Wal. 7907—27.
[2]) Zie Wal. 7950—55.
[3]) Zie Wal. 9978—86.
[4]) Wal. 9986 vgg.

Ysabele, wanneer zij, verdekt opgesteld, de minneklachten aanhoort door Walewein in den kerker geslaakt. Uit hare woorden:

. . „„Het ware grote sonde
Dadic den ridder tleven nemen"" [1])

zou men werkelijk kunnen meenen, dat haar „bede", den gevangene ten doode toe te mogen folteren, *geen* krijgslist ware geweest, ten einde zijn leven te sparen of althans te verlengen. Zoo ergens echter dan schijnt mij hier de wijze van uitdrukken onhandig. Niets anders kan, dunkt mij, met deze woorden gemeend zijn, dan haar stille spot, dat haar vader inderdaad zóó naïf is geweest, om haar krijgslist voor *ernst* op te vatten.

Slechts als Walewein's opofferende „amie", die zich in het hoogste gevaar *alleen* aan den toorn van haren vader wil blootstellen en den geliefde smeekt „in die duwiere" te „vlieden" [2]); die niet in het Paradijs zou willen wezen zonder haren „soeten amijs" [3]); die vol vreugde een leven van weelde en rust prijs geeft [4]) om het wisselvallig bestaan van den dolenden ridder te deelen, slechts als zoodanig is de jonkvrouw Ysabele een aantrekkelijke dichterlijke schepping te noemen.

Bij de beschrijving der jonkvrouw Galiene krijgt men meermalen den indruk, als tracht de dichter den lezer om den tuin te leiden aangaande den waren gemoedstoestand zijner heldin.

---

[1]) Vgl. Wal. 7734—40.
[2]) Vgl. Wal. 8099—8117 en eveneens 8278—80.
[3]) Vgl. Wal. 9118—25.
[4]) Vgl. Wal. 9429 vg.

Zeer sterk komt dit uit, waar de nadruk wordt gelegd op de *wreedheid*, waarmede Ferguut haar „sine minne.. heeft ontseit" en dit met name in verband met Galiene's overhaaste vlucht uit den burcht van haren oom [1]).

Vergelijkt men althans het gesprek tusschen de jonkvrouw en den ridder gevoerd [2]), dan getuigt hierbij weliswaar Ferguut's lachend [3]):

„„Joncfrouwe om ander dinc ben ic uut
Dan om dusdane sake comen""

van bitter weinig begrip van den goeden toon; doch zijn verzekering, dat hij eerlang nà het verrichten van wapenfeiten tot haar zal terugkeeren:

„„Dan suldi mi te minnen leren,
Mine minne sal u sijn gereet,
Ende al dat ic mach doen God weet!
Maer ic bidde dat gi mi verste geeft"",

verklaart Galiene's wanhoop na dit gesprek niet voldoende, en wettigt veeleer de veronderstelling, dat *toorn* over het niet oogenblikkelijk aanvaarden eener hem zoo bereidwillig geboden „minne", *gekwetste ijdelheid* dus, en wellicht ook de lust tot een kleine *wraakneming*, de voornaamste redenen zijn, dat de jonkvrouw de haar in uitzicht gestelde „verste" in den burcht van haren oom niet verkiest af te wachten.

Wederom wil de dichter, dat wij — na het verhaal van Galiene's belegering door Galerant en haar redding door den onbekende, die zich „haer lief" heeft genoemd — de verzekering, als zou de „minne" der jonkvrouw

[1]) Zie Ferg. 2057—62 en vgl. ook 2118 vg.

[2]) Zie Ferg. 1495—1513.

[3]) En dit waar de *jonkvrouw* in tranen wegsmelt!

voor Ferguut langzamerhand gaan *verkoelen*, voor goede munt zullen opnemen [1]).

Zeer weinig althans hiermede in overeenstemming is het feit, dat Galiene, nu de rust in haar land hersteld is, nu zij in den overwonnen Galerant een bondgenoot, een vriend heeft gekregen, plotseling tot het besef komt, dat een „*voget*" voor haar rijk onmisbaar is [2]); dat zij op het voorstel der raadslieden, als zoodanig den onbekenden redder te aanvaarden, lachend antwoordt: „„Ic wildicken hadde"" [3]); dat zij eindelijk besluit, zich door den koning „in prosente" te doen stellen [4]). Mag men vooral in dit laatste feit niet hare duidelijke bedoeling zien, den thans op *zijn* beurt schuw vluchtenden geliefde een laatste kans te geven? Doch verraadt niet de dichter zelf deze bedoeling, waar hij Galiene's raadslieden de mededeeling van haar plan met een: „„Joncfrouwe.. ghi sijt listech ende vroet"" [5]), doet begroeten?

En zelfs wanneer de inmiddels door Galiene herkende Ferguut het tournooi wint en haar aldus door Artur als de verlangde „voget" wordt toegewezen, tracht ons de dichter ten slotte nog even te foppen met de gedweeë berusting der jonkvrouw:

..„„Ic moet gedogen
Her coninc mi es lief u wille"" [6]).

In de Wrake van Ragisel worden ons twee jonk-

[1]) Zie Ferg. 4981—86.
[2]) Vgl. Ferg. 4988 vg.
[3]) Vgl. Ferg. 5001—11.
[4]) Vgl. Ferg. 5011—20.
[5]) Ferg. 5017 vg.
[6]) Zie 5532—56.

vrouwen genoemd, welke in tegenstelling met Ragisel's trouwe „amie" beiden — zij het ook om verschillende redenen — al even weinig aantrekkelijk mogen heeten.

De eene, Ydeine van Lancgarde, is dat, omdat zij den indruk maakt in alles *onwaar* te zijn: in hare liefdesbetuigingen en liefkoozingen, welke zij vandaag voor dezen-, morgen voor genen ridder veil heeft [1]) en aldus Keye's beschuldiging, dat zij „so wale becant" is „met alden ridderen in menech lant", rechtvaardigt [2]); in haar beleedigden trots, wanneer Walewein haar de keuze laat tusschen hem zelf en den ridder, die haar komt opeischen [3]); in haar uitleggingen van haar daden, welke uitleggingen nu eens tastbare leugens, [4]) dan weder vrij aannemelijk zijn [5]), tenzij voor dengene, die reeds eenmaal het slachtoffer van haar bedrog is geweest [6]). Toch mag de voorkeur in deze romans door de vrouw in het algemeen aan den dapperste der dapperen gegeven, zelfs bij deze *onoprechte* figuur een glimp van waarheid doen vermoeden in hare bewering, als liet zij zich ontvoeren om Walewein te „proven" en eveneens haar droefheid, wanneer Walewein ten slotte zoo onverschillig afstand van haar doet, waarschijnlijk maken.

Oprecht èn in haar liefde voor Walewein èn in de wijze, waarop zij den eerste, den beste haar plannen

---

[1]) Zie Lanc. III 12365—73, 12390 vgg. en 12407—12, 12889 en 12920—71; 13092—98.

[2]) Vgl. de reeds vroeger aangehaalde plaats Lanc. III 12625 vg.

[3]) Vgl. Lanc. III 13086—92.

[4]) Zie Lanc. III 13000—37.

[5]) Zie Lanc. III 13110—42.

[6]) Vgl. Lanc. III 13009—13104 en 13142—45.

mededeelt ten opzichte van dezen ridder [1]), die haar „minne" versmaadde, is de jonkvrouw van Galastroet voorzeker; maar niettemin is zij eene even weinig aantrekkelijke figuur als Ydeine en wel met name door de toomelooze woede, de duivelachtige wraak, waartoe zij zich in hare teleurstellingen laat verleiden [2]).

Meermalen is deze jonkvrouw in de vorige hoofdstukken reeds ter sprake gekomen en toen is gebleken, dat zij niet alleen ònvrouwelijk is in haar wijze van liefhebben, doch dat zij zich ook anderszins onderscheidt door een schier *mannelijke* geaardheid. Immers reeds in het vierde hoofdstuk heb ik er op gewezen, hoe — in tegenstelling met de „crancke" vrouw, die ieder oogenblik in vreezen en beven den vijandelijken aanval van den man verwacht — de jonkvrouw van Galastroet zich onverschrokken aan het hoofd van haar leger stelt, om den vijand, die haar dorst dwarsboomen, op gevoelige wijze te doen boeten.

In het zevende hoofdstuk ook zagen wij [3]), hoe zij den vermeenden Keye haar wraak op Walewein door haar „*overstarke minne*" wil begrijpelijk maken; zoo ergens echter dan mag hier eveneens die invloed worden aangevoerd ter verklaring van de standvastige liefde van den „swerten Maurus" [4]), voor een zóó onsympathiek afgeschilderde vrouwenfiguur.

Verraadt de jonkvrouw van Galastroet eenige karak-

[1]) Zie hfdst. VII.

[2]) tegenover Walewein, Maurus en de jonkvrouw van Karmeloet, haar „cameriere", die Walewein bevrijdt: Zie de hfdstn. IV, V en VII.

[3]) Zie hfdst. VII.

[4]) Zie Lanc. III 11649—11719, 13413—26 en 13567—71.

terovereenkomst met de duivelachtige Morgwein, niet minder herinnert ons de jonkvrouwe van Montesclare aan deze „feije", wanneer ook *zij* den onwilligen uitverkorene door gevangenschap tot andere gedachten meent te kunnen brengen [1]). Inmiddels blijkt Mabilie nog voor zachtere gevoelens vatbaar te zijn: zoodra zij Torec in den kerker haar gedrag in zoo heusche bewoordingen hoort „ontsculdigen", haast zij zich hem te bevrijden en hem de redenen van hare handelwijze te ontvouwen" [2]).

Deze redenen nu, welke haar geheele optreden beheerschen, stempelen haar ontegenzeggelijk tot de *komische* vrouwenfiguur dezer romans; meer dan eenige andere jonkvrouwe wordt *zij* ons hier en elders als de *trouwlustige* afgeschilderd. Het opmerkelijke hierbij echter is, dat na iedere nieuwe teleurstelling hare eischen bescheidener worden. Eerst is het een der besten van de tafelronde-ridders, ter wille van wien zij zich doet belegeren [3]), opdat hij ijlings moge toesnellen en als haar redder haar hand verwerven! Dat haar dit bij Torec niet gelukt, hebben wij reeds gezien. Vermakelijk is in deze Torec's weigering, om haar, na zijn bevrijding uit den kerker, uit de handen van een haar plotseling roovenden „dwerch" te redden: hij durft het werkelijk niet doen, zij mocht hem eens *weer* laten gevangen nemen. „„Joncfrouwe ..Vard Godevolen! ic vare oec en wege"" [4]).

---

[1]) Zie de hfdstn. IV en VI.
[2]) Zie Tor. 1224—85.
[3]) Zie Tor. 1276—81.
[4]) Zie Tor. 1297—1303.

Na deze teleurstelling wordt in het hol van den „dwerch" de dappere Melions door haar tot trouwbeloften geprest [1]). En wanneer na een heftigen woordenstrijd met 's konings dochter zij zich ook hèm als echtgenoot ziet ontgaan [2]), neemt zij ten slotte genoegen met de schikking van den verstandigen koning — die wel terstond ziet, wat deze jonkvrouw schort — en aanvaardt zij Melions' neve Helijn, die hier een ondergeschikte rol speelt, als „here te Montesclare" [3]).

Een enkel woord wil ik thans nog wijden aan de zoo bijzondere en geheel alleenstaande figuur der jonkvrouw, die Lancelot „van venine" genas. Dat er aan haar besluit, om ter wille van hem, zoolang zij mag leven, „hare suverhede" te „bewaren" en geèn der rechten op hem te doen gelden, welke hij reeds in zoo ruime mate zijne vrouwe heeft toegestaan [4]), een oogenblik van zwaren zielestrijd moet zijn voorafgegaan, weet ons de dichter inderdaad ook stilzwijgend aannemelijk te maken, doordien hij ons te voren haar *ziekte* schilderde tengevolge van hare „minne" voor Lancelot, en haar plotseling *herstel* deed volgen op Lancelot's belofte, eeuwig haar „ridder ende vrient" te zullen zijn [5]).

Een zeer interessante figuur ter bespreking ware eindelijk Ysaude, volgens de Sage de geliefde van Tristan.

---

[1]) Zie Tor. 1704—35.
[2]) Zie Tor. 1868—85.
[3]) Zie Tor. 1885—89 en 1894 vgg.
[4]) Zie hfdst. VII.
[5]) Zie Lanc. II 12580—12616, 12778—12803 en m. n. 12899—12913.

Doch al geeft Maerlant de bewijzen met een Roman van Tristan en Ysaude bekend te zijn [1]); al noemt het gedicht Van der Feesten *Tristram* onder degenen, die het „te suere wert . . eer si gecregen dat si minden" [2]); al spreekt de Roman van Perchevael van „Her Tristram . .

. . die menegen dach
In swaer bedwanc van minnen lach
Om Ysauden wille van Yrlant" [3]),

om *hem* een oogenblik later „Ysauden man" [4]), *haar* Tristram's „wijf" [5]) te heeten; al verhaalt ons de „knape", in den Ridder metter Mouwen, hoe „„Ysauden minne, sijns oems wijf"", Tristram's dood veroorzaakt, „„ende *si* es oec om sinen wille doet"" [6]); al rekent ten slotte de Walewein „Ysaude van Yerlant" en „Ysaude metter witter hant" onder de schoonsten der schoonen [7]), dan toch geeft ons dit alles geen voldoende zekerheid, dat wij inderdaad eenmaal een vertaling van den Tristan hebben bezeten en derhalve de Ysaude figuur in onze Letterkunde zouden mogen inlijven.

---

[1]) Zie Dr. J. te Winkel: „Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde", deel I, bl. 197, noot 4.

[2]) Zie „Van der Feesten", uitgave Blommaert, vs. 193—205.

[3]) Lanc. II 40536 vgg.

[4]) Lanc. II 40767 vgg.

[5]) Lanc. II 40887 vgg.

[6]) Zie Lanc. II 14646—54.

[7]) Wal. 3441 vg. en vgl. ook Alexander VIII 109 vg.: „Ysaude van Yrlant en die metter witter hant".

ERRATA.

bl.	10	regel	3:	de dichter.	lees: de dichters
„	11	„	8:	eene (schoonheids-ideaal).	„ : een
„	14		:	Gurrees	„ : Gurreës
„	19	alinea	1:	jonkvrouwelijken .	„ : jonkvrouwen-
„	32	regel	7:	den (noot)	„ : een
„	38	„	17:	landsaard	„ : landaard
„	49 en		52:	Thibaut's	„ : Tybaut's
„	125	regel	7:	rij	„ : rei
„	126	„	10:	van de vrouwen –	„ : van der vrouwen
„	133	vgg.	:	Meliandijs.	„ : Meliandelijs